

Psychologie van de massa's

**Psychologie des foules
The Crowd: A Study of the Popular Mind
Psychologie der Massen**

Gustave Le Bon (1842-1931)

1895

Vertaling: Hans van Bruggen, *ElegAnt Solutions*, Enschede, ©2020-2025

Voorwoord van de auteur

Na mijn vorige werk, dat gewijd was aan de bestudering van de psychologie van volkeren, zullen we nu de psychologie van de massa's (of de massa) bestuderen.

Het geheel van gemeenschappelijke kenmerken, waarmee de individuen van een volk erfelijk worden bedeed, vormt de ziel van dat volk. Zodra zich echter een zeker aantal van die individuen voor gezamenlijke actie tot een groep verzamelt, dan kan men zien dat, louter door het gegeven van hun samenkomst, er bepaalde nieuwe psychologische kenmerken aan die volkseigen kenmerken worden toegevoegd, die er soms aanzienlijk van verschillen.

Georganiseerde massa's hebben altijd al een belangrijke rol gespeeld in het leven van mensen, maar deze rol is nog nooit zo sterk van betekenis geweest als nu. De onbewuste actie van de massa, die in de plaats komt van de bewuste activiteit van het individu, is een van de belangrijkste ontwikkelingen van de huidige tijd.

Ik heb getracht het moeilijke vraagstuk van de massa op een zuiver wetenschappelijke manier te onderzoeken - dat wil zeggen, door een poging te doen methodisch te werk te gaan, zonder mij te laten beïnvloeden door opinies, theorieën en doctrines. Dit is, denk ik, de enige manier om tot de ontdekking van een paar snippertjes waarheid te komen, vooral als het, zoals hier, gaat om een kwestie die onderwerp is van heftige controverse. De onderzoeker die probeert een fenomeen te verifiëren, heeft zich niet bezig te houden met belangen die door zijn onderzoek misschien geschaad zouden kunnen worden. In een recente publicatie maakte een vooraanstaand denker, M. Goblet d'Alviela, de opmerking dat hij, niet behorend tot enige school van deze tijd, nu eenmaal niet altijd kan aansluiten bij bepaalde conclusies van al die scholen. Ik hoop dat dit nieuwe werk van mij een soortgelijke observatie gaat verdienen. Bij een school horen betekent noodzakelijkerwijs het omarmen van haar vooroordelen en vooringenomen opinies.

Wel moet ik de lezer uitleggen waarom hij zal merken dat ik uit mijn onderzoek soms conclusies trek, waarvan men op het eerste gezicht zou kunnen denken dat deze er niet door worden gedragen; waarom ik, bijvoorbeeld, na het opmerken van de extreme mentale zwakte van massa's, bestuurlijke vergaderingen inbegrepen, toch beweer dat het gevaarlijk zou zijn zich met hun organisatie te bemoeien, ondanks die zwakte.

De reden is, dat zorgvuldige observatie van de historische feiten mij steeds heeft laten zien dat maatschappelijke organismen net zo ingewikkeld in elkaar zitten als de organismen van alle levende wezens; het ligt helemaal niet in ons vermogen om deze te forceren plotseling ingrijpende transformaties te ondergaan. De natuur mag soms haar toevlucht nemen tot radicale maatregelen, maar nooit op onze manier, wat verklaart hoe het komt dat niets fataler is voor een volk dan de manie voor grote hervormingen, hoe geweldig goed deze hervormingen in theorie ook mogen lijken. Ze zouden alleen nuttig zijn als het mogelijk was om de ziel van hele naties op slag te veranderen. Het is echter slechts de tijd die het vermogen tot deze verandering heeft. De mens wordt gedreven door denkbeelden, sentimenten en gewoonten - dingen die tot de essentie van onszelf behoren. Instituties en wetten zijn de uiterlijke manifestaties van onze ziel, de uitdrukking van behoeften daarvan. Omdat zij het gevolg ervan zijn, kunnen instituties en wetten die ziel niet veranderen.

De studie van maatschappelijke verschijnselen kan niet los worden gekoppeld van die van de volkeren onder welke ze zijn ontstaan. Vanuit filosofisch oogpunt bezien mogen deze verschijnselen misschien absolute waarde hebben, in de praktijk hebben ze echter slechts relatieve waarde.

Bij het bestuderen van een maatschappelijk fenomeen is het daarom zaak om het achtereenvolgens onder twee heel verschillende invalshoeken te benaderen. Het zal dan blijken dat wat zuiver theoretisch redeneren ons leert heel vaak in tegenspraak is met wat praktisch redeneren ons leert. Er bestaat vrijwel geen gegeven, ook niet in de fysieke wereld, waarvoor dit onderscheid niet geldt. Vanuit het gezichtspunt van absolute waarheid zijn een kubus en een cirkel onveranderlijke geometrische figuren, strikt gedefinieerd door bepaalde formules. Echter, vanuit het gezichtspunt van het beeld dat ze op ons netvlies maken, kunnen deze geometrische figuren zeer uiteenlopende vormen aannemen. Door verandering van perspectief kan de kubus worden getransformeerd tot een piramide of een vierkant, de cirkel tot een ellips of een rechte lijn. Bovendien is de beschouwing van deze fictieve vormen veel belangrijker dan die van de echte vormen, want het zijn deze en alleen deze die we zien en die kunnen worden weergegeven door fotografie of in afbeeldingen. In bepaalde gevallen is er meer waarheid in het onwerkelijke dan in het werkelijke. Objecten met hun exacte geometrische vormen presenteren zou neerkomen op het vervormen van de natuur en deze onherkenbaar maken. Als we ons een wereld voorstellen waarvan de inwoners alleen objecten konden natekenen of fotograferen, zonder ze aan te raken, zou het erg moeilijk voor hen zijn een exact idee te krijgen van de vorm ervan. Bovendien zou kennis van deze vorm, alleen toegankelijk voor een klein aantal experts, slechts van ondergeschikt belang zijn.

De filosoof die maatschappelijke verschijnselen bestudeert, moet bedenken dat deze naast hun theoretische waarde ook een praktische waarde bezitten, en dat alleen die laatste, voor zover het de evolutie van de beschaving aangaat, van belang is. De erkenning van dit feit zou hem zeer behoedzaam moeten maken met betrekking tot de conclusies die de logica hem in eerste instantie lijkt op te dringen.

Er zijn nog andere motieven die hem terughoudendheid opleggen. De complexiteit van maatschappelijke verschijnselen is dusdanig groot, dat het onmogelijk is om ze als één geheel te duiden en de effecten van hun wisselwerking te voorspellen. Daarnaast lijkt het erop, dat achter de zichtbare feiten soms wel duizenden onzichtbare oorzaken schuilgaan. Zichtbare maatschappelijke verschijnselen lijken het resultaat te zijn van een immens grote onbewuste werking, die in de regel buiten het bereik van onze analyse valt. Men kan de waarneembare verschijnselen vergelijken met de golven, die aan het oppervlak van de oceaan de uitdrukking zijn van diepliggende wervelingen onder water waarvan we niets weten. In de meeste van hun handelingen vertonen massa's een buitengewoon grote mentale zwakte; er zijn echter ook handelingen waarin men lijkt te worden geleid door die mysterieuze krachten die de Ouden bestempelden als voorbestemming, natuur of voorzienigheid; iets wat we wel de stemmen van de doden noemen, waarvan de kracht onmogelijk over het hoofd is te zien, ook al negeren we hun essentiële betekenis. Het lijkt soms wel alsof er in het innerlijk van naties latente krachten werkzaam zijn die hen leiden. Wat is er bijvoorbeeld meer gecompliceerd, logisch en wonderbaarlijk dan zoiets als een taal? Hoe kan zoiets, zo goed georganiseerd en subtiel, anders zijn ontstaan dan uit de onbewuste ziel van de massa? De hoogstgeleerde academici, de hoogstgeachte taalkundigen, zij kunnen slechts kennismaken van de wetmatigheden waaraan

talen gehoorzamen; zij zouden echt niet in staat zijn om ze zelf te creëren. Ook als we kijken naar de denkbeelden van historisch belangrijke figuren: zijn we er wel zo zeker van dat die uitsluitend het resultaat van hun eigen werk zijn geweest? Ongetwijfeld worden zulke denkbeelden altijd voortgebracht door originele geesten, maar is het niet de ziel van de massa die voor de duizenden korreltjes stof heeft gezorgd die de voedingsbodem heeft gevormd waarin ze zijn opgekomen?

Het lijkt geen twijfel dat het massa's altijd aan bewustzijn ontbreekt, maar misschien is juist deze onbewustheid een van de geheimen van hun kracht. In de natuur krijgen dieren die uitsluitend door instinct worden gedreven dingen voor elkaar, waarvan de wonderbaarlijke complexiteit ons verbaasd doet staan. Het gebruik van de rede is voor het mensdom nog te nieuw en te onvolmaakt om ons de wetten van het onbewuste te openbaren, laat staan om daarvoor in de plaats te komen. De rol van het onbewuste in al onze handelingen is immens, en die van de rede erg klein. Het onbewuste gedraagt zich als een nog onbekende kracht.

Als we dan binnen de enge maar veilige grenzen willen blijven waarbinnen wetenschap tot kennis kan komen, zonder af te dwalen naar het domein van vage gissingen en ijdele hypothesen, is alles wat we moeten doen gewoon kennisnemen van die verschijnselen die voor ons toegankelijk zijn, en ons daartoe beperken. Elke conclusie die uit onze waarneming wordt getrokken, is per definitie voorlopig, want achter de verschijnselen die we duidelijk zien, zijn er andere verschijnselen die we onduidelijk zien, en misschien achter deze laatste nog weer andere die we helemaal niet zien.

Noot van de vertaler: Ofschoon het aan de authenticiteit van dit werk uit 1895 enige afbreuk doet, heb ik ervoor gekozen om in de originele tekst voorkomende als racistisch uit te leggen uitlatingen, en suggestieve of laatsdunkende bewoordingen bijv. met betrekking tot vrouwen en kinderen, aangepast of weggelaten, als deze niets toevoegden aan de strekking van het betoog. Dit om de 21^e-eeuwse lezer niet af te schrikken van het voor het overige tijdloos interessante werk van de auteur.[HVB]

INHOUD	pagina
• Inleiding: Het tijdperk van de massa's	6
• EERSTE BOEK: De geest van de massa	11
Hoofdstuk I: Algemene kenmerken van de massa's - de psychologische wet van hun mentale eenheid	12
Hoofdstuk II: De sentimenten en de moraliteit van de massa's	18
Hoofdstuk III: De denkbeelden, het (on-)vermogen tot redeneren en de verbeelding van de massa's	29
Hoofdstuk IV: De religieuze vorm die de overtuigingen van de massa's altijd aannemen	35
• TWEEDE BOEK: De opinies en overtuigingen van de massa	39
Hoofdstuk I: Achterliggende invloedsfactoren op de opinies en overtuigingen van massa's	40
Hoofdstuk II: De onmiddellijke invloedsfactoren op de opinies van massa's	52
Hoofdstuk III: De leiders van massa's en hun middelen om te overtuigen	60
Hoofdstuk IV: Grenzen aan de veranderlijkheid van overtuigingen en opinies van massa's	72
• DERDE BOEK: Classificatie en beschrijving van de verschillende soorten massa's	80
Hoofdstuk I: Massa's geclassificeerd	81
Hoofdstuk II: Als misdadig bestempelde massa's	83
Hoofdstuk III: Rechtbankjury's	86
Hoofdstuk IV: Electorale massa's (de kiezers)	90
Hoofdstuk V: Parlementaire vergaderingen	96

INLEIDING

Het tijdperk van de massa's

De evolutie van het huidige tijdperk - De grote veranderingen in een beschaving zijn het gevolg van veranderingen in het denken van het volk - Het moderne geloof in de macht van de massa - Dit transformeert de traditionele politiek van de Europese staten - Hoe de opkomst van de volkse klassen te verklaren is en hoe die hun macht uitoefenen - De onvermijdelijke consequenties van de macht van de massa - De massa kan geen andere dan een destructieve rol spelen - De ontbinding van beschavingen in verval is het werk van de massa - Algemene onbekendheid met de psychologie van de massa - Belang van het bestuderen van de massa voor wetgevers en staatslieden.

De grote omwentelingen die voorafgaan aan veranderingen van beschavingen, zoals de val van het Romeinse rijk en de stichting van het Arabische rijk, lijken op het eerste gezicht vooral bepaald door grote politieke transformaties: invasies door vreemde mogendheden, of de omverwerping van dynastieën. Maar een meer aandachtige studie van deze gebeurtenissen laat zien dat achter hun schijnbare oorzaken de echte oorzaak over het algemeen een ingrijpende wijziging in de denkbeelden van de volkeren blijkt te zijn. De echte historische omwentelingen zijn niet die, die ons versteld doen staan door hun grootsheid en geweld. De enige echt belangrijke veranderingen, die in de vernieuwing van beschavingen resulteren, zijn die van denkbeelden, opvattingen en overtuigingen. De gedenkwaardige gebeurtenissen uit de geschiedenis zijn de zichtbare effecten van de onzichtbare veranderingen in menselijk denken. De reden waarom deze grote gebeurtenissen zo zeldzaam zijn is dat er niets zo stabiel is als de overgeërfde basis van denkbeelden van een volk.

Het huidige tijdperk is een van die kritieke momenten waarop het denken van de mensheid een transformatieproces ondergaat.

Twee fundamentele factoren liggen aan de basis van deze transformatie. De eerste is de teloorgang van die religieuze, politieke en sociaal-maatschappelijke overtuigingen waarin alle aspecten van onze beschaving zijn geworteld. De tweede is het ontstaan van geheel nieuwe middelen van bestaan en van denkbeelden als gevolg van moderne wetenschappelijke en industriële ontdekkingen.

Met de denkbeelden uit het verleden die, ofschoon al half mee afgedaan, nog steeds erg krachtig zijn, en de denkbeelden die deze moeten gaan vervangen nog in een vormingsproces, vertegenwoordigt de moderne tijd een periode van overgang en anarchie.

Het is niet zo gemakkelijk te zeggen wat er ooit uit deze noodzakelijkerwijs wat chaotische periode zal voortkomen. Welke zullen de fundamentele denkbeelden zijn waarop de samenlevingen die de onze zullen opvolgen zijn gebouwd? We weten het nog niet. Wel is al duidelijk dat, langs welke lijnen dan ook de samenlevingen van de toekomst worden georganiseerd, ze zullen moeten rekenen met een nieuwe macht, de jongste soevereine kracht van de moderne tijd: de macht van de massa. Op de ruïnes van zovele denkbeelden die voorheen niet ter discussie stonden maar die vandaag de dag in verval zijn geraakt, van zo veel bronnen van gezag die door opeenvolgende revoluties zijn vernietigd, lijkt deze macht, die als enige ervoor in

de plaats is gekomen, voorbestemd om alle andere spoedig te overvleugelen. Terwijl al onze oude overtuigingen wankelen en verdwijnen, terwijl de oude pijlers van de samenleving een voor een wijken, is de macht van de massa de enige kracht die door niets wordt bedreigd, terwijl het gezag ervan voortdurend verder toeneemt. De tijd die we op het punt staan binnen te gaan zal daadwerkelijk het *tijdperk van de massa's* zijn.

Amper een eeuw geleden vormden het traditionele beleid van Europese staten en de rivaliteit van soevereinen de belangrijkste factoren die vormgaven aan grote gebeurtenissen. De opinie van de massa telde nauwelijks mee, in de regel zelfs helemaal niet. Tegenwoordig zijn het de tradities zoals die voorheen de politiek bepaalden, en de individuele neigingen en rivaliteit van heersers, die niet meer meetellen, terwijl juist de stem van de massa heersend is geworden. Het is deze stem die haar weg dicteert aan koningen, die hun best doen om ernaar te luisteren. Het lot van naties wordt tegenwoordig bepaald door de harten van de massa's, en niet langer in 'prinselijke raden'.

De intrede van de volkse, of populistische, klassen in het politieke leven - of liever, de toenemende transformatie ervan tot regerende klassen - is een van de meest opvallende kenmerken van ons overgangstijdperk. Het is niet de invoering van het algemeen kiesrecht, met nu al geruime tijd maar weinig effect, die, zoals men misschien zou denken, het onderscheidende kenmerk is van deze overdracht van politieke macht. De gestage groei van de macht van de massa begon met de verbreiding van bepaalde denkbeelden die zich langzaam maar zeker in de geest van mensen nestelden, en vervolgens door de toenemende verbinding tussen individuen die op de realisatie van hun theoretische ideeën uit zijn. Het is door die verbinding dat de massa standpunten is gaan innemen met betrekking tot haar belangen (die misschien wel duidelijk maar niet noodzakelijk correct zijn) en tot een besef van haar kracht is gekomen. Ze richt belangengroepen op waar de autoriteiten de een na de ander voor capituleren; ze sticht vakbonden, die tegen alle economische wetten in, de arbeidsvoorwaarden en lonen willen reguleren. Ze mengt zich in bestuursvergaderingen, met vertegenwoordigers die het aan initiatief en zelfstandigheid volledig ontbreekt, meestal slechts woordvoerders van de commissies die hen hebben gekozen.

Vandaag de dag worden de eisen van de massa steeds duidelijker, en komen ze neer op niets minder dan een vastberadenheid om de samenleving zoals die nu bestaat volledig te vernietigen, met de bedoeling die terug te laten keren naar dat primitieve communisme dat de normale toestand van de hele menselijke samenleving was vóór de dageraad van de beschaving. Beperkingen van de arbeidsuren, de nationalisatie van mijnen, spoorwegen, fabrieken en grond, de gelijke verdeling van alle producten, de eliminatie van alle hogere klassen ten gunste van de volkse klassen, enzovoort, zijn zulke eisen.

De massa is weinig geneigd tot redeneren maar gaat des te sneller over tot actie. Als gevolg van haar organisatie is haar kracht immens geworden. De nieuw geïntroduceerde dogma's waarvan we getuige zijn, zullen spoedig de slagkracht van de oude dogma's hebben; dat wil zeggen, de tirannieke en soevereine kracht van het boven elke discussie verheven zijn. Het goddelijke recht van de massa staat op het punt het goddelijke recht van koningen te vervangen.

De favoriete schrijvers van de huidige bourgeoisie, zij die het beste de tamelijk bekrompen denkbeelden, de ietwat voorgeschreven opvattingen, de nogal oppervlakkige bezwaren, en het

soms buitensporig egoïsme ervan vertegenwoordigen, tonen zich zeer ongerust over deze nieuwe macht die ze zien groeien; om de verdwazing in de hoofden van mensen te bestrijden richten ze zelfs wanhopige oproepen om hulp tot diezelfde morele krachten van de kerk waarvoor ze voorheen zoveel minachting aan de dag legden. Ze spreken ons toe over het faillissement van de wetenschap, over in boetedoening teruggaan naar Rome en herinneren ons aan de lessen uit het boek Openbaringen. Deze nieuwe bekeerlingen vergeten dat het te laat is. Ook al zouden zij werkelijk geraakt zijn door het geloof, het zal weinig indruk maken op zielen die minder geven om de zorgen van deze recente devoten. De massa verwerpt vandaag dezelfde goden, die haar critici gisteren verwierpen en hielpen vernietigen. Er is geen kracht, goddelijk of menselijk, die een stroom kan bewegen om terug te vloeien naar zijn bron.

De wetenschap is niet failliet gegaan en heeft geen aandeel gehad in de huidige intellectuele wanorde, noch in de opbouw van de nieuwe macht die te midden van deze wanorde opkomt. De wetenschap beloofde ons waarheid, of in ieder geval kennis van verbanden die onze intelligentie kan bevatten; wetenschap heeft ons nooit vrede of geluk beloofd. Onverstoorbaar en onverschillig voor onze sentimenten, is de wetenschap doof voor onze klaagzangen. Het is aan ons om te trachten met de wetenschap te leven, want niets kan de illusies terugbrengen waarmee zij heeft afgerekend.

Universele symptomen, zichtbaar in alle landen, tonen ons de snelle groei van de macht van de massa, en logenstraffen onze veronderstelling dat die groei voorbestemd is om vroeg te stoppen. Wat het lot ook voor ons in petto mag hebben, we zullen het moeten accepteren. Alle ontkenning ervan is slechts ijdele woordenstrijd. Het is zeker wel mogelijk dat de opkomst van de macht van de massa een van de laatste stadia van de westerse beschaving markeert, een volledige terugkeer naar die tijden van verwarde anarchie die altijd aan de geboorte van een nieuwe samenleving vooraf schijnen te gaan. Maar kan men dit voorkomen?

Tot nu toe was de grondige afbraak van beschavingen die op hun eind lopen altijd duidelijk het werk van de massa's. Het is inderdaad niet alleen maar vandaag dat dit kan worden waargenomen. De geschiedenis leert ons, dat vanaf het moment dat de morele krachten waarop een beschaving berust hun kracht hebben verloren, de uiteindelijke ontbinding wordt teweeggebracht door de onbewuste en brutale massa's, die terecht wel barbaren werden genoemd. Beschavingen zijn tot nu toe altijd alleen gecreëerd en gestuurd door een kleine intellectuele aristocratie, nooit door de massa. Massa's zijn alleen krachtig als het om vernietiging gaat. Hun bewind komt altijd neer op een barbaarse fase. Een beschaving omvat vaste regels, discipline, een overgang van de instinctieve naar de rationele staat, vooruitzien naar de toekomst, een hogerstaande cultuur - allemaal voorwaarden die de massa, aan zichzelf overgelaten, steevast heeft laten zien niet in staat te zijn te realiseren. In overeenstemming met de puur destructieve aard van hun macht gedragen massa's zich als de microben die het vergaan van verzwakte of dode lichamen versnellen. Wanneer de structuur van een beschaving verrot is, is het altijd de massa die haar ondergang bewerkstelligt. Het is op zo'n moment, dat haar belangrijkste rol duidelijk zichtbaar is, en dat voor even de filosofie van het getal de enige filosofie van de geschiedenis lijkt.

Staat onze beschaving hetzelfde lot te wachten? Er is reden te vrezen dat dit het geval is, maar we zijn nog niet in een positie om daar zeker van te zijn.

Hoe het ook zij, het zit er in dat we ons aan de heerschappij van de massa hebben over te geven, aangezien gebrek aan een vooruitziende blik achter elkaar alle hindernissen omvergeworpen heeft die de massa in toom hadden kunnen houden.

We hebben maar een zeer geringe kennis van deze menigten die de massa vormen en het voorwerp van zo veel discussie beginnen te worden. Professionele psychologen, die er niet mee werden geconfronteerd, hebben de massa's altijd genegeerd, en als ze er de laatste tijd hun aandacht al op hebben gericht, is dat alleen maar geweest met het oog op de misdaden die massa's kunnen begaan. Er zijn ongetwijfeld misdadige massa's, maar ook deugdzaam en heroïsche massa's, en nog vele andere soorten die de aandacht verdienen. De misdaden van de massa's geven slechts een beperkt beeld van hun psychologie. Hoe massa's mentaal in elkaar steken is niet te leren door louter een studie van hun misdaden, net zomin als een individu mentaal begrepen kan worden door louter een beschrijving van diens slechte gedragingen.

In feite echter zijn alle wereldleiders, alle stichters van religies of wereldrijken, de apostelen van alle geloofsovertuigingen, de vooraanstaande staatslieden en, op een meer bescheiden schaal, gewoon de chefs of leiders van kleine groepen mensen, altijd onbewuste psychologen geweest, in het bezit van een instinctieve en vaak zeer goede kennis van het karakter van massa's, en het is hun nauwkeurige kennis van dit karakter geweest die hen in staat heeft gesteld zo gemakkelijk hun leiderschap te vestigen. Napoleon had een geweldig inzicht in de psychologie van de massa's van het land waarover hij regeerde, maar soms begreep hij de psychologie niet van massa's die tot andere volkeren behoorden;¹ het is omdat hij het zo verkeerd begreep dat hij in Spanje, en vooral in Rusland, conflicten kreeg waarin zijn macht dusdanige klappen opliep dat deze in korte tijd geruïneerd zou worden. Kennis van de psychologie van de massa is vandaag de dag het laatste redmiddel voor de staatsman die er niet zozeer voor kiest om de massa te willen beheersen - dat is een heel moeilijke opgave aan het worden - maar dan toch in elk geval niet al te zeer door haar wil worden beheerst.

Het is alleen door het verwerven van enigerlei inzicht in de psychologie van de massa, dat kan worden begrepen hoe gering de invloed is die wetten en instituties op haar uitoefenen. Hoe zij niet bij machte is er andere opinies op na te houden dan die welke haar worden opgelegd. En, dat het niet met regels zuiver gebaseerd op theorieën van rechtvaardigheid is, dat ze moet worden geleid, maar door te zoeken naar wat indruk op haar maakt en wat haar verleidt. Zou bijvoorbeeld een wetgever, die een nieuwe belasting wil gaan heffen, moeten kiezen voor die, welke theoretisch de meest rechtvaardige is? Zeker niet. In de praktijk kan de meest onrechtvaardige wellicht de beste zijn voor de massa. Mocht het tegelijkertijd de minst opvallende zijn, en ogenschijnlijk de minst belastende, dan zal deze het gemakkelijkst worden verdragen. Het is om deze reden, dat een indirecte belasting, hoe exorbitant die misschien ook is, altijd door de massa zal worden geaccepteerd. De dagelijkse betaling van een paar cent die over consumptiegoederen wordt geheven zal de gewoonten van de massa niet verstoren en ongemerkt voorbijgaan. Vervang dit door een proportionele belasting op loon of inkomen van enig andere aard, in één keer te betalen, en ook al zou deze nieuwe oplegging theoretisch tien keer minder belastend zijn dan de andere, dan nog zou het aanleiding geven tot unaniem protest. Dit vloeit voort uit het feit dat een

¹ Bovendien begrepen zijn beste adviseurs deze psychologie niet beter. Talleyrand schreef hem dat "Spanje zijn soldaten als bevrijders zou ontvangen." Het ontving hen echter als prooidieren. Een psycholoog die bekend was met de erfelijke instincten van het Spaanse volk, zou deze ontvangst gemakkelijk hebben kunnen voorzien.

relatief hoog bedrag, dat immens zal lijken en daarom tot de verbeelding zal spreken, in de plaats is gekomen van de paar onopgemerkte centen. De nieuwe belasting zou pas licht lijken als deze cent voor cent bij elkaar werd gespaard, maar deze zuinige manier van leven vergt een langetermijnvisie waartoe de massa niet in staat is.

Het voorgaande is maar een heel simpel voorbeeld. Het is niet moeilijk in te zien hoe het werkt. Aan de aandacht van zo'n psycholoog als Napoleon is dit dan ook niet ontsnapt, maar onze moderne wetgevers, onwetend als ze zijn met betrekking tot de psychologie van de massa's, missen dit besef. Ervaring heeft hen niet in voldoende mate geleerd dat mensen hun gedrag nooit aanpassen puur op grond van de ratio.

Er zijn nog vele andere praktische toepassingen mogelijk van de psychologie van de massa's. Kennis van deze wetenschap werpt een heel levendig licht op een groot aantal historische en economische verschijnselen die onbegrijpelijk zijn zonder dit inzicht. Sta mij toe aan te tonen dat de reden waarom de meest opmerkelijke van de moderne historici, Taine, soms zo verre van volmaakt de gebeurtenissen van de grote Franse Revolutie begreep, is dat het nooit bij hem opkwam om de ziel van de massa te bestuderen. Als zijn gids in de studie van deze gecompliceerde periode koos hij de beschrijvende methode van natuuronderzoekers; maar in het geval van de verschijnselen die natuuronderzoekers bestuderen zijn morele krachten zo goed als afwezig. Terwijl het nou precies deze krachten zijn die de ware drijfveren van de geschiedenis vormen.

Daarom, alleen al vanuit de praktische kant bekeken, verdient de studie van de psychologie van de massa het om ondernomen te worden. Al kwam de interesse ervoor alleen maar voort uit zuivere nieuwsgierigheid, dan zou de aandacht nog steeds terecht zijn. Het is net zo interessant om de motieven van de daden van mensen te ontrafelen als om de kenmerken van een mineraal of een plant te determineren. Onze studie van de ziel van massa's kan slechts een korte synthese zijn, een simpele samenvatting van onze onderzoekingen. Er moet niet meer van worden verwacht dan een paar veronderstellingen. Anderen zullen dieper graven. Vandaag raken we alleen het oppervlak van een nog bijna maagdelijke grond.²

² De weinige auteurs die zich met de studie van de psychologie van menigten hebben beziggehouden, hebben ze alleen onderzocht, zoals ik hierboven al zei, vanuit het gezichtspunt van criminaliteit. Omdat ik aan dit laatste onderwerp slechts een kort hoofdstuk van dit werk gewijd heb, wil ik de lezer voor dit speciale punt verwijzen naar de studies van Tarde en naar het boek van Sighele: 'Les foules criminelles'. Dit laatste werk bevat geen eigen inzichten van de auteur, maar een compilatie van feiten die voor psychologen nuttig kunnen zijn. Mijn conclusies over de criminaliteit en de moraliteit van menigten zijn overigens tegengesteld aan die van de twee schrijvers die ik zojuist heb aangehaald.

Men zal in mijn werk 'La Psychologie du Socialisme' enkele gevolgen van de wetten vinden die de psychologie van de massa beheersen. Deze wetten vinden toepassing bij de meest uiteenlopende onderwerpen. F.A. Gevaert, directeur van het Koninklijk Conservatorium van Brussel, gaf onlangs een opmerkelijke toepassing van de wetten die we hebben blootgelegd, in een werk over muziek, door hem terecht omschreven als "massakunst". "Uw twee werken," schrijft mij deze eminente professor in zijn memoires die hij me stuurde, "brachten mij de oplossing van een probleem dat door mij voorheen als onoplosbaar werd beschouwd: de verbazingwekkende eigenschap van een menigte om ieder muzikaal werk, of het nou recent of oud is, inheems of buitenlands, eenvoudig of ingewikkeld, te kunnen waarderen, op voorwaarde dat het in een prachtige uitvoering wordt gebracht en door musici die onder leiding staan van een enthousiaste dirigent." De heer Gevaert laat op bewonderenswaardige wijze zien waarom "een werk dat voor musici-in-rust, in de eenzaamheid van hun studeerkamer, bij lezing van de partituur onbegrepen bleef, soms van meet af aan wordt omarmd door een publiek dat van elk verstand van muziek verstoken is". Hij laat ook heel goed zien waarom deze esthetische indrukken niet beklijven.

BOEK I

De geest van de massa

HOOFDSTUK I

Algemene kenmerken van de massa's - de psychologische wet van hun mentale eenheid

Wat maakt vanuit psychologisch gezichtspunt een menigte een massa - Een getalsmatig grote verzameling van individuen maakt nog geen massa - Speciale kenmerken van psychologische massa's - Het in een en dezelfde richting veranderen van de denkbeelden en sentimenten van de individuen die zo'n massa vormen, en het verdwijnen van hun persoonlijkheid - De massa wordt altijd gedomineerd door het onbewuste - Logisch denken als leidraad maakt plaats voor instinctieve reflexen - Verlaging van de intelligentie en een complete transformatie van sentimenten - De getransformeerde sentimenten kunnen beter of slechter zijn dan die van de individuen waaruit de massa is samengesteld - De massa is net zo gemakkelijk heroïsch als misdadig.

In de normale betekenis betekent het woord 'menigte' een verzameling van individuen van welke nationaliteit, beroep, of geslacht dan ook, ongeacht de mogelijke aanleiding van hun samenkomst. Vanuit psychologisch gezichtspunt bekeken echter, neemt het begrip 'menigte' een heel andere betekenis aan. Onder bepaalde gegeven omstandigheden, en alleen onder die omstandigheden, ontstaat er een verzameling van mensen, met nieuwe kenmerken die sterk verschillen van die van de individuen waaruit die verzameling is samengesteld. De eigen bewuste persoonlijkheid verdwijnt en de sentimenten en denkbeelden van alle individuen nemen een en dezelfde richting aan. Er wordt een collectieve ziel gevormd, die ongetwijfeld slechts van tijdelijke aard is, maar zeer duidelijk gedefinieerde kenmerken laat zien. De verzameling is dus geworden wat ik, bij gebrek aan een betere uitdrukking, een georganiseerde menigte zal noemen, of, zo men wil, een kudde, of psychologische massa. Deze vormt één enkel wezen, en is onderworpen aan de *wet van de mentale eenheid van de massa*.

Het is duidelijk dat het niet alleen het feit is dat een aantal individuen zich toevallig bij elkaar bevinden, dat zij het karakter van een georganiseerde menigte aannemen. Duizend individuen die zich toevallig verzameld hebben op een openbare plaats zonder enig bepaald doel vormen vanuit psychologisch gezichtspunt op geen enkele manier een massa. Om de bijzondere kenmerken van een massa te krijgen, is de invloed nodig van bepaalde onderliggende factoren die we zullen moeten vaststellen en onderzoeken.

Het verdwijnen van de bewuste persoonlijkheid en het veranderen van sentimenten en gedachten in één bepaalde richting, de belangrijkste kenmerken van een massa die op het punt staat zich te formeren, impliceert niet altijd de gelijktijdige aanwezigheid van meerdere personen op één plek. Duizenden losse individuen kunnen op bepaalde momenten en onder invloed van bepaalde heftige emoties - zoals bij een grote nationale gebeurtenis - de kenmerken van een psychologische massa krijgen. In dat geval volstaat het dat louter toeval hen samenbrengt, om onmiddellijk de kenmerken te krijgen die eigen zijn aan het gedrag van een massa. Soms kan een half dozijn mensen al volstaan om een psychologische massa te vormen, terwijl dit misschien juist niet het geval is met honderden mensen die bij toeval samenkomen. Aan de andere kant kan

een hele natie, ook al is er misschien geen zichtbare samenkomst, onder bepaalde invloeden tot een massa worden.

Heeft zich eenmaal een psychologische massa gevormd, dan krijgt deze bepaalde tijdelijke maar goed vast te stellen algemene kenmerken. Naast deze algemene kenmerken zijn er ook specifieke kenmerken die variëren afhankelijk van de elementen waaruit de massa is samengesteld en die de mentale toestand ervan kunnen wijzigen. Psychologische massa's zijn er dus in soorten en maten; wanneer we ons hiermee bezig gaan houden, zullen we zien dat een heterogene massa - dat wil zeggen, een menigte samengesteld uit ongelijksoortige elementen - bepaalde kenmerken gemeen heeft met homogene massa's - dat wil zeggen, met menigten die bestaan uit min of meer verwante elementen (zoals sekten, kasten en klassen) - maar dat naast deze gemeenschappelijke kenmerken er ook bijzonderheden zijn die het mogelijk maken de twee soorten te onderscheiden.

Maar voordat we ons gaan bezighouden met de verschillende categorieën massa's, moeten we om te beginnen de kenmerken die ze allemaal met elkaar gemeen hebben onderzoeken. We zullen aan het werk gaan als de natuuronderzoeker, die begint met het beschrijven van de algemene kenmerken die alle leden van een familie gemeen hebben, alvorens zich te richten op de specifieke kenmerken die de differentiatie van de geslachten en soorten mogelijk maken binnen die familie.

Het is niet gemakkelijk om de ziel van massa's exact te beschrijven, omdat de organisatie ervan niet alleen varieert wat betreft het volk in kwestie en de samenstelling van de groep, maar ook wat betreft de aard en intensiteit van de opzwepende oorzaken waaraan de groepen worden blootgesteld. Dezelfde moeilijkheid doet zich echter ook voor in de psychologische studie van een individu. Het is alleen in romans, dat individuen hun hele leven lang een onveranderlijk karakter hebben. Het is uitsluitend de uniformiteit van de omgeving die de schijnbare uniformiteit van karakters veroorzaakt. Ik heb elders aangetoond dat alle mentale constituties de mogelijkheid van karakterwisseling hebben, wat manifest kan worden als gevolg van een plotselinge verandering van omgeving. Dit verklaart hoe het kan dat men onder de meest brutale leden van de Franse Conventie brave burgers kon aantreffen, die onder normale omstandigheden vredelievende notarissen of deugdzame overheidsdienaren waren geweest. De storm eenmaal uitgeraasd, hervatten die hun normale leven van rustige, gezagsgetrouwe burger. Onder hen vond Napoleon zijn meest volgzame dienaren.

Omdat het onmogelijk is om hier alle achtereenvolgende stadia van massaformatie te bestuderen, zullen we ons meer in het bijzonder richten op die massa's, die de fase van volledige organisatie reeds hebben bereikt. Op deze manier zullen we zien wat georganiseerde menigten kunnen worden, maar niet wat ze altijd zijn. Het is pas in deze gevorderde fase van organisatie, dat bepaalde nieuwe en bijzondere kenmerken worden gesuperponeerd op het onveranderlijke en dominante karakter van het betreffende volk; dan vindt die omslag plaats, van alle sentimenten en gedachten van de groep in een en dezelfde richting. Het is ook alleen maar onder deze omstandigheden, dat wat ik hierboven de *psychologische wet van de mentale eenheid van de massa* heb genoemd, van toepassing wordt.

Onder de psychologische kenmerken van massa's zijn er enkele die ze gemeen kunnen hebben met geïsoleerde individuen, en andere die, integendeel, absoluut speciaal zijn en alleen worden

aangetroffen in de collectieven. Het zijn deze speciale kenmerken die we allereerst zullen bestuderen, om hun belang te laten zien.

De meest opvallende eigenaardigheid die een psychologische massa laat zien, is de volgende: wie ook de individuen zijn waaruit de massa bestaat, hoe groot of klein ook de verschillen zijn van hun manier van leven, hun bezigheden of werk, hun karakter, of hun intelligentie, het feit dat ze tot een massa zijn gevormd, brengt ze onder invloed van een soort collectieve ziel waardoor ze heel anders gaan voelen, denken en handelen dan elk individu van hen zou voelen, denken en handelen, als het geïsoleerd zou staan. Er zijn denkbeelden en sentimenten die niet ontstaan, of zich niet omzetten in daden, behalve in het geval van individuen die samen een massa vormen. De psychologische massa is een tijdelijk wezen, gevormd uit heterogene elementen die voor even worden gecombineerd, precies zoals de cellen die een levend lichaam vormen door hun groepering een nieuw wezen vormen dat kenmerken laat zien die sterk verschillen van die van elk van de samenstellende cellen.

In tegenstelling tot een opinie waarvan men verbaasd is te ontdekken dat die uit de pen komt van zo'n scherpzinnig filosoof als Herbert Spencer, is er in het geheel dat een massa vormt, in geen enkel opzicht sprake van een soort optelling of gewogen gemiddelde van de samenstellende elementen. Wat er werkelijk plaatsvindt, is een samensmelting, gevolgd door het ontstaan van nieuwe kenmerken, net zoals in de chemie bepaalde elementen, wanneer met elkaar in contact gebracht - basen en zuren bijvoorbeeld - combineren om een nieuwe stof te vormen met eigenschappen die heel anders zijn dan die van de elementen die hebben gediend om die stof te vormen.

Het is gemakkelijk aan te tonen hoeveel het individu dat deel uitmaakt van een massa verschilt van het geïsoleerde individu, maar het is minder gemakkelijk om de oorzaken van dit verschil te achterhalen.

Om er op zijn minst een glimp van op te vangen, is het in de eerste plaats nodig om aan het door de moderne psychologie vastgestelde feit te denken, dat niet alleen in het organische leven, maar ook in de werking van de intelligentie, onbewuste verschijnselen een zwaarwegende rol spelen. Het bewuste leven van de geest is maar van klein belang in vergelijking met het onbewuste leven ervan. De meest subtiële analist, de meest nauwkeurige waarnemer, is maar nauwelijks in staat meer dan een zeer klein aantal van de onbewuste motieven te ontdekken die het gedrag bepalen. Onze bewuste handelingen zijn het resultaat van een onderliggende onbewuste laag in de geest, die hoofdzakelijk wordt bepaald door overgeërfde invloeden. Die onderlaag bestaat uit de ontelbare gemeenschappelijke kenmerken die van generatie op generatie worden doorgegeven, die de ziel van een volk vormen. Achter de algemeen erkende drijfveren voor onze daden schuilen zonder enige twijfel onbekende drijfveren die we niet herkennen, maar achter deze onbekende drijfveren schuilen nog weer vele andere, nog onbekender, die we geheel en al negeren. Het grootste deel van onze dagelijkse handelingen is het resultaat van verborgen motieven die aan onze waarneming ontsnappen.

Het is meer in het bijzonder in het opzicht van die onbewuste elementen die de ziel van een volk bepalen, dat alle individuen die erbij horen op elkaar lijken, terwijl het voornamelijk in het opzicht van de bewuste elementen van hun karakter - de vrucht van opvoeding, en nog meer van bijzondere erfelijke factoren - is dat ze van elkaar verschillen. Heel onverwacht, gezien toch hun

intelligentie, bezitten mensen instincten, passies en gevoelens die erg op elkaar lijken. Waar het gaat om alles wat behoort tot het domein van het sentiment - religie, politiek, moraliteit, sympathieën en antipathieën, enzovoort - overtreffen de meest vooraanstaande mensen zelden de standaard van de meest gewone individuen. Vanuit intellectueel gezichtspunt kan er een kloof bestaan tussen een groot wiskundige en zijn schoenmaker, maar vanuit het gezichtspunt van karakter is er vaak weinig of geen verschil.

Het zijn precies deze algemene karaktereigenschappen, beheerst door krachten waar we ons niet bewust van zijn, en die door de meerderheid van de gewone individuen van een volk ongeveer in gelijke mate worden gedeeld - die in de massa tot gedeelde karaktertrekken worden. In de collectieve ziel worden de intellectuele bekwaamheden van de individuen, en in het verlengde daarvan hun individualiteit, verzwakt. Het heterogene wordt overspoeld door het homogene, en de onbewuste eigenschappen krijgen de overhand.

Juist dit feit dat massa's niet-bijzondere kwaliteiten delen, verklaart waarom ze nooit tot acties in staat zijn die een hoge mate van intelligentie vereisen. De beslissingen met betrekking tot zaken van algemeen belang, genomen door een vergadering van vooraanstaande mensen, ook al zijn het specialisten op allerlei gebied, zijn niet merkbaar superieur aan de beslissingen die zouden worden genomen door een bijeenkomst van complete leeghoofden. Dat wil zeggen, ze kunnen in gezamenlijkheid bij voorliggende kwesties alleen die middelmatige kwaliteiten inbrengen, die bij de geboorte worden meegegeven aan elk doorsnee individu. In de massa is het domheid en niet gezond verstand, wat wordt geaccumuleerd. Het is niet, zoals men wel vaker zegt, de hele wereld die meer verstand heeft dan Voltaire, maar juist Voltaire die meer verstand heeft dan de hele wereld, als onder 'de hele wereld' de grote massa wordt verstaan.

Maar als de individuen van een massa alleen maar de niet-bijzondere kwaliteiten konden inbrengen, waar elk van hen van is voorzien, zou het alleen maar resulteren in de vorming van een of ander gemiddelde, en niet in wat we hebben gezegd, het creëren van nieuwe kenmerken. Hoe komt het dan dat deze nieuwe kenmerken ontstaan? Dat is wat we nu gaan onderzoeken.

Er zijn verschillende oorzaken aan te wijzen voor het verschijnen van deze kenmerken die eigen zijn aan de massa en niet aan geïsoleerde individuen. De eerste is dat het individu dat deel uitmaakt van een massa, louter op grond van getalsmatige overwegingen, een gevoel krijgt van onoverwinnelijke macht, wat hem toestaat toe te geven aan instincten die hij, als hij alleen was geweest, gedwongen onder controle zou hebben gehouden. Hij zal minder geneigd zijn zichzelf te bedwingen, omdat in een massa die anoniem is, en daardoor niet verantwoordelijk, het gevoel van verantwoordelijkheid dat individuen altijd in toom houdt volledig verdwijnt.

Een tweede oorzaak, het aansteken of besmetten, is bepalend voor de manifestatie in de massa van haar bijzondere kenmerken, en tegelijkertijd ook voor de richting die zij gaat nemen. Het elkaar aansteken is een fenomeen dat gemakkelijk is vast te stellen, maar niet gemakkelijk te verklaren. Het moet worden gerekend tot die verschijnselen van een hypnotische orde, die we nog nader zullen bestuderen. In een massa is ieder sentiment en elke handeling aanstekelijk, of besmettelijk, en wel in een zodanige mate, dat een individu gemakkelijk zijn persoonlijk belang opoffert voor het collectieve belang. Dit is een geneigdheid die sterk in strijd is met zijn natuur, en iets waartoe een mens nauwelijks in staat is, behalve wanneer hij deel uitmaakt van een massa.

Een derde oorzaak, en verreweg de belangrijkste, maakt in de individuen van de massa bijzondere kenmerken los die soms volkomen strijdig zijn met die van het geïsoleerde individu. Ik doel op de ontvankelijkheid voor suggestie, waarvan ook het hierboven genoemde aansteken niets anders dan een effect is.

Om dit fenomeen te begrijpen, is het noodzakelijk om bepaalde recente fysiologische ontdekkingen in gedachten te houden. We weten tegenwoordig dat een individu door verschillende processen in een zodanige toestand kan worden gebracht dat hij, nadat hij zijn bewuste persoonlijkheid volledig heeft verloren, gehoorzaamt aan alle aanwijzingen van degene die hem hiervan heeft beroofd, en handelingen pleegt die totaal in strijd zijn met zijn karakter en gewoonten. Zorgvuldige observaties lijken aan te tonen dat een individu dat enige tijd in de schoot van een massa in actie ingebed is geweest, zich al snel - hetzij als gevolg van de magnetische invloed uitgaand van de massa, hetzij door een andere oorzaak die we niet kennen - in een bijzondere staat bevindt, die heel dicht in de buurt komt van de staat van betovering die de gehypnotiseerde onder invloed van de hypnotiseur overkomt. In het geval van een gehypnotiseerd subject wordt de activiteit van de hersenen verlamd, en wordt hij de slaaf van alle onbewuste activiteiten van zijn zintuigen, die de hypnotiseur naar believen stuurt. De bewuste persoonlijkheid is geheel verdwenen; wil en onderscheidingsvermogen zijn verloren. Alle gevoelens en gedachten zijn gebogen in de richting bepaald door de hypnotiseur.

Dat is ook ongeveer de staat van het individu dat deel uitmaakt van een psychologische massa. Het is zich niet langer bewust van zijn daden. Net als bij het gehypnotiseerde subject, kunnen bij hem tegelijkertijd bepaalde vermogens worden vernietigd en andere juist sterk worden gestimuleerd. Onder invloed van suggestie zal hij de uitvoering van bepaalde acties met onweerstaanbare geestdrift ondernemen. In het geval van de massa is deze geestdrift alleen maar nog meer onweerstaanbaar dan die van het gehypnotiseerde subject, omdat de suggestie hetzelfde is voor alle individuen van de massa, en aan kracht wint door onderlinge beïnvloeding. De individuen in de massa die misschien een voldoende sterke persoonlijkheid hebben om de suggestie te weerstaan zijn te klein in aantal om tegen de stroom in te roeien. Ze kunnen hooguit proberen af te leiden door middel van andere suggesties. Het is op deze manier bijvoorbeeld, dat een paar blij makende woorden, of een handig opgeroepen beeld, soms de massa hebben weerhouden van de meest bloeddorstige daden.

We zien dus dat uitschakeling van de bewuste persoonlijkheid, overheersing door de onbewuste persoonlijkheid, het sturen door middel van suggestie en de besmetting van sentimenten en denkbeelden in een en dezelfde richting, de neiging om de gesuggereerde denkbeelden onmiddellijk in daden om te zetten, al deze, de belangrijkste kenmerken zijn van het individu dat deel uitmaakt van de massa. Hij is niet langer zichzelf, maar is een automaat geworden die zich niet langer door zijn eigen wil laat leiden.

Bovendien, alleen door het simpele feit onderdeel van een massa te zijn, daalt de mens verschillende treden af van de ladder van beschaving. Losstaand kan hij een gecultiveerd individu zijn; in de massa is hij een barbaar - dat wil zeggen, een wezen dat handelt op instinct. Hij bezit dan de onberekenbaarheid, de heftigheid, de wreedheid, maar ook het enthousiasme en het heroïsme, van primitieve wezens, waar hij zelfs nog meer op gaat lijken door het gemak waarmee hij zich laat imponeren door woorden en beelden - wat op zichzelf volledig zonder wisselwerking met elk van de geïsoleerde individuen die de massa vormen hoeft te zijn - en zich laat overhalen

handelingen te verrichten die overduidelijk in strijd zijn met zijn eigen belangen en zijn normaalste gewoonten. Een individu in de massa is een zandkorrel te midden van andere zandkorrels, die door de wind naar believen ergens heen worden geblazen.

Het is om deze redenen dat men kan waarnemen dat in rechtbanken volksjury's soms uitspraken doen die elk individueel jurylid zou afkeuren, dat parlementaire vergaderingen wetten en maatregelen aannemen die elk van de deelnemers in eigen persoon zou afkeuren. Elk op zich, waren de mannen van de Franse Conventie verlichte burgers met vreedzame gewoonten. Verenigd in een menigte, aarzelden ze niet om hun goedkeuring te geven aan de meest onmenselijke voorstellen, om overduidelijk onschuldige individuen te guillotineren, en, tegen hun eigen persoonlijke belangen in, hun onschuld te verliezen en zichzelf weg te cijferen.

Het is niet alleen door zijn daden dat het individu in de massa wezenlijk verschilt van zijn eigen ik. Zelfs nog voordat hij zijn onafhankelijkheid volledig verloren heeft, hebben zijn denkbeelden en gevoelens al een transformatie ondergaan, en die transformatie is zo verregaand dat de vrek in een verkwister verandert, de scepticus in een gelovige, de eerlijke man in een misdadiger en de lafaard in een held. Het afstand doen van al hun privileges, waar de adel in een moment van geestdrift voor stemde tijdens de beroemde nacht van 4 augustus 1789, zou zeker nooit zijn goedgekeurd door elk van de leden afzonderlijk.

De conclusie die moet worden getrokken uit het voorgaande, is dat de massa intellectueel altijd onderdoet voor het geïsoleerde individu, maar dat vanuit het gezichtspunt van sentimenten en van de handelingen die deze sentimenten teweegbrengen, de massa, afhankelijk van de omstandigheden, zowel beter als slechter kan zijn dan het individu. Alles hangt af van de aard van de suggestie waaraan de massa wordt blootgesteld. Dit is het punt dat volledig verkeerd werd begrepen door auteurs die massa's alleen hebben bestudeerd vanuit criminologisch gezichtspunt. Massa's zijn ongetwijfeld vaak crimineel, maar óók vaak heroïsch. Het zijn massa's, meer dan geïsoleerde individuen, die ertoe kunnen worden gebracht het risico op de dood te lopen voor de triomf van een geloof of denkbeeld. Die kunnen worden opgezweept tot enthousiasme voor eer en glorie, die ertoe worden aangezet om - bijna zonder brood en zonder wapens, zoals in het tijdperk van de kruistochten - het graf van Christus te bevrijden uit handen van de ongelovigen, of, zoals in 1793, om het vaderland te verdedigen. Dergelijke heldenmoed is zonder twijfel in zekere mate onbewust, maar zo groot dat geschiedenis wordt geschreven. Werden volkeren alleen genoemd om hun in koelen bloede uitgevoerde grote acties, dan zouden de annalen van de wereld er maar weinig van optekenen.

HOOFDSTUK II

De sentimenten en de moraliteit van de massa's

1. DE IMPULSIVITEIT, VERANDERLIJKHEID EN PRIKKELBAARHEID VAN DE MASSA'S. De massa is speelbal van alle opzwepende externe invloeden en weerspiegelt de onophoudelijke veranderingen daarvan - De impulsen waaraan zij gehoorzaamt zijn zo dwingend dat gevoel voor persoonlijk belang vervaagt - Niets kan van tevoren worden bedacht bij de massa's - Volkseigen invloeden. **2. DE ONTVANKELIJKHEID VOOR SUGGESTIE EN DE LICHTGELOVIGHEID VAN DE MASSA'S.** De ontvankelijkheid van de massa voor suggesties - De in de geest van de massa opgeroepen beelden worden als werkelijkheid geaccepteerd - Waarom deze beelden identiek zijn voor alle individuen waaruit een massa is samengesteld - In een massa is er geen verschil meer tussen de geschoolde en de onwetende - Diverse voorbeelden van de illusies waaraan de individuen in een massa worden blootgesteld - Het niet af kunnen gaan op de getuigenis van een massa - De eensgezindheid van talrijke getuigen is een van de slechtste bewijzen die kunnen worden aangevoerd om een feit vast te stellen - De geringe waarde van voorbeelden uit de geschiedenis. **3. DE OVERDRIJVING EN HET SIMPLISME VAN DE SENTIMENTEN VAN DE MASSA'S.** Massa's kennen geen twijfel of onzekerheid en gaan altijd naar extremen - Hun sentimenten zijn altijd overdreven sterk. **4. DE INTOLERANTIE, GEVOELIGHEID VOOR AUTORITEIT EN HET CONSERVATISME VAN DE MASSA'S.** De achtergronden van deze sentimenten - De onderdanigheid van massa's tegenover een sterke autoriteit - De tijdelijke revolutionaire instincten van massa's verhinderen hen niet extreem conservatief te zijn - Zij staan instinctief vijandig tegenover veranderingen en vooruitgang. **5. DE MORALITEIT VAN DE MASSA'S.** De moraliteit van massa's kan, al naar gelang de suggesties waar zij naar handelen, veel lager of veel hoger zijn dan die van de individuen waaruit ze zijn samengesteld - Uitleg en voorbeelden - Massa's laten zich zelden leiden door belangenoverwegingen die normaal gesproken de exclusieve motieven van het geïsoleerde individu zijn - De moraliserende werking van massa's.

Na in algemene zin de belangrijkste kenmerken van massa's te hebben aangegeven, is het nu tijd om deze kenmerken, die men terugvindt bij de meeste massa's, in detail te bestuderen.

1. DE IMPULSIVITEIT, VERANDERLIJKHEID EN PRIKKELBAARHEID VAN DE MASSA'S

Bij het bestuderen van de fundamentele kenmerken, stelden we dat de massa bijna uitsluitend geleid wordt door onbewuste motieven. De acties staan veel meer onder invloed van instinctieve reflexen dan van de hersenen. In dit opzicht komt een massa dicht in de buurt bij vrij primitieve wezens. De acties kunnen perfect zijn voor zover het hun uitvoering betreft, maar aangezien ze niet worden aangestuurd door de hersenen, gedraagt het individu zich maar net zoals de opzwepende oorzaken waaraan hij wordt blootgesteld toevallig beslissen. Een massa is overgeleverd aan alle externe opzwepende oorzaken en weerspiegelt de onophoudelijke veranderingen daarvan. Zij is slaaf van de impulsen die ze ontvangt. Het geïsoleerde individu kan zijn onderworpen aan dezelfde opzwepende oorzaken als het individu in de massa, maar omdat zijn hersenen hem duidelijk maken dat het niet raadzaam is eraan toe te geven, onthoudt hij zich van toegeven. Dit gegeven kan fysiologisch worden uitgedrukt door te zeggen dat het geïsoleerde individu het vermogen bezit zijn reflexen te beheersen, terwijl de massa deze capaciteit mist.

De variërende impulsen waaraan massa's gehoor geven, kunnen, afhankelijk van de opzwepende oorzaken, genereus of wreed, heroïsch of laf zijn. Maar ze zullen altijd zo dwingend zijn dat het eigenbelang van het individu, zelfs het belang van zelfbehoud, nooit zal domineren. Aangezien de opzwepende oorzaken die op massa's in kunnen werken zo gevarieerd zijn, en de massa er altijd aan gehoorzaamt, zijn massa's extreem veranderlijk. Dit verklaart waarom we ze in een oogwenk zien overgaan van de meest bloeddorstige wreedheid tot de meest extreme edelmoedigheid of het meest absolute heroïsme. De massa kan gemakkelijk de rol van een beul spelen, maar net zo gemakkelijk die van een martelaar. Het zijn de massa's die de stromen bloed hebben veroorzaakt voor de triomf van elk geloof. Het is niet nodig om terug te gaan naar heroïsche tijden om te zien waartoe massa's in dit laatste opzicht in staat zijn. In een opstand sparen ze hun levens niet, en nog niet lang geleden had een generaal³, plotseling populair geworden, gemakkelijk een honderdduizend man kunnen vinden, bereid om hun leven voor zijn zaak op te offeren als hij erom had gevraagd.

Niets kan daarom van tevoren worden bedacht bij de massa's. Ze kunnen achter elkaar van de meest tegengestelde sentimenten bezielde zijn, maar ze zullen altijd onder invloed staan van de opzwepende oorzaken van het moment. Ze zijn als de bladeren die een storm de lucht in blaast en in alle richtingen verspreidt, om ze dan weer te laten vallen. Wanneer we verderop bepaalde revolutionaire massa's bestuderen zullen we enkele voorbeelden geven van de veranderlijkheid van hun sentimenten.

Deze veranderlijkheid van massa's maakt ze erg moeilijk te besturen, vooral als een zekere mate van publiek gezag in hun handen is gekomen. Vormden de behoeften van het dagelijks leven niet een soort onzichtbare regulator van het bestaan, dan zou het voor democratieën nauwelijks mogelijk zijn om stand te houden. Maar hoe waanzinnig de wensen van de massa ook mogen zijn, ze houden nooit lang stand. Massa's zijn net zo min in staat een wil voor langere tijd vast te houden, als tot nadenken.

De massa is niet alleen maar impulsief en veranderlijk. Als een woesteling is zij niet bereid om toe te geven dat er iets tussen haar verlangen en de realisatie van dat verlangen kan komen. Nog minder is zij in staat een dergelijke interventie te bevatten, als gevolg van dat gevoel van onweerstaanbare kracht die haar wordt gegeven door de numerieke sterkte. Het idee dat iets misschien onmogelijk zou zijn verdwijnt voor het individu in de massa. Een geïsoleerd individu weet maar al te goed dat hij niet in z'n eentje een paleis in brand kan steken of een winkel kan plunderen, en zou hij al in de verleiding komen dat te doen, dan zou hij die verleiding gemakkelijk weerstaan. Deel uitmakend van een massa echter is hij zich bewust van de macht die hem door het getal wordt gegeven, en volstaat het om hem denkbeelden over moord of plundering voor te stellen om hem onmiddellijk toe te laten geven aan de verleiding. Een onverwacht obstakel zal met uitzinnige woede worden vernietigd. Liet het menselijk organisme een staat van onophoudelijke woede toe, dan zou men kunnen zeggen dat de normale toestand van een tegengewerkte massa precies zo'n staat van onophoudelijke woede is.

De fundamentele kenmerken van het volk in kwestie, die de onveranderlijke bron vormen waaruit al onze sentimenten ontspringen, hebben altijd invloed op de prikkelbaarheid van massa's, hun

³ Generaal Boulanger.

impulsiviteit en hun veranderlijkheid, net als op alle volkse sentimenten die we zullen moeten bestuderen. Alle massa's zijn zonder twijfel altijd prikkelbaar en impulsief, maar wel met grote variaties in de mate waarin. Zo is er een opvallend verschil tussen een 'Latijnse' (bijv. Franse) en 'Angelsaksische' (bijv. Engelse) massa. De meest recente feiten in de Franse geschiedenis werpen een levendig licht op dit punt. Alleen al de publicatie, vijftientig jaar geleden, van een simpel telegram met een veronderstelde belediging aan het adres van een ambassadeur, was voldoende om een explosie van woede te veroorzaken, ogenblikkelijk gevolgd door een vreselijke oorlog. Enkele jaren later veroorzaakte de telegrafische boodschap van een onbeduidende tegenslag van het Franse leger bij Lang Son (Vietnam) een nieuwe explosie die de onmiddellijke omverwerping van de regering teweegbracht. Tegelijkertijd veroorzaakte het veel ernstiger mislukken van een Engelse expeditie voor Khartoem in Engeland slechts een zeer zwakke emotie, en werd er geen ministerie omvergeworpen. Wie de massa vertrouwt, kan het snel heel goed gaan, maar ondertussen staat hij wel voortdurend op de rand van een Tarpeïsche rots, klaar om er ooit vanaf geduwd te worden.

2. DE ONTVANKELIJKHEID VOOR SUGGESTIE EN DE LICHTGELOVIGHEID VAN DE MASSA'S.

Bij het definiëren van wat een massa is hebben we gezegd dat een van de algemene kenmerken ervan een overmatige ontvankelijkheid voor suggestie was, en we hebben laten zien hoe aanstekelijk een suggestie is in iedere verzameling van mensen; een gegeven dat het snelle veranderen van de sentimenten van een massa in een bepaalde richting verklaart.

Hoe onverschillig zij ook mag lijken, de massa is meestal in een staat van afwachtende aandacht, wat suggestie gemakkelijk maakt. De eerste de beste suggestie die tot opwinding leidt plant zichzelf onmiddellijk voort door een proces van besmetting in het brein van alle deelnemers, en de identieke ombuiging van het sentiment van de massa is onmiddellijk een feit. Zoals het geval is met iedereen die onder invloed is van suggestie, pleegt het denkbeeld dat is binnengekomen in het brein zich ook in een handeling om te zetten. Of het nu gaat om het in brand steken van een paleis, of een actie van zelfopoffering, de massa leent zich er met evenveel gemak voor. Alles hangt af van de aard van de stimulerende oorzaak en niet langer, zoals bij het geïsoleerde individu, van de balans tussen de gesuggereerde handeling enerzijds en de optelsom van bezwaren die ertegen kunnen worden aangevoerd, anderzijds.

Hierdoor kan de massa, eeuwig zwevend boven het grensgebied van onbewustheid en gemakkelijk toegevend aan alle suggesties, met alle heftige sentimenten van wezens die niet tot redelijk denken in staat zijn, beroofd van alle kritisch vermogen, niet anders dan bovenmatig lichtgelovig zijn. Het onwaarschijnlijke bestaat niet voor haar, en het is belangrijk dit feit goed in gedachten te houden, om het gemak te begrijpen waarmee de meest onwaarschijnlijke legendes en verhalen ontstaan en worden verspreid.⁴

⁴ Getuigen die het beleg van Parijs aan den lijve meemaakten, zagen talloze voorbeelden van deze lichtgelovigheid van de massa. Een kaars die op een bovenverdieping brandde werd onmiddellijk aangezien voor een signaal aan de belegeraars, hoewel het na even nadenken toch duidelijk moest zijn dat het volkomen onmogelijk was om het licht van de kaars op een afstand van verscheidene mijlen te zien.

Het ontstaan van de legendes die zo gemakkelijk in de massa's circuleren, is niet alleen het gevolg van hun extreme lichtgelovigheid. Het is ook het resultaat van de wonderlijke verdraaiingen die gebeurtenissen ondergaan in de verbeelding van de massa. De simpelste waargenomen gebeurtenis waarover de massa verhaalt, wordt al snel getransformeerd tot iets geheel anders. De massa denkt in beelden, en het opgeroepen beeld roept zelf weer een reeks andere afbeeldingen op, die geen logisch verband hebben met het eerste. We kunnen dit eenvoudig zelf nagaan door te denken aan de zonderlinge opeenvolging van denkbeelden, die soms in ons opkomen als we om het even welk feit oproepen in onze gedachten. De rede laat ons de onsamenvatbaarheid van deze beelden inzien, maar de massa is zo goed als blind voor deze waarheid en verwacht de werkelijke gebeurtenis met de vervormde weergave ervan in de verbeelding. De massa maakt nauwelijks onderscheid tussen het subjectieve en het objectieve. Zij accepteert de beelden die in haar geest worden opgeroepen als echt, hoewel die meestal slechts in de verte een relatie hebben met het waargenomen feit.

Men zou denken dat de manieren, waarop de massa elke gebeurtenis waarvan ze getuige is verdraait, ontelbaar en steeds weer anders zouden zijn, aangezien de individuen waaruit zij bestaat zeer verschillend zijn van temperament. Maar dit is niet het geval. Als gevolg van aansteken of besmetten zijn de verdraaiingen alle van dezelfde soort, en nemen ze dezelfde vorm aan voor alle verzamelde individuen. De eerste verdraaiing door een van de individuen van de groep is het startpunt van de besmettelijke suggestie. Voordat Sint-Joris bovenop de muren van Jeruzalem aan alle kruisvaarders verscheen werd hij vast en zeker in eerste instantie alleen door een van de aanwezigen in de massa opgemerkt. Door suggestie en aansteken werd het wonder dat door een enkele persoon werd gesignaleerd onmiddellijk door allen overgenomen.

Dat is altijd het mechanisme van de collectieve waanvoorstellingen die zo vaak voorkomen in de geschiedenis - waanvoorstellingen die schijnbaar alle erkende kenmerken van authenticiteit hebben, omdat de verschijnselen door duizenden werden waargenomen.

Om iets tegen het voorgaande in te brengen mag de mentale kwaliteit van de individuen die de massa samenstellen niet een overweging zijn. Deze kwaliteit heeft geen belang. Vanaf het moment dat zij deelnemen aan de massa zijn de geleerde en de onwetende even slecht in staat tot waarneming.

Deze stelling lijkt misschien tegenstrijdig. Om haar zo te demonstreren dat elke twijfel wordt weggeworpen zou het nodig zijn een groot aantal historische feiten te onderzoeken, maar dat zou meerdere boekvolumes vergen.

Omdat ik echter niet de indruk van onbewezen beweringen wil achterlaten bij de lezer, zal ik toch enkele voorbeelden geven, willekeurig gekozen uit het immense aantal dat zou kunnen worden aangehaald.

Het volgende voorbeeld is wel een van de meest typische, omdat het de collectieve waanvoorstelling van een massa betreft, met daarin aanwijsbaar individuen van elke soort, van de meest onwetende tot de hoogst opgeleide. Het is overigens overgeleverd door Félix Julien, een marineluitenant, in zijn boek 'Harmonies de la mer: courants et révolutions' (1861), en is eerder geciteerd door de *Revue Scientifique*.

Het fregat, de *Belle Poule*, voer op open zee op zoek naar de kruiser *Le Berceau*, waarvan het eerder was gescheiden door een hevige storm. Het was klaarlichte dag met volop zonneschijn. Plots signaleerde de uitkijk een beschadigd vaartuig; de bemanning keek in de aangegeven richting, en iedereen, officieren en matrozen, meenden duidelijk een vlot met mannen waar te nemen, gesleept door boten die noodsignalen lieten zien. Toch was dit niet meer dan een collectieve waanvoorstelling. Admiraal Desfossés liet een boot zakken om de schipbreukelingen te hulp te schieten. Bij het naderen van het object zagen de matrozen en officieren aan boord van de boot “massa’s mannen druk bezig, hun handen ver uitstrekkend, en we hoorden het vage geroezemoes van een groot aantal stemmen.” Echter, toen het object werd bereikt werd het aan hen in de boot duidelijk dat het enkel en alleen om een paar takken met bladeren ging, die van de naburige kust waren weggewaaid. Zulk tastbaar bewijs was meteen het einde van de hallucinatie.

Het mechanisme van een collectieve waanvoorstelling van het soort dat we hebben uitgelegd, wordt in dit voorbeeld duidelijk aan het werk gezien. Aan de ene kant hebben we een massa in aandachtige afwachting, aan de andere kant een suggestie van de uitkijk die een vaartuig in nood op zee signaleert, een suggestie die door een proces van aansteken werd overgenomen door alle aanwezigen, officieren zowel als matrozen.

Een massa hoeft niet noodzakelijk heel groot te zijn, om niet meer te kunnen zien wat er voor haar ogen gebeurt, en de echte feiten te vervangen door waanvoorstellingen die er niets mee te maken hebben. Zodra een aantal individuen bij elkaar komt, vormen ze een massa, en ook al zouden het gerenommeerde experts zijn, als het om zaken buiten hun specifieke kennisgebied gaat nemen zij alle kenmerken aan van massa’s. Het waarnemingsvermogen en de kritische geest van elk van hen afzonderlijk is opeens verdwenen. Een zeer merkwaardig voorbeeld afkomstig van een slimme psycholoog, Davey, onlangs geciteerd in de *Annales des Sciences Psychiques*, verdient het om hier aangehaald te worden. Davey, die een bijeenkomst van vooraanstaande waarnemers had bijeengeroepen, waaronder een van de meest prominente Engelse wetenschappers Wallace, voerde in hun aanwezigheid, nadat hij hen eerst de gebruikte objecten had laten onderzoeken en naar wens verzegelen, er allemaal typisch spiritualistische fenomenen mee uit: de materialisatie van geesten door schrift op leien etc. Na vervolgens van deze vooraanstaande waarnemers schriftelijke rapportages te hebben gekregen, waarin werd toegegeven dat de waargenomen verschijnselen alleen op bovennatuurlijke manieren verklaard konden worden, onthulde hij hen dat deze het resultaat waren van heel eenvoudige trucs. “Het meest verbazingwekkende aan Davey’s onderzoek”, schrijft de auteur van dit artikel, “is niet het wonderbaarlijke van de trucs als zodanig, maar de extreme zwakte van de rapporten die erover zijn opgemaakt door de niet-ingewijde getuigen.” “Het is dus duidelijk,” zegt hij, “dat getuigen, zelfs in een flink aantal, verslagen van een situatie kunnen geven die volkomen onjuist zijn, maar waarvan het resultaat wel is dat, *als hun verslagen als juist worden beschouwd*, de verschijnselen die ze beschrijven niet te verklaren zijn door trucs. De methoden die zijn bedacht door Davey waren zo eenvoudig dat men verbaasd is dat hij de moed gehad moet hebben om ze te gebruiken; hij had echter zo’n macht over de geest van de massa dat hij hen ervan kon overtuigen dat zij zagen wat zij niet zagen.” Hier zien we de macht die de hypnotiseur altijd heeft over de gehypnotiseerde. Sterker, als je ziet hoe deze kracht al uitwerkt op ontwikkelde geesten die vooraf waren opgeroepen achterdochtig te zijn, dan is het goed te begrijpen hoe gemakkelijk het is om gewone massa’s te misleiden.

Er zijn talloze van dit soort voorbeelden. Terwijl ik deze regels schrijf, staan de kranten vol met het verhaal van twee kleine meisjes die zijn gevonden, verdronken in de Seine. Deze kinderen werden in eerste instantie heel duidelijk door een half dozijn getuigen herkend. Alle bevestigingen waren zo compleet in overeenstemming met elkaar dat er bij de onderzoeksrechter geen twijfel overbleef. Hij liet de overlijdensakte opstellen, maar net toen de begrafenis van de kinderen had moeten plaatsvinden, leidde slechts het toeval tot de ontdekking dat de vermeende slachtoffers nog gewoon in leven waren en bovendien maar in de verte leken op de verdronken meisjes. Zoals in zoveel van de eerder aangehaalde voorbeelden, was de bevestiging van de eerste getuige, zelf het slachtoffer van illusie, voldoende geweest om de andere getuigen te beïnvloeden.

In dit soort gevallen is het uitgangspunt van de suggestie altijd de illusie die in een individu wordt opgewekt door min of meer vage herinneringen aan iets wat is gebeurd, waarna aansteken zorgt voor bevestiging van deze initiële illusie. Als de eerste waarnemer erg beïnvloedbaar is, is het vaak voldoende dat het lijkt dat hij meent te herkennen - afgezien van alle echte gelijkenis - een of andere eigenaardigheid vertoont, een litteken, of een detail van de kleding, om het idee van een andere persoon te laten ontstaan. Het opgeroepen idee kan dan de kern worden van een soort kristallisatie die het begrip binnendringt en alle vermogen tot kritisch nadenken uitschakelt. Wat de waarnemer dan ziet, is niet langer het object zelf, maar het beeld dat wordt opgeroepen in zijn hoofd. Op deze manier moeten we de foutieve herkenning van de dode lichamen van kinderen, verklaard door hun eigen moeder, begrijpen, zoals in het volgende al oude geval gebeurde, maar recent gememoreerd door de kranten. Daarin zijn precies de twee soorten suggestie te vinden, op het mechanisme waarvan ik net heb gewezen.

‘Het kind werd herkend door een ander kind, dat zich vergiste. Waarna de serie onterechte herkenningen begon.

Er gebeurde iets heel vreemds. De dag nadat een scholier het lijk had herkend, riep een vrouw uit: “Mijn hemel, het is mijn kind!”

Ze werd naar het lijk gebracht; ze onderzocht de kleding en zag een litteken op het voorhoofd. “Dit is absoluut zeker,” zei ze, “mijn zoon die sinds afgelopen juli verdwenen is. Hij is van mij gestolen en vermoord.”

De vrouw was conciërge in de Rue du Four; haar naam was Chavandret. Haar zwager werd er bijgeroepen, en desgevraagd bevestigde die: “Dat is de kleine Filibert.” Meerdere mensen die in de straat woonden herkenden het kind dat in La Villette werd gevonden als Filibert Chavandret, onder wie de schoolmeester van de jongen, die zich daarbij baseerde op een door de jongen gedragen medaille.

Maar de burens, de zwager, de schoolmeester en de moeder zaten er helemaal naast. Zes weken later werd de ware identiteit van het kind vastgesteld. Het bleek om een jongen uit Bordeaux te gaan, die daar was vermoord en per koerier naar Parijs was overgebracht.⁵

⁵ Uit *L'Éclair* van 21 april 1895.

Onze conclusie met betrekking tot het waarnemingsvermogen van de massa's moet zijn dat er niets klopt van hun collectieve waarneming. Meestal gaat het slechts om de illusie van één persoon die zijn medestanders heeft aangestoken en van een suggestie heeft voorzien. De feiten die aantonen dat ten aanzien van bewijs dat afkomstig is van massa's het grootste wantrouwen geraden is, zijn ontelbaar in aantal. Duizenden mannen waren vijftwintig jaar geleden aanwezig bij de beroemde cavalerieaanval tijdens de slag bij Sedan, en toch weet men, vanwege de zeer tegenstrijdige ooggetuigenverslagen, niet door wie deze slag werd geleid. De Engelse generaal Lord Wolseley heeft in een recent verschenen boek aangetoond dat tot vandaag aan toe de grootst mogelijke fouten zijn gemaakt wat betreft het verslaan van de belangrijkste incidenten van de slag bij Waterloo - feiten die toch door honderden getuigen waren waargenomen.⁶

Dergelijke feiten laten ons zien wat de waarde is van de getuigenissen van massa's. Op logische gronden wordt de unanimiteit van talrijke getuigen tot de categorie van sterkste bewijzen voor de ondersteuning van de juistheid van een feit gerekend. Maar wat we weten over de psychologie van de massa, laat zien dat die logica op dit punt moet worden herzien. De gebeurtenissen waarover de meeste twijfel bestaat, zijn juist die welke door de grootste aantallen personen werden waargenomen. Zeggen dat een feit gelijktijdig door duizenden getuigen is geverifieerd, wil in de regel zeggen dat de het werkelijke feit heel erg verschilt van het aanvaarde verslag ervan.

Uit het voorgaande volgt duidelijk dat geschiedschrijvingen als werken van pure verbeelding moeten worden beschouwd. Het zijn fantasievolle verslagen van slecht waargenomen feiten, vergezeld van verklaringen die het resultaat zijn van een verzonnen uitleg achteraf. Het schrijven van zulke boeken is de meest absolute tijdverspilling. Had het verleden ons niet zijn literaire, artistieke en monumentale werken nagelaten, dan zouden we eigenlijk absoluut niets echt zeker weten met betrekking tot vervlogen tijden. Beschikken wij over een enkel woord van waarheid over de levens van de groten die een vooraanstaande rol hebben gespeeld in de geschiedenis van de mensheid - namen als Hercules, Boeddha of Mohammed? Naar alle waarschijnlijkheid niet. In feite is hun echte leven ook niet zo van belang voor ons. Waar het ons om gaat, is te weten wie die groten waren zoals ze worden voorgesteld in de volksoverlevering. Het zijn legendarische helden, en geen moment echte helden, die indruk hebben gemaakt op de geest van de massa's.

Helaas hebben legendes - ook al zijn ze zeker wel in boeken vastgelegd - de neiging te veranderen in de loop van de tijd. De verbeeldingskracht van de massa transformeert ze voortdurend, als resultaat van het verstrijken van de tijd en vooral als gevolg van hoe verschillende volkeren ernaar kijken. Er gaapt een enorme kloof tussen de wrede Jehova van het

⁶ Weten we in het geval van een bepaalde veldslag wel precies hoe deze plaatsvond? Ik betwijfel het zeer. We weten wie de overwinnaars waren en wie de verliezers, maar dit is waarschijnlijk ook alles. Wat M. D'Harcourt heeft gezegd met betrekking tot de slag bij Solferino, waarvan hij getuige was en waar hij persoonlijk bij betrokken was, kan op alle veldslagen worden toegepast: "De generaals geven (afgaand natuurlijk op de verklaringen van honderden getuigen) hun officiële rapportages door; de officieren van orde passen deze documenten aan en stellen een definitief verhaal op; de chef-staf heeft bezwaren en herschrijft het geheel nog eens opnieuw. Dan gaat het naar de maarschalk, die uitroept "Er klopt niets van!" en er een nieuwe versie voor in de plaats maakt. Van de oorspronkelijke rapportage is bijna niets meer over." M. D'Harcourt vertelt dit om te laten zien hoe het werkt, als bewijs van de onmogelijkheid de echte waarheid vast te stellen met betrekking tot de grootste, best waargenomen gebeurtenissen uit de geschiedenis.

Oude Testament en de God van Liefde van Sainte Thérèse, terwijl de Boeddha die in China wordt aanbeden geen eigenschappen gemeen heeft met die welke in India wordt vereerd.

Het is niet eens nodig dat helden al eeuwen van ons zijn gescheiden, om hun legende getransformeerd te zien door de verbeelding van de massa. De transformatie vindt soms al binnen een paar jaar plaats. In onze tegenwoordige tijd hebben we de legende van een van de grootste helden uit de geschiedenis in minder dan vijftig jaar meerdere keren gewijzigd zien worden. Onder de Bourbons werd Napoleon een soort idyllische en liberale filantroop, een vriend van de nederigen die, volgens de poëten, voorbestemd was om lang te worden herinnerd in hun nederige onderkomens. Dertig jaar later echter was deze relaxte held een bloeddorstig despoot geworden, die, nadat hij zich de macht had toegeëigend en de vrijheid had vernietigd, de slachting van drie miljoen mensen veroorzaakte alleen om zijn ambitie te bevredigen. En op dit moment zijn wij getuige van een nieuwe transformatie van de legende. Als deze de invloed van enkele tientallen eeuwen heeft ondergaan, zullen de geleerde mensen van de toekomst, oog in oog met de tegenstrijdige verslagen, misschien überhaupt twijfelen aan het bestaan van de held, net zoals sommigen van hen nu twijfelen aan dat van Boeddha en in hem niets meer dan het product van een zonnesteek zullen zien, of een afgeleide van de legende van Hercules. Ze zullen zichzelf ongetwijfeld gemakkelijk neerleggen bij deze onzekerheid, immers, beter bekend dan wij vandaag de dag met de kenmerken en psychologie van de massa, zullen ze weten dat de geschiedenis nauwelijks in staat is om iets anders te vereeuwigen dan mythen.

3. DE OVERDRIJVING EN HET SIMPLISME VAN DE SENTIMENTEN VAN DE MASSA'S

Of de sentimenten van een massa nu goed of slecht zijn, ze vertonen het dubbele karakter van heel simpel en erg overdreven te zijn. Op dit punt, net als op nog zoveel andere, kan het individu in de massa lijken op een primitief wezen. Niet in staat tot een fijn onderscheid, ziet hij de dingen als één geheel, en is hij blind voor tussenliggende tinten grijs. In de massa wordt de overdrijving van de sentimenten versterkt door het feit dat elk sentiment, waarvan men ziet dat het zich door een proces van suggestie en aansteken zeer snel voortplant, de evidente goedkeuring van dat waar het over gaat aanzienlijk in kracht versterkt.

De simpelheid en overdrijving van de sentimenten van de massa hebben tot resultaat dat zij twijfel noch onzekerheid kent. Dit gaat meteen tot het uiterste. Een verdenking transformeert zichzelf zodra zij is uitgesproken tot onweerlegbaar bewijs. Een begin van antipathie of afkeuring, dat bij een geïsoleerd individu niet aan kracht zou winnen, wordt in het geval van een individu in de massa onmiddellijk tot woedende haat.

De heftigheid van de sentimenten van massa's wordt ook vergroot, vooral in heterogene massa's, door de afwezigheid van elk verantwoordelijkheidsgevoel. De zekerheid van straffeloosheid, een zekerheid des te sterker als de deelnemers aan de massa talrijker zijn, en de notie van een aanzienlijke tijdelijke kracht door het aantal, maken in een massa sentimenten en handelingen mogelijk die voor het geïsoleerde individu onmogelijk zijn. In de massa voelen dwaze, onwetende en afgunstige personen zich bevrijd van het besef van hun onbeduidendheid en machteloosheid, en worden zij in plaats daarvan bezeten door het idee van brutale en tijdelijke, maar immense kracht.

Helaas komt deze neiging van massa's tot overdrijving vaak juist tot uiting bij slechte sentimenten. Sentimenten die overblijfselen zijn uit vroeger tijden van instincten van de primitieve mens, waar het geïsoleerde en verantwoordelijke individu uit angst voor bestraffing niet aan toegeeft. Maar de massa kan erg gemakkelijk tot de ergste excessen verleid worden.

Als massa's op de juiste manier worden beïnvloed, kunnen ze heroïsch en opofferingsbereid zijn en de meest verheven deugden aan de dag leggen; ze zijn zelfs beter dan het geïsoleerde individu in staat deze kwaliteiten te tonen. We zullen spoedig de gelegenheid hebben om op dit punt terug te komen wanneer we de moraliteit van de massa's bespreken.

Geneigd tot overdrijving in haar sentimenten, is de massa alleen onder de indruk van buitensporig sterke sentimenten. Een spreker die haar in beweging wil krijgen, moet uitputtend gebruik maken van heftige uitspraken. Overdrijving toepassen, stevige uitspraken doen, gebruik maken van herhaling, en nooit proberen iets te bewijzen door redeneren, zijn methoden die goed bekend zijn bij sprekers op openbare bijeenkomsten. De massa verlangt dezelfde overdrijving in de sentimenten van haar helden. Hun kwaliteiten en hun schijnbare deugden moeten altijd worden versterkt. Het is terecht opgemerkt dat in het theater de massa van de held van het toneelstuk een mate van moed, moraliteit en deugd verwacht, die in het echte leven nooit gevonden wordt.

De verwijzing naar dit bijzondere gezichtspunt, hoe vanuit de zaal van het theater naar de dingen gekeken wordt, is best toepasselijk. Dat die vergelijking opgaat staat buiten kijf, maar hoe het werkt heeft voor het grootste deel niets met gezond verstand en logica te maken. De kunst om de massa aan te spreken is ongetwijfeld van een twijfelachtige orde, maar vereist wel heel speciale vaardigheden. Het is vaak onmogelijk om door het lezen van toneelstukken het succes ervan te verklaren. Managers van theaters zijn bij de acceptatie van nieuwe stukken in de regel erg onzeker over het te verwachten succes, want om dat goed te beoordelen zouden ze zich om moeten kunnen transformeren tot een massa.⁷ Als we er hier verder over konden uitweiden, zouden we de overheersende invloed van volkseigen aspecten moeten laten zien. Een toneelstuk dat in het ene land het enthousiasme van de massa wekt, heeft in een ander land soms helemaal geen succes, of slechts een gedeeltelijk en niet bijzonder succes, omdat het zich niet aanpast om op een ander publiek in te werken.

Ik hoef niet toe te voegen dat de neiging tot overdrijving van massa's alleen de sentimenten betreft en niet de intellectuele vermogens. Ik heb al aangetoond dat, enkel door het feit dat een individu deel uitmaakt van de massa, zijn intellectuele standaard onmiddellijk en aanzienlijk naar beneden wordt bijgesteld. Ook een geleerd strafrechter, M. Tarde, heeft dit feit waargenomen in

⁷ Het is daarom wel te begrijpen dat het soms voorkomt dat stukken die door alle theatermanagers worden afgewezen een verbaasd groot succes blijken als ze bij toeval toch op het podium belanden. Het recente succes van Francois Coppée's toneelstuk *Pour la Couronne* is welbekend, en toch, ondanks de naam van de auteur werd het tien jaar lang geweigerd door de managers van de belangrijkste theaters. Het toneelstuk *La marraine de Charley* (Charley's Aunt), geweigerd in elk theater, en uiteindelijk op kosten van een effectenmakelaar opgevoerd, heeft tweehonderd voorstellingen in Frankrijk gehad en meer dan duizend in Londen. Zonder de genoemde onmogelijkheid voor theatermanagers om zich mentaal om te vormen tot een massa, zouden zulke beoordelingsfouten van de kant van ter zake kundige individuen, die er alles aan gelegen is om dergelijke ernstige blunders niet te begaan, niet te verklaren zijn. Dit is een onderwerp dat ik hier niet kan uitwerken, maar het zou zeker de pen mogen verleiden van een schrijver bekend met theateraangelegenheden, of ook die van een psycholoog met een scherpe blik - van zo'n schrijver als M. Francisque Sarcey bijvoorbeeld.

zijn onderzoek naar de misdaden van massa's. Het is dus alleen met betrekking tot het sentiment, dat de massa's tot een zeer hoog niveau kunnen stijgen of, integendeel, af kunnen dalen tot een zeer laag niveau.

4. DE INTOLERANTIE, GEVOELIGHEID VOOR AUTORITEIT EN HET CONSERVATISME VAN DE MASSA'S

De massa kent alleen simpele en extreme sentimenten; de opinies, denkbeelden en overtuigingen die hen worden gesuggereerd, worden of helemaal geaccepteerd of helemaal afgewezen, als absoluut goed beschouwd of als niet minder absoluut fout. Dit is altijd het geval met overtuigingen die door een suggestieproces worden opgewekt in plaats van door redenering. Iedereen kent de onverdraagzaamheid die geloofsovertuigingen aan de dag leggen en de despotische macht die deze uitoefenen op de ziel.

Zonder goed idee van wat goed of fout is, en anderzijds wel een goed besef van haar kracht, is de massa geneigd autoritair en intolerant te zijn. Een individu kan open staan voor tegenspraak en discussie; de massa zal dat nooit dulden. Bij openbare bijeenkomsten wordt de geringste tegenspraak van de kant van een spreker onmiddellijk beantwoord met gejoel, woede en gewelddadige scheldwoorden, spoedig gevolgd door geweld en verbanning als de spreker volhardt in zijn punt. Zonder de remmende aanwezigheid van beveiligers zou de dwarsligger zelfs al gauw ten dode opgeschreven zijn. Autoritaire neigingen en intolerantie zijn gemeenschappelijke kenmerken voor alle categorieën massa's, maar in variërende intensiteit. Hier duiken opnieuw die fundamentele volkseigen kenmerken op, die alle sentimenten en denkbeelden van de mensen domineren. Bij sommige volkeren staat het sentiment van de onafhankelijkheid van het individu meer centraal, bij andere juist de drang om hen die het er niet mee eens zijn onmiddellijk en met geweld te onderwerpen aan de boodschap.

Autoriteit en intolerantie zijn voor de massa's duidelijk sentimenten die ze net zo gemakkelijk accepteren als zelf uitoefenen zodra zij daartoe worden bewogen. Massa's vertonen een onderdanig respect voor kracht en zijn veel minder onder de indruk van vriendelijkheid, voor hen weinig anders dan een teken van zwakte. Hun sympathieën hebben nooit gelegen bij relaxte leiders, maar bij tirannen die hen krachtig onderdrukten. Het is juist voor deze laatstgenoemden dat zij altijd de meest trotse standbeelden oprichten. Ze staan omgekeerd ook klaar om de despoot te vertrappen die ze van zijn macht hebben beroofd. Zijn kracht verloren, heeft deze zijn plaats weer ingenomen tussen de zwakkeren, die veracht moeten worden omdat ze niet gevreesd hoeven te worden. Het type held dat massa's dierbaar is zal altijd iets van een Caesar hebben. Zijn onverstoorbaarheid trekt de mensen aan, zijn autoriteit overweldigt hen, en zijn zwaard boezemt hen angst in.

Een massa staat altijd klaar om in opstand te komen tegen een zwakke autoriteit, of dienstbaar te knielen voor sterk gezag. Mocht de kracht van een autoriteit wisselend zijn, dan is de massa altijd overgeleverd aan haar extreme sentimenten, heen en weer geslingerd tussen anarchie en dienstbaarheid.

Echter, om nu aan te nemen dat massa's vooral door revolutionaire instincten worden gedreven zou een volledig verkeerde interpretatie zijn van hun psychologie. Het is alleen hun neiging tot gebruik van geweld die ons bedriegt op dit punt. Hun opstandige en destructieve uitbarstingen

zijn altijd van voorbijgaande aard. Massa's worden te zeer gedreven door onbewuste overwegingen, en zijn daardoor te veel overgeleverd aan eeuwenoude overgeërfde invloeden, om niet extreem conservatief te zijn. Aan zichzelf overgelaten, worden ze al snel moe van de wanorde en schakelen ze instinctief terug naar onderdanigheid. Het was de meest trotse en onhandelbare van de jacobijnen, die Bonaparte met de grootste energie toejuichte toen deze alle vrijheid onderdrukte en zijn ijzeren vuist zwaar deed voelen.

Het is moeilijk de geschiedenis te begrijpen, in het bijzonder revoluties van het volk, als men niet voldoende rekening houdt met de diepgewortelde conservatieve instincten van massa's. Ja, ze mogen dan graag de namen van hun instituties willen veranderen, en deze veranderingen af en toe zelfs met gewelddadige revoluties willen afdwingen, maar de essentie van die instituties is te veel de uitdrukking van de erfelijke behoeften van het volk om ze ooit echt terzijde te schuiven. Hun onophoudelijke veranderlijkheid heeft slechts invloed op vrij oppervlakkige zaken. Als het erop aankomt, bezitten ze verborgen instincten die net zo onverwoestbaar zijn als die van alle primitieve wezens. Hun fetisjachtige respect voor alle tradities is absoluut; hun onbewuste afschuw van alle nieuwigheid die in staat is om de voorwaarden van hun bestaan te veranderen is erg diep geworteld. Als democratieën de macht die ze op dit moment uitoefenen ten tijde van de uitvinding van mechanische weefgetouwen of van de introductie van stoomkracht en van spoorwegen hadden gehad, dan zouden deze uitvindingen onmogelijk zijn geweest, of zouden die slechts zijn bereikt ten koste van revoluties en herhaaldelijke bloedbaden. Het is een geluk voor de vooruitgang van de beschaving dat de macht van de massa pas begon te bestaan toen de grote ontdekkingen van wetenschap en industrie al waren gedaan.

5. DE MORALITEIT VAN DE MASSA'S

Als we onder het begrip 'moraliteit' het nooit aflatende respect voor bepaalde maatschappelijke conventies, en de permanente onderdrukking van egoïstische impulsen verstaan, dan is het vrij duidelijk dat massa's te impulsief en te veranderlijk zijn om moreel te zijn. Als we echter in de term moraliteit het tijdelijke vertoon van bepaalde kwaliteiten zoals zelfverloochening, zelfopoffering, belangeloosheid, toewijding en de behoefte aan gelijkheid opnemen, dan zouden wij integendeel kunnen zeggen dat massa's soms een zeer verheven moreel laten zien.

De weinige psychologen die massa's hebben bestudeerd, hebben deze alleen vanuit het gezichtspunt van de criminele daden ervan bekeken, en kijkend naar hoe vaak deze daden voorkomen, zijn ze tot de conclusie gekomen dat de morele standaard van massa's erg laag is.

Dit is ongetwijfeld vaak het geval, maar waarom? Simpelweg vanwege de wilde, destructieve overgeërfde instincten, sluimerend in ons allemaal sinds primitieve tijden. In het leven van het geïsoleerde individu zou het gevaarlijk voor hem zijn om aan deze instincten toe te geven, maar opgaan in een niet ter verantwoording te roepen massa, waarin hij dus verzekerd is van straffeloosheid, geeft hem de volledige vrijheid deze instincten te volgen. Normaal gesproken niet in staat om deze destructieve instincten op de medemens uit te oefenen, leven sommigen zich uit op dieren. De wijdverbreide passie voor de jacht en de gewelddadige acties van massa's komen voort uit een en dezelfde bron. Een massa die een weerloos slachtoffer langzaam afslacht vertoont een zeer laffe wreedheid; voor de filosoof is deze wreedheid zeer nauw verwant aan die van de jagers die zich met tientallen verzamelen om voor het plezier deel te nemen in de achtervolging en het doden van een onfortuinlijk hert met hun honden.

Een massa kan zich schuldig maken aan moord, brandstichting en elke vorm van misdaad, maar is ook in staat tot zeer verheven daden van toewijding, opoffering en belangeloosheid, daden die zelfs veel verhevener zijn dan die waartoe het geïsoleerde individu in staat is. Een beroep op sentimenten van glorie, eer en patriottisme is waarschijnlijk vooral van invloed op het individu dat deel uitmaakt van een massa en vaak sterk genoeg om hem zelfs tot het offer van zijn leven te bewegen. De geschiedenis is rijk aan voorbeelden, zoals die geleverd door de kruisvaarders en de vrijwilligers in het Franse leger in 1793. Alleen collectiviteiten zijn tot grote belangeloosheid en toewijding in staat. Hoe talrijk zijn niet de massa's die zich heldhaftig de dood in lieten jagen voor overtuigingen, denkbeelden en uitingen die ze nauwelijks begrepen! De massa die in staking gaat doet dat veel meer uit gehoorzaamheid aan een oproep daartoe dan om een verhoging te krijgen van het magere salaris waarmee ze ieder naar huis gaan. Persoonlijk belang is bij massa's maar zelden een krachtige drijfveer, terwijl het voor het gedrag van het geïsoleerde individu bijna het exclusieve motief is. Het is beslist geen eigenbelang geweest dat massa's in zoveel oorlogen heeft gestuurd, oorlogen die ze vaak niet eens begrepen - oorlogen waarin ze zichzelf net zo gemakkelijk hebben laten afslachten als de leeuweriken die gehypnotiseerd worden door de spiegel van de jager.

Zelfs in het geval van absolute schurken komt het vaak voor dat louter het feit dat ze in een massa zijn hen voor het moment van zeer strikte moraliteitsprincipes voorziet. Taine vestigt de aandacht op het feit dat de daders van de Septemberslachten de zakboekjes en juwelen die ze op hun slachtoffers hadden gevonden gemakkelijk zelf hadden kunnen houden, maar deze netjes op de tafel van de comité's deponeerden. De joelende, krioelende, haveloze massa die de Tuileries binnenviel tijdens de revolutie van 1848 heeft op geen van de objecten die toch hun verontwaardiging hadden opgewekt de hand gelegd, ook al had slechts één daarvan al voor vele dagen brood betekend.

Deze moralisering van het individu door de massa is niet per se een vaste regel, maar wel een regel die vaak op gaat. Het wordt zelfs waargenomen in situaties die veel minder ernstig zijn dan die ik zojuist heb aangehaald. Ik heb opgemerkt dat in het theater een massa overdreven deugden eist van de held van het stuk, en geregeld is te zien dat een vergadering, ook al is die samengesteld uit moreel mindere elementen, zich in de regel erg puriteins toont. De losbandige, de souteneur, de ruige breekt vaak in afkeurend gemompel uit na een ietwat dubieuze scène of uitdrukking, ook al is die zeer onschuldig in vergelijking met hun gebruikelijke conversatie.

Al mogen massa's zich dan vaak overgeven aan lage instincten, ze geven soms ook het goede voorbeeld met daden van een verheven moraliteit. Als belangeloosheid, overgave en absolute toewijding aan een echt of ingebeeld ideaal morele deugden zijn, kan men stellen dat massa's deze deugden vaak in een mate bezitten zoals maar zelden bereikt door de meest wijze filosofen. Ongetwijfeld is het onbewust dat ze er naar handelen, maar dat doet er weinig toe. We moeten niet te veel klagen dat massa's vooral worden geleid door onbewuste overwegingen en niet geneigd zijn tot redeneren. Hadden ze, in sommige gevallen, wél geredeneerd en aan hun belangen van dat moment gedacht, dan zou er zich mogelijk geen beschaving hebben ontwikkeld op onze planeet en zou de mensheid geen geschiedenis hebben gehad.

HOOFDSTUK III

De denkbeelden, het (on-)vermogen tot redeneren en de verbeelding van de massa's

1. **DE DENKBEELDEN VAN DE MASSA'S.** Fundamentele en bijkomstige denkbeelden - Hoe tegenstrijdige denkbeelden gelijktijdig kunnen bestaan - De transformatie die verheven denkbeelden eerst moeten ondergaan voordat ze toegankelijk worden voor massa's - De maatschappelijke invloed van denkbeelden is onafhankelijk van de mate van waarheid die ze misschien bevatten. 2. **HET (ON-)VERMOGEN TOT REDENEREN VAN DE MASSA'S.** Massa's plegen zich niet te laten beïnvloeden door redeneringen - Het redeneren van massa's is altijd van een bedenkelijk laag niveau - Er is slechts de schijn van analogie of oorzakelijk verband in de denkbeelden waar ze voor staan. 3. **DE VERBEELDING VAN MASSA'S.** Verbeeldingskracht van massa's - Massa's denken in beelden, en deze beelden volgen elkaar op zonder enige verbindende link - Massa's zijn vooral onder de indruk van het sensationele - Legendes en sensatie zijn de echte pijlers van de beschaving - Tot de verbeelding spreken van het volk is altijd de basis geweest van de macht van staatslieden - De manier waarop feiten die in staat zijn om tot de verbeelding van massa's te spreken naar voren komen.

1. DE DENKBEELDEN VAN DE MASSA'S

Toen we in een vorig werk de rol bestudeerden die denkbeelden spelen in de evolutie van naties, lieten wij zien dat elke beschaving het resultaat is van een klein aantal fundamentele denkbeelden, die maar erg zelden worden vernieuwd. We hebben laten zien hoe deze denkbeelden in de hoofden van massa's worden ingeplant, met welke moeilijkheden dat proces gepaard gaat, en hoe groot de kracht is die de denkbeelden in kwestie bezitten als het proces eenmaal is voltooid. Ten slotte zagen we dat grote historische omwentelingen in de regel het gevolg zijn van veranderingen in deze fundamentele denkbeelden.

Omdat ik dit onderwerp al uitvoerig genoeg heb behandeld zal ik het nu niet opnieuw doen, maar mij ertoe beperken een paar woorden te zeggen over die denkbeelden die voor massa's toegankelijk zijn, en welke vormen deze aannemen.

Zij kunnen worden onderverdeeld in twee klassen. In de ene zullen we de toevallige en voorbijgaande denkbeelden plaatsen, die ontstaan door de invloeden van het moment: de fixatie met een individu of een doctrine bijvoorbeeld. In de andere worden de fundamentele denkbeelden ondergebracht; die waaraan de omringende wereld, de wetten van overerving en de publieke opinie een zeer grote stabiliteit geven; zulke denkbeelden zijn de religieuze overtuigingen van weleer en de maatschappelijke en democratische denkbeelden van vandaag.

Deze fundamentele denkbeelden lijken op de grote watermassa van een stroom die langzaam zijn loop volgt; de voorbijgaande ideeën zijn als de kleine golven, steeds veranderend, die het oppervlak in beweging brengen; weliswaar beter zichtbaar dan de voortgang van de stroom zelf, maar zonder echt belang.

Momenteel beginnen de grote fundamentele denkbeelden die de steunpilaren van onze vaders waren meer en meer te wankelen. Ze hebben alle soliditeit verloren, terwijl tegelijkertijd de wetten en instituties die erop berusten ernstig onder druk staan. Elke dag worden er veel van die voorbijgaande ondergeschikte ideeën gevormd waarover ik zojuist heb gesproken; echter slechts

zeer weinige daarvan geven de indruk levensvatbaar te zijn en in staat een overheersende invloed te verwerven.

Wat de denkbeelden ook zijn die massa's worden gesuggereerd, ze kunnen alleen effectief invloed uitoefenen onder de voorwaarde dat ze een zeer absolute, compromisloze en eenvoudige vorm aannemen. Ze presenteren zich daartoe in de gedaante van beelden, en zijn alleen in deze vorm toegankelijk voor de massa. Deze ideeën in beeldvorm zijn niet verbonden door een logische band in de zin van een analogie of oorzakelijk verband, en kunnen elkaars plaats innemen zoals in- en uitgeschoven dia's van een projector. Dit verklaart hoe het kan dat de meest tegenstrijdige denkbeelden tegelijkertijd aanwezig kunnen zijn in massa's. Afhankelijk van de situatie zal een massa onder invloed raken van een van de vele verschillende denkbeelden die liggen opgeslagen in haar geest, om dan vervolgens in staat te zijn over te gaan tot de meest ongekende acties. Haar totale gebrek aan kritisch denken laat haar niet toe deze tegenstrijdigheden waar te nemen.

Dit fenomeen is niet typisch voor massa's. Je ziet het ook bij vele geïsoleerde individuen, niet alleen bij simpele zielen, maar ook bij al diegenen - de vurige aanhangers van een religieuze sekte, bijvoorbeeld - die ondanks hun intelligentie toch ergens ook iets van simpele zielen hebben. Ik heb het heel opvallend waargenomen bij ontwikkelde hindoes, opgeleid in onze Europese universiteiten waar ze hun graad hebben behaald. Een aantal westerse denkbeelden was bovenop hun basis van onveranderlijke en fundamentele overgeërfde of maatschappelijke denkbeelden gekomen. Afhankelijk van de situatie kwam de ene of de andere reeks denkbeelden aan de oppervlakte, met bijbehorende speciale acties of uitingen, zodat dezelfde persoon de meest flagrante tegenstrijdigheden liet zien. Deze tegenstrijdigheden zijn meer schijn dan echt, want het zijn alleen de overgeërfde denkbeelden die voldoende invloed hebben op het geïsoleerde individu om gedragsmotief te worden. Het is alleen wanneer als resultaat van de vermenging van verschillende volkeren, iemand tussen verschillende overgeërfde neigingen terechtkomt, dat zijn daden van het ene moment op het andere werkelijk volkomen tegenstrijdig kunnen zijn. Het zou geen zin hebben om hier op deze verschijnselen te hameren, maar hun psychologische belang is enorm groot. Ik ben van mening dat er minimaal tien jaar reizen en observeren voor nodig is om tot een goed begrip ervan te komen.

Omdat denkbeelden pas toegankelijk zijn voor massa's nadat ze een zeer eenvoudige vorm hebben aangenomen, moeten ze vaak de meest ingrijpende transformaties ondergaan om aansprekend te worden. Het is vooral als we te maken hebben met ietwat verheven filosofische of wetenschappelijke denkbeelden dat we zien hoe verrijkend de aanpassingen zijn die nodig zijn om ze te verlagen tot het niveau van de intelligentie van massa's. Deze aanpassingen hangen af van de aard van de betreffende massa, of van het volk waartoe de massa behoort, maar de tendens is er altijd een van een belerende toon en vereenvoudiging van zaken. Dit verklaart het feit dat er vanuit maatschappelijk oogpunt gezien eigenlijk nauwelijks zoiets bestaat als een hiërarchie van denkbeelden - dat wil zeggen van denkbeelden van meer of minder verhevenheid. Hoe geweldig of hoe waar een idee oorspronkelijk ook mag zijn geweest, het wordt bijna alles ontnomen van zijn verhevenheid en grootheid louter door het feit dat het binnen het intellectuele bereik van massa's is gekomen en invloed op hen uitoefent.

Bovendien heeft vanuit maatschappelijk oogpunt de hiërarchische waarde van een denkbeeld, de intrinsieke waarde ervan, geen belang. Waar het om gaat zijn de effecten die het denkbeeld

sorteert. De christelijke denkbeelden van de middeleeuwen, de democratische denkbeelden van de vorige eeuw, of de maatschappelijke denkbeelden van nu zijn beslist niet erg verheven. Filosofisch geduid kunnen ze alleen worden beschouwd als ietwat ongelukkige dwalingen, en toch is hun macht immens geweest en dat zal ook zo blijven, en ze zullen nog lange tijd behoren tot de meest essentiële factoren die het gedrag van staten bepalen.

Zelfs als een denkbeeld de transformaties heeft ondergaan die het toegankelijk maken voor de massa, oefent het alleen invloed uit wanneer het, door verschillende processen die we elders zullen onderzoeken, het domein van het onbewuste heeft betreden; als het daadwerkelijk een sentiment is geworden, iets waarvoor veel tijd nodig is.

Want het moet niet worden aangenomen dat alleen omdat de juistheid of rechtvaardigheid ervan is bewezen, een denkbeeld effect kan sorteren, zelfs op ontwikkelde geesten. Dit wordt snel duidelijk als men ziet hoe gering de invloed is van zelfs de meest duidelijke demonstratie ervan op de meerderheid van mensen. Een bewijs, hoe hard ook, zal een goed geïnformeerd persoon misschien in eerste instantie wel overtuigen, maar bij nader inzien zal hij zich door zijn onbewuste zelf al snel weer bedenken en terugkeren naar zijn oorspronkelijke opvattingen. Zie hem na verloop van een paar dagen nog eens, en hij zal zijn oude ideeën in precies dezelfde bewoordingen opnieuw naar voren brengen. Hij is in feite onder de invloed van vroegere denkbeelden die tot sentimenten zijn geworden, en het zijn alleen zulke denkbeelden die invloed hebben op de meer verborgen motieven van onze daden en uitspraken. In het geval van massa's kan het niet anders zijn.

Wanneer door verschillende processen een denkbeeld in de hoofden van de massa heeft weten door te dringen, bezit het een onweerstaanbare kracht, en brengt het een reeks effecten teweeg, waartegen oppositie vruchteloos is. Het kostte de filosofische denkbeelden die tot de Franse Revolutie hebben geleid bijna een eeuw om zich te nestelen in de geest van de massa. Hun onweerstaanbare kracht, eenmaal wortel geschoten, is bekend. Het streven van een hele natie naar de verovering van sociale gelijkheid en de realisatie van gelijke rechten en ideale vrijheden veroorzaakte het wankelen van alle tronen en verstoorde de Westerse wereld diep. Twintig jaar lang waren de naties verwickeld in een bloedig conflict en was Europa getuige van slachtingen die zelfs Dsjengis Khan en Timoer Lenk schrik zouden hebben aangejaagd. De wereld had nog nooit op een dergelijke schaal gezien waartoe de verkondiging van een denkbeeld kan leiden.

Het duurt niet alleen lang voordat denkbeelden zich in de hoofden van de massa vestigen, maar er is evenveel tijd nodig om ze uit te roeien. Om deze reden loopt de massa wat denkbeelden betreft altijd meerdere generaties achter op geleerden en filosofen. Alle staatslieden zijn zich tegenwoordig terdege bewust dat er hier en daar wat mis is aan de fundamentele denkbeelden waarnaar ik eerder verwees, maar aangezien de invloed van deze denkbeelden nog steeds erg krachtig is, zijn ze wel verplicht om te regeren in overeenstemming met principes van een waarheid waarin ze niet langer geloven.

2. HET (ON-)VERMOGEN TOT REDENEREN VAN DE MASSA'S

Het kan niet met absolute stelligheid worden gezegd, dat massa's niet redeneren en niet door redenering worden beïnvloed.

De argumenten die ze gebruiken en de argumenten die hen kunnen beïnvloeden zijn echter, logisch bekeken, van zo'n twijfelachtige soort dat het alleen bij wijze van spreken is dat hier over redeneren kan worden gesproken.

Het lage niveau van redeneren van massa's mag dan net als bij redeneren op hoog niveau gebaseerd zijn op de associatie van denkbeelden, maar tussen de denkbeelden die door massa's worden geassocieerd bestaan slechts schijnbare banden van analogie of oorzakelijk verband. De manier van redeneren van massa's lijkt op die van de werknemer die, na uitgebuit te zijn door een werkgever, onmiddellijk concludeert dat alle werkgevers hun mensen uitbuiten.

Kenmerken van het redeneren van massa's zijn de associatie van ongelijksoortige zaken met een louter schijnbare verbinding ertussen, en de onmiddellijke veralgemening van bijzondere gevallen. Het is dit soort argumenten dat altijd aan massa's wordt voorgehouden door diegenen die weten hoe hen te besturen. Het zijn de enige argumenten om invloed op de massa uit te kunnen oefenen. Omdat voor de massa's een keten van logische argumentatie totaal onbegrijpelijk is, is het toelaatbaar te stellen dat ze of niet redeneren of fout redeneren en dat niet willen inzien. Soms wordt bij het lezen van bepaalde toespraken verbazing gevoeld over de zwakheid ervan, terwijl ze toch een enorme invloed hadden op de massa die ernaar luisterde, maar men vergeet dat ze bedoeld waren om collectiviteiten te overtuigen en niet om uitgelegd te worden door filosofen. Een spreker die in intieme communicatie met een massa is kan beelden oproepen waardoor men verleid zal worden. Als hij daarin slaagt, is zijn doel bereikt, ook al is zelfs een serie van wel twintig boekdelen met reflecties op toespraken de opname van die paar zinnnetjes die de hersenen van hen die overtuigd moesten worden aanspreken nog niet waard.

Het is eigenlijk overbodig hieraan toe te voegen dat de onmacht van massa's om juist te redeneren hen verhindert enig spoor van een kritische geest te tonen, dat wil zeggen, hen verhindert in staat te zijn goed van fout te onderscheiden, of een nauwkeurig oordeel te vormen over welke kwestie dan ook. Door massa's aanvaarde oordelen zijn slechts oordelen die hun worden opgedrongen en nooit oordelen die na discussie worden aangenomen. Wat dit betreft is het aantal mensen dat niet uitstijgt boven het niveau van een massa heel groot. Het gemak waarmee bepaalde opinies algemeen worden aanvaard, vloeit vooral voort uit het onvermogen van de meerderheid van de mensen om een mening te vormen die eigen is aan henzelf en gebaseerd op eigen redenering.

3. DE VERBEELDING VAN DE MASSA'S

Net als bij mensen in wie het vermogen tot redeneren afwezig is, is de verbeeldingskracht van massa's zeer groot, zeer actief en zeer ontvankelijk voor sterke indrukken. De beelden die in hun hoofd worden opgeroepen door een personage, een gebeurtenis, een ongeluk, zijn bijna net zo levensecht als de realiteit. Massa's zijn tot op zekere hoogte als de slaper, wiens tijdelijk uitgeschakelde vermogen tot redeneren het toestaat dat in zijn geest beelden van extreme intensiteit worden opgeroepen, die als deze werden onderworpen aan de actie van reflectie snel zouden zijn afgewezen. Massa's, niet in staat tot zowel reflectie als redenering, missen de notie van onwaarschijnlijkheid. Het moet daarnaast worden opgemerkt dat het in het algemeen juist de meest onwaarschijnlijke dingen zijn, die het meest tot de verbeelding spreken.

Dit is waarom het altijd de wonderbaarlijke en legendarische kant van gebeurtenissen is die aanstekelijk werkt op de massa's. Wanneer een beschaving wordt geanalyseerd ontdekt men dat in feite het wonderbaarlijke en het legendarische de pijlers zijn waar alles op rust. In de geschiedenis, waar het onwerkelijke altijd meer aanspreekt dan het werkelijke, hebben beelden altijd een veel grotere rol gespeeld dan de realiteit.

Massa's die alleen in beelden kunnen denken, kunnen alleen van beelden onder de indruk raken. Het zijn alleen beelden die hen beangstigen of aantrekken en drijfveren tot actie worden.

Om deze reden hebben theatrale voorstellingen, waarin het beeld van iets in zijn duidelijkste, meest zichtbare vorm wordt getoond, altijd zo'n enorme invloed op massa's. Brood en spelen, in de vorm van spectaculaire shows, betekenden voor de plebejers van het oude Rome het ware geluk, en men vroeg om niets méér. Door de tijden heen varieerde dit ideaal bijna niet. Niets heeft meer effect op de verbeelding van een massa, van welke categorie dan ook, dan theatrale voorstellingen. Het hele publiek beleeft tegelijkertijd dezelfde emoties, en als deze emoties niet meteen in handelingen worden omgezet, is het omdat zelfs de meest onbewuste toeschouwer niet kan ontkennen dat hij het slachtoffer is van illusies, dat hij heeft gelachen of gehuild om denkbeeldige voorstellingen. Soms echter zijn de gevoelens door de suggestie van de beelden zo sterk dat ze, net als een natuurlijke aandrang, de neiging hebben zich in daden om te zetten. Het verhaal is vaak verteld van die manager van een populair theater die, als gevolg van diens spelen van uitsluitend sombere drama's, verplicht was om de acteur die de rol van de verrader op zich nam te laten beschermen bij het verlaten van het theater om hem te verdedigen tegen geweld van de toeschouwers, verontwaardigd over de misdaden, hoe denkbeeldig ook, die de verrader had begaan. We hebben hier naar mijn mening een van de meest opmerkelijke indicaties van de mentale toestand van massa's, en vooral van het gemak waarmee zij worden meegenomen in suggestie. Het onwerkelijke heeft bijna evenveel invloed op hen als het werkelijke. Ze hebben een duidelijke neiging om geen onderscheid te maken tussen de twee.

De macht van veroveraars en de kracht van staten is gebaseerd op de verbeelding van het volk. Het is meer in het bijzonder door deze verbeelding te gebruiken, dat massa's worden geleid. Alle grote historische feiten, de opkomst van het boeddhisme, van het christendom, van het islamisme, de reformatie, de Franse Revolutie en, in onze eigen tijd, de dreigende invasie van het socialisme, zijn het directe of indirecte gevolg van het maken van sterke indruk op de verbeelding van de massa.

Bovendien hebben alle grote staatslieden van elke tijd en elk land, inclusief de meest absolute despoten, de verbeelding van het volk beschouwd als de basis van hun macht, en ze hebben nooit getracht daar iets aan te doen. "Het was door katholiek te worden," zei Napoleon tegen de Conseil d'Etat, "dat ik de opstand in de Vendée beëindigde. Door moslim te worden, kreeg ik voet aan de grond in Egypte. Door 'ultramontaan' te worden, overwon ik de Italiaanse priesters, en zou ik een natie van Joden moeten besturen, dan zou ik de tempel van Salomo herbouwen." Misschien wel nooit sinds Alexander de Grote en Julius Caesar heeft een groot man beter begrepen hoe je de verbeelding van de massa moet gebruiken. Hij was er continu op gebrand om tot die verbeelding te spreken. Hij hield dat in zijn achterhoofd bij zijn overwinningen, in zijn tirades, in zijn toespraken, bij al zijn handelingen. Zelfs op zijn sterfbed was het nog steeds in zijn gedachten.

Hoe doe je dat, tot de verbeelding van de massa spreken? We zullen het snel zien. Laten we ons voor het moment beperken tot de uitspraak dat dit doel nooit zal worden bereikt door het proberen de intelligentie of het redeneervermogen aan te spreken, dat wil zeggen door middel van een betoog. Het was niet door middel van slimme retoriek dat Marcus Antonius erin slaagde de bevolking te laten opstaan tegen de moordenaars van Caesar; het was door diens laatste wil aan de massa voor te lezen en naar het lijk te wijzen.

Wat het ook is, dat tot de verbeelding van massa's spreekt, het presenteert zich in de vorm van een verrassend en zeer helder beeld, zonder enige bijkomende uitleg, of het moet slechts de toevoeging zijn van een paar wonderlijke of mysterieuze feiten: voorbeelden daarvan zijn een grote overwinning, een groot wonder, een grote misdaad, of een bijzonder sterke verwachting. De dingen moeten als één geheel aan het publiek voorgelegd worden, en waar iets vandaan komt moet nooit worden aangeduid. Honderd kleine misdaden of kleine ongelukken zullen het publiek niet in het minst tot de verbeelding spreken, terwijl een enkele grote misdaad of een enkel groot ongeluk diepe indruk zal maken, ook al zijn de gevolgen oneindig veel minder rampzalig dan die van de honderd kleine ongelukken samen. De griepepidemie, die enkele jaren geleden vijfduizend dodelijke slachtoffers maakte alleen al in Parijs, maakte weinig indruk op de verbeelding van het volk. De reden hiervan was dat deze ware slachting niet belichaamd werd in een zichtbaar beeld, maar alleen vernomen werd in de vorm van statistische informatie die wekelijks werd verstrekt. Een ongeval dat de dood had veroorzaakt van slechts vijfhonderd in plaats van vijfduizend personen echter, op één dag en voor iedereen zichtbaar, als gevolg van een ongeval dat sterk in het oog sprong, zoals bijvoorbeeld de instorting van de Eiffeltoren, zou een immense indruk op de verbeelding van het publiek hebben gemaakt. Het mogelijke verlies van een trans-Atlantisch stoomschip dat, bij gebrek aan echt nieuws, verondersteld werd midden op de oceaan te zijn gezonken sprak een week lang sterk tot de verbeelding van het publiek. En dat terwijl officiële statistieken toch laten zien dat alleen al in het jaar 1894 850 zeilschepen en 203 stoomschepen verloren zijn gegaan. Het publiek was echter geen moment bezorgd over deze opeenvolging van verliezen, die toch veel belangrijker waren wat betreft de vernietiging van leven en eigendommen, dan het verlies van het Atlantische lijnschip in kwestie had kunnen zijn.

Het zijn dus niet de feiten op zich die tot de verbeelding van het volk spreken, maar het is de manier waarop iets gebeurt en hoe er verslag van wordt gedaan. Het is noodzakelijk dat door hun condensatie, als ik mij zo mag uitdrukken, zij een verrassend beeld moeten creëren dat de geest in zijn greep krijgt en overweldigt. De kunst beheersen om tot de verbeelding van massa's te spreken betekent tegelijkertijd de kunst beheersen om hen te besturen.

HOOFDSTUK IV

De religieuze vorm die de overtuigingen van de massa's altijd aannemen

Wat er bedoeld wordt met het religieuze sentiment - Het staat los van de aanbidding van een godheid - De kenmerken ervan - De kracht van overtuigingen die een religieuze vorm aannemen - Diverse voorbeelden - De goden van het volk zijn nooit verdwenen - Nieuwe vormen waaronder deze nieuw leven worden ingeblazen - Religieuze vormen van atheïsme - Belang van deze wetenswaardigheden vanuit historisch oogpunt - De Reformatie, Sint-Bartholomeus, de 'Terreur'

(het schrikbewind in het 18e eeuwse Frankrijk) en al zulke gebeurtenissen zijn het resultaat van de religieuze sentimenten van massa's en niet van de wil van geïsoleerde individuen.

We hebben laten zien dat massa's niet redeneren, dat ze denkbeelden als één geheel accepteren of afwijzen, dat ze discussie noch tegenspraak dulden. Dat de suggesties die hen worden aangereikt hun hele begrip volledig innemen en de neiging hebben onmiddellijk in daden omgezet te worden. We hebben laten zien dat massa's die op een juiste manier worden bespeeld, bereid zijn zichzelf op te offeren voor het ideaal waar ze zich door hebben laten inspireren. We hebben ook gezien dat ze er alleen gewelddadige en extreme sentimenten op na houden, dat in een massa sympathie al snel aanbidding wordt en dat antipathie bijna net zo snel als die wordt gewekt wordt omgezet in haat. Deze algemene indicaties geven ons al een eerste indruk van de aard van de overtuigingen van massa's.

Wanneer deze overtuigingen nauwkeurig worden onderzocht, ongeacht of het nu gaat om tijdperken die gekenmerkt worden door een hartstochtelijk religieus geloof, of door grote politieke omwentelingen zoals die van de vorige eeuw, het is duidelijk dat deze altijd een speciale vorm aannemen die ik niet beter kan definiëren dan door het de naam van een religieus sentiment te geven.

Dit sentiment heeft zeer elementaire kenmerken, zoals aanbidding van een verondersteld superieur wezen of persoon, angst voor de kracht die hem wordt toegedicht, blinde onderwerping aan zijn bevelen, onvermogen om zijn dogma's te discussiëren, de wens om deze te verspreiden, en de neiging om iedereen door wie ze niet worden geaccepteerd als vijanden te beschouwen. Of zo'n sentiment nu is gericht op een onzichtbare god, op een houten of stenen afgod, een held of een politieke opvatting - gesteld dat het de genoemde kenmerken vertoont blijft de essentie ervan altijd religieus. Het bovennatuurlijke en het wonderbaarlijke blijken in gelijke mate aanwezig te zijn. Massa's kennen onbewust een mysterieuze kracht toe aan het politieke standpunt of de winnende leider die op dat moment hun enthousiasme opwekt.

Iemand is niet alleen religieus wanneer hij een godheid aanbidt, maar ook wanneer hij zijn hele geest, de volledige onderwerping van zijn wil en het fanatieke hartstochtelijk enthousiasme ten dienste stelt van een zaak of een persoon die het doel en de gids wordt van zijn gedachten en acties.

Onverdraagzaamheid en fanatisme zijn de noodzakelijke begeleiders van het religieuze sentiment. Beide treft men onvermijdelijk aan bij hen die zelf geloven in het bezit te zijn van het geheim van aards of eeuwig geluk. Deze twee kenmerken kan men zien bij alle mensen die zich groeperen wanneer ze zijn geïnspireerd door een overtuiging van welke aard dan ook. De jacobijnen van het schrikbewind van de Terreur waren goed beschouwd even religieus als de katholieken van de Inquisitie, hun wreedzuchtigheid kwam voort uit dezelfde bron.

De overtuigingen van massa's nemen die karaktertrekken aan - die van blinde onderwerping, felle onverdraagzaamheid en de behoefte aan agressieve propaganda die inherent is aan het religieuze sentiment. Het is om deze reden dat men kan zeggen dat al hun overtuigingen een religieuze vorm hebben. De held die door een massa wordt geprezen, is een ware god voor die massa. Napoleon was vijftien jaar lang zo'n god, en nooit heeft een godheid vuriger aanbidders gehad en mensen met meer gemak de dood in gestuurd. Nooit oefenden de christelijke en

heidense goden een meer absolute heerschappij uit over de geesten die onder hun invloed waren gekomen.

Alle grondleggers van religieuze of politieke geloofsovertuigingen hebben deze alleen maar geïntroduceerd omdat ze succesvol waren in het inspireren van massa's tot die fanatieke sentimenten die als resultaat hebben dat de mens zijn geluk vindt in aanbidding en gehoorzaamheid en klaar staat om zijn leven te geven voor zijn idool. Dit is in alle tijdperken het geval geweest. Fustel de Coulanges, in zijn uitstekende werk over Romeins Gallië, merkt terecht op dat het Romeinse Rijk geenszins door geweld in stand werd gehouden, maar door de religieuze bewondering waartoe het inspireerde. "Het zou zonder parallel zijn in de geschiedenis van de wereld," merkt hij terecht op, "dat een regeringsvorm die veracht wordt door het volk het vijf eeuwen zou volhouden... Het zou niet te bevatten zijn dat de dertig legioenen van het Rijk honderd miljoen mensen gedwongen zouden hebben tot gehoorzaamheid." De reden van hun gehoorzaamheid was dat de Keizer, die de personificatie was van de grootsheid van Rome, met unanieme instemming werd vereerd als een godheid. Er waren altaren ter ere van de Keizer tot in de kleinste dorpen van zijn rijk. "Van het ene uiteinde van het rijk tot het andere zag men in die dagen een nieuwe religie ontstaan, met de keizers zelf als godheden. Enkele jaren voor de christelijke jaartelling werd door zestig steden van heel Gallië gezamenlijk in de buurt van de stad Lyon een tempel gebouwd ter ere van Augustus... De priesters ervan, gekozen door de verenigde Gallische steden, waren de belangrijkste personages in hun land... Het is onmogelijk dit alles toe te schrijven aan angst en onderdanigheid. Hele naties zijn niet slaafs, en zeker niet drie eeuwen lang. Het waren niet de hovelingen die de vorst aanbaden, het was heel Rome, en het was niet alleen Rome, maar het was Gallië, het was Spanje, het waren Griekenland en Azië."

Tegenwoordig heeft de meerderheid van de grote namen die de geest van de mensen hebben beïnvloed, geen altaren meer, maar zij hebben wel standbeelden, of hun portretten zijn in handen van hun bewonderaars, en de cultus waarvan ze het object zijn is niet wezenlijk anders dan die toegeschreven aan hun voorgangers. Een goed begrip van de diepere achtergronden van de geschiedenis is alleen te verkrijgen door een grondige appreciatie van dit fundamentele punt van de psychologie van de massa's. De massa eist boven alles een god.

Men moet niet denken dat dit een kwestie is van bijgeloof uit een vervlogen tijdperk, waarmee de rede inmiddels voorgoed heeft afgerekend. Sentiment, in zijn eeuwig conflict met de rede, is nooit uitgebannen. Massa's zullen weliswaar de woorden godheid en religie, in naam waarvan ze zo lang tot slaaf waren, nooit meer horen, zij hebben echter nog nooit zoveel fetisjen gehad als in de afgelopen honderd jaar, en de oude godheden hebben nooit zoveel beelden en altaren ter ere van zich zien oprichten. Degenen die de afgelopen jaren de volksbeweging bekend onder de naam Boulangisme hebben gevolgd hebben kunnen zien met welk gemak de religieuze instincten van de massa klaar staan om weer op te leven. Er was geen herberg waar geen portret van de held hing. Hem werd de macht toegeschreven om alle onrecht en alle kwaad te bestrijden, en duizenden mensen zouden hun leven voor hem hebben gegeven. Groot had zijn plaats in de geschiedenis kunnen zijn als zijn karakter maar enigszins op hetzelfde niveau was geweest als zijn legendarische reputatie.

Het is dus een nietszeggende opmerking om te beweren dat een religie noodzakelijk is voor de massa, omdat alle politieke, goddelijke en maatschappelijke overtuigingen alleen wortel kunnen schieten onder de voorwaarde dat ze altijd de religieuze gedaante aannemen - een gedaante die

het gevaar van discussie uit de weg gaat. Zou het mogelijk zijn om de massa ertoe te bewegen atheïsme te adopteren, dan zou dit geloof alle onverdraagzame wreedzuchtigheid van een religieus sentiment vertonen en spoedig de aanblik van een cultus krijgen. De evolutie van de kleine positivistebeweging levert ons een merkwaardig bewijs op dit punt. Wat er gebeurde met de nihilist wiens verhaal wordt verteld door die diepzinnige denker Dostojewski, is nu ook snel gebeurd met de positivisten. Op een dag het licht gezien van de rede, brak hij de beelden af van goden en heiligen die het altaar van een kapel sierden, doofde de kaarsen en verving, zonder een moment te verliezen, de vernielde voorwerpen door de werken van atheïstische filosofen als Buchner en Moleschott, waarna hij vroom de kaarsen opnieuw aanstak. Het object van zijn religieuze overtuigingen was dan wel getransformeerd, maar kan het naar waarheid worden gezegd dat zijn religieuze gevoelens waren veranderd?

Bepaalde historische gebeurtenissen - en wel precies de belangrijkste - ik herhaal het nog eens, mogen niet worden geduid zolang men zich nog niet bewust is van de religieuze vorm die de overtuigingen van massa's op den duur altijd aannemen. Er zijn maaatschappelijke fenomenen die veel meer moeten worden bestudeerd vanuit het oogpunt van de psycholoog dan vanuit dat van de natuuronderzoeker. De grote historicus Taine heeft de Revolutie alleen als natuuronderzoeker bestudeerd, en daarom is de werkelijke ontstaansgeschiedenis van de gebeurtenissen hem vaak ontsnapt. Hij heeft de feiten perfect waargenomen, maar door gebrek aan een studie van de psychologie van de massa heeft hij niet altijd hun oorzaken kunnen achterhalen. Geschokt door de feiten die hem verbijsterden door hun bloeddorstige, anarchistische en woeste kant, heeft hij in de helden van het grote drama nauwelijks meer gezien dan een horde onberekenbare wilden die zichzelf zonder terughoudendheid verloren in hun instincten. Het geweld van de Revolutie, haar bloedbaden, haar behoefte aan propaganda, haar oorlogsverklaringen aan van alles en nog wat, kunnen alleen goed worden verklaard door te bedenken dat de Revolutie slechts de vestiging was van een nieuw religieus geloof in de geest van de massa. De Reformatie, het bloedbad van Sint-Bartholomeus, de Franse godsdienstoorlogen, de Inquisitie, het schrikbewind van de Terreur, het zijn fenomenen van eenzelfde soort, veroorzaakt door massa's geanimeerd door die religieuze sentimenten die noodzakelijkerwijs ertoe leiden dat degenen die er helemaal in opgaan erop gebrand zijn iedereen die tegen de vestiging van het nieuwe geloof is meedogenloos te vuur en te zwaard uit te roeien. De methoden van de Inquisitie zijn die van alle vast overtuigde gelovigen. Zij zouden geen gelovigen zijn als zij andere zouden gebruiken.

Omwentelingen zoals die welke ik zojuist heb aangehaald zijn alleen mogelijk als het de ziel van de massa is die ze tot stand brengt. De meest absolute despoten zouden ze niet kunnen veroorzaken. Wanneer historici ons vertellen dat het bloedbad van Sint-Bartholomeus het werk was van een koning, laten ze zichzelf zien als onwetend zowel van de psychologie van massa's als van die van vorsten. Manifestaties van deze orde kunnen alleen voortkomen vanuit de ziel van de massa. De meest absolute macht van de meest despotische monarch kan nauwelijks meer uitrichten dan het bespoedigen of vertragen van het moment van hun aanvang. Het bloedbad van Sint-Bartholomeus en de godsdienstoorlogen waren net zomin het werk van koningen als het schrikbewind van de Terreur het werk was van Robespierre, Danton of St. Just. Aan de basis van dergelijke gebeurtenissen ligt altijd de werking van de ziel van de massa, nooit de macht van potentaten.

TWEEDE BOEK

De opinies en overtuigingen van de massa

HOOFDSTUK I

Achterliggende invloedsfactoren op de opinies en overtuigingen van massa's

Vorbereidende factoren voor het ontstaan van de overtuigingen van massa's - Het ontstaan van de overtuigingen van massa's is het gevolg van een proces van voorbereiding - Studie van de verschillende factoren van deze overtuigingen. **1. DE IDENTITEIT VAN EEN VOLK.** De dominerende invloed ervan - Het is de stem van voorouders. **2. DE TRADITIES VAN EEN VOLK.** Deze zijn de synthese van de ziel van het volk - Maatschappelijk belang van tradities - Hoe deze, nadat ze nodig zijn geweest, schadelijk worden - Massa's zijn de meest halsstarrige handhavers van traditionele denkbeelden. **3 DE TIJDSFACTOR.** De tijd zorgt achtereenvolgens voor de vestiging van overtuigingen en vervolgens voor hun vernietiging. Het is dankzij deze factor dat orde uit chaos kan voortkomen. **4. POLITIEKE EN MAATSCHAPPELIJKE INSTITUTIES.** Een verkeerd idee van het belang ervan - De invloed ervan is extreem zwak - Regels zijn gevolgen, geen oorzaken - Naties kunnen niet kiezen wat zij de beste instituties vinden - Instituties zijn etiketten waarop de meest uiteenlopende dingen onder dezelfde titel verrat kunnen worden - Hoe het kan dat instituties ontstaan - Bepaalde instituties die in theorie slecht zijn, zoals centralisatie, zijn toch noodzakelijk voor bepaalde landen. **5. INSTRUCTIE EN ONDERWIJS.** Onjuistheid van heersende denkbeelden wat betreft de invloed van onderwijs op de massa - Statistische indicaties - Demoraliserend effect van het Latijnse onderwijssysteem - De rol die instructie zou kunnen spelen - Voorbeelden geleverd door verschillende volkeren.

Na de mentale constitutie van massa's te hebben bestudeerd en kennis te hebben gemaakt met hun manieren van voelen, denken en redeneren, zullen we nu gaan onderzoeken hoe hun opinies en overtuigingen ontstaan en gevestigd worden.

De factoren die deze opinies en overtuigingen bepalen zijn van twee soorten: achterliggende factoren en onmiddellijke factoren.

De achterliggende factoren zijn die, welke massa's in staat stellen bepaalde overtuigingen aan te nemen en absoluut ongevoelig te zijn voor de acceptatie van andere. Deze factoren bereiden de grond voor waarin we plotseling bepaalde nieuwe denkbeelden zien ontkiemen waarvan de kracht en consequenties leiden tot grote ophef, hoewel ze op het oog gewoon spontaan ontstaan zijn. De uitbarsting onder massa's van bepaalde ideeën en vervolgens het in praktijk brengen ervan kunnen soms verrassend plotseling zijn. Dit is echter niet wat het lijkt, er moet een voorwaardelijke en vorbereidende actie van lange duur achter worden gezocht.

De onmiddellijke factoren zijn die welke, bovenop die voor het effect essentiële lange voorbereiding, dienen als de bron van actieve overtuigingskracht op massa's; dat wil zeggen, het zijn de factoren die ervoor zorgen dat het idee vorm krijgt en tot uitvoering komt met al zijn gevolgen. De vastberadenheid waarin collectiviteiten plotseling worden meegesleurd vloeit voort uit deze directe factoren; het is daaraan te wijten dat er een rel uitbreekt of tot een staking wordt besloten, en daaraan dat enorm grote meerderheden één man de macht geven om een regering omver te werpen.

De opeenvolgende werking van deze twee soorten invloedsfactoren is terug te vinden in alle grote historische gebeurtenissen. De Franse Revolutie - om maar een van de meest opvallende van zulke gebeurtenissen te noemen - had als achterliggende factoren onder andere de denkbeelden van de filosofen, de afpersing door de adel en de voortschrijdende invloed van de wetenschap. De geest van de massa, aldus voorbereid, werd vervolgens gemakkelijk gewekt door zulke onmiddellijke factoren als de toespraken van redenaars en het verzet van de regeringspartij tegen onbeduidende hervormingen.

Onder de achterliggende factoren zijn er enkele van algemene aard, die aan alle overtuigingen en opinies van de massa ten grondslag blijken te liggen. Deze zijn de identiteit van een volk, tradities, de tijd, instituties en onderwijs.

We gaan nu verder met het bestuderen van de invloed van deze verschillende factoren.

1. DE IDENTITEIT VAN EEN VOLK

Deze factor, de eigen identiteit van een volk, moet op nummer een worden geplaatst, want deze overtreft alle andere in belang. We hebben dit voldoende bestudeerd in een ander werk; het is daarom onnodig om het opnieuw te behandelen. We hebben in een vorig werk laten zien wat de historische identiteit van een volk is, en hoe die, eenmaal tot een eigen karakter gevormd, als gevolg van de wetten van overerving een zodanige macht krijgt dat alle geloofsovertuigingen, instituties en wetten en ook kunsten - kortom, alle elementen van de betreffende beschaving - slechts de uiterlijke uitdrukking zijn van de ziel van dat volk. Wij toonden aan dat de kracht van die identiteit zodanig is dat geen enkel element ervan van het ene volk naar het andere kan overgaan zonder de meest diepgaande transformaties te ondergaan.⁸

Omgeving, omstandigheden en gebeurtenissen vertegenwoordigen de maatschappelijke suggesties van het moment. Zij mogen dan een aanzienlijke invloed hebben, maar de invloed is altijd maar tijdelijk, als ze in strijd zijn met de suggesties van de eigen identiteit van het betreffende volk; dat wil zeggen, met die suggesties die een natie heeft geërfd uit de hele reeks van haar voorvaders.

We zullen in verschillende hoofdstukken van dit werk gelegenheid hebben om opnieuw in te gaan op volkseigen invloeden, om te laten zien dat deze invloeden zo groot zijn dat ze de karakteristieke kenmerken van de ziel van massa's domineren. Hieruit volgt dat massa's in verschillende landen grote verschillen in overtuigingen en gedrag laten zien en niet op dezelfde manier worden beïnvloed.

⁸ Omdat deze stelling nog steeds behoorlijk nieuw is, en hij belangrijk is om de geschiedenis goed te begrijpen, heb ik in mijn laatste boek ('Lois psychologiques de l'évolution des peuples') vier hoofdstukken aan de demonstratie ervan gewijd. De lezer daarvan zal inzien dat, ondanks bedrieglijke schijn, taal noch religie, kunst, of enig ander element van beschaving, ongeschonden van één volk naar een ander kan overgaan.

2. TRADITIES

Tradities vertegenwoordigen de denkbeelden, de behoeften en de gevoelens van het verleden. Ze zijn de synthese van de volksaard en wegen met enorme kracht op ons.

De biologische wetenschappen zijn getransformeerd sinds de embryologie de enorme invloed van het verleden op de evolutie van levende wezens heeft laten zien; de historische wetenschappen zullen niet minder veranderen, wanneer deze opvatting eenmaal breder wordt gedeeld. Nu is dat nog niet het geval, veel staatslieden zijn nog blijven hangen bij de denkbeelden van de theoretici van de vorige eeuw, die geloofden dat een samenleving zou kunnen breken met haar verleden en volledig kan worden herschikt langs lijnen die uitsluitend worden ingegeven door het licht van de rede.

Een volk is een organisme dat door zijn verleden is gevormd en dat, net als elk ander organisme, alleen kan worden veranderd door langzame erfelijke accumulaties.

Het is traditie die mensen leidt, en vooral als ze zich in een massa bevinden. De veranderingen die ze met enig gemak kunnen doorvoeren in hun tradities, gaan, zoals ik al vaak heb herhaald, nauwelijks verder dan naam en uiterlijke vorm.

Deze omstandigheid is niet iets om te betreuren. Noch een nationale ziel, noch een beschaving zou mogelijk zijn zonder tradities. Bijgevolg zijn de twee grootste zorgen van de mens sinds hij bestaat het creëren van een netwerk van tradities en het proberen die weer te vernietigen wanneer de gunstige effecten ervan zijn uitgewerkt. Beschaving is onmogelijk zonder tradities en vooruitgang is onmogelijk zonder de vernietiging van die tradities. De moeilijkheid, en het is een immense moeilijkheid, is het vinden van een goed evenwicht tussen stabiliteit en veranderlijkheid. Als een volk het zich zou toestaan met zijn gewoonten te stevig geworteld te raken, kan het niet meer veranderen en is het, net als China, niet in staat tot verbetering. Gewelddadige revoluties zijn in dit geval tevergeefs; want wat er gebeurt, is ofwel dat de gebroken fragmenten van de ketting weer worden samengevoegd en het verleden zijn heerschappij zonder verandering hervat, ofwel dat de fragmenten gescheiden blijven en er op anarchie al snel verval volgt.

Het ideaal voor een volk is daarom ook om de instituties van het verleden te behouden, deze alleen maar onmerkbaar en beetje bij beetje te veranderen. Dit ideaal is moeilijk te realiseren. De Romeinen in de oudheid en de Engelsen in de moderne tijd zijn zo ongeveer de enigen die dit klaargespeeld hebben.

Juist de massa's klampen zich het meest vast aan traditionele denkbeelden en verzetten zich koppig tegen opgelegde veranderingen. Dit is vooral het geval bij de categorie massa's die men kan aanduiden als kasten. Ik heb al gewezen op de conservatieve geest van massa's, en heb laten zien dat de meest gewelddadige opstanden eindigen in slechts een verandering van woorden en termen. Eind vorige eeuw, met kerken die werden verwoest, met priesters die uit het land verdreven of guillotineerd werden, had je kunnen denken dat de oude religieuze denkbeelden al hun kracht hadden verloren, en toch waren er amper een paar jaar verstreken voordat het

afgeschafte systeem van de openbare eredienst weer moest worden hersteld na een algemene eis daartoe.⁹

“Wat je overal kunt zien met betrekking tot de zondagsviering en het bijwonen van kerkdiensten bewijst dat de meerderheid van de Fransen terug wil naar hun oude gebruiken en dat het niet langer houdbaar is om deze natuurlijke neiging te weerstaan. De grote meerderheid van de mensen heeft behoefte aan religie, de openbare eredienst en priesters. **Het is een fout van enkele moderne filosofen, waarin ik zelf ook ben meegegaan**, om te geloven in de mogelijkheid van propagandistische boodschappen om religieuze gebruiken, die voor een groot aantal ongelukkigen toch een bron van troost zijn, te vernietigen. De massa van het volk moet daarom zijn priesters, zijn altaren en zijn openbare eredienst mogen houden.”

Slechts voor korte tijd uitgewist, hadden de oude tradities hun heerschappij hervat.

Geen enkel voorbeeld zou de kracht van traditie in de geest van massa's beter kunnen weergeven. De meest gevreesde afgoden wonen niet in tempels, noch de meest despotische tirannen in paleizen; zowel het een als het ander kan in een oogwenk teniet worden gedaan. Slechts de onzichtbare meesters die in ons diepste zelf heersen, zijn veilig voor elke poging tot opstand, en geven alleen toe aan het langzame wegslijten van eeuwen.

3. DE TIJD

Bij zowel sociale als biologische vraagstukken is de tijd een van de meest invloedrijke factoren. Het is de enige echte schepper en de enige grote vernietiger. Het is de tijd die bergen heeft gemaakt van zandkorrels en de duistere tijden van geologische tijdperken heeft verheven tot menselijke waardigheid. De werking van eeuwen is voldoende om elk willekeurig fenomeen te transformeren. Er wordt terecht gezegd dat een mier die voldoende tijd heeft de Mont Blanc kan bedwingen. Wie zijn wil kan opleggen aan de magische kracht van de tijd, zou de kracht hebben die door gelovigen aan God wordt toegeschreven.

Op deze plaats hoeven we ons echter alleen bezig te houden met de invloed van de tijd op het ontstaan van de opinies van de massa's. Ook vanuit dit gezichtspunt is de werking nog steeds enorm. De grote krachten, zoals identiteit, kunnen niet plotseling ontstaan; daar is tijd voor nodig. Tijd veroorzaakt de geboorte, de groei en de dood van alle overtuigingen. Het is met behulp van de tijd dat deze hun kracht verwerven en ook met behulp van de tijd dat ze die verliezen.

Het is vooral de tijd die de opinies en overtuigingen van massa's voorbereidt, of in ieder geval de grond waarop deze zullen ontkiemen. Daarom zijn bepaalde ideeën in het ene tijdperk wel realiseerbaar en in het andere niet. Het is de tijd die de immense berg afgedankte overtuigingen en gedachten bouwt waaruit de denkbeelden van een gegeven periode opduiken. Die groeien niet opeens en bij toeval; de wortels van elk ervan reiken terug tot in een ver verleden. Als ze eenmaal bloeien, is het de tijd die hun bloei heeft voorbereid; om te komen tot een begrip van hun ontstaan moeten we altijd teruggaan naar het verleden. Zij zijn de dochters van het verleden en de moeders van de toekomst, maar altijd slaven van de tijd.

⁹ Het rapport van de ex-Conventionist Fourcroy, geciteerd door Taine, is op dit punt heel duidelijk.

Tijd is daarom onze ware meester, en we hoeven niets te doen om te zien hoe alle dingen worden getransformeerd. Momenteel maken we ons erg ongerust over de dreigende aspiraties van de massa's en de verwoestingen en omwentelingen die in verband daarmee worden voorspeld. De tijd zal er echter, geheel zonder andere hulp, voor zorgen dat evenwicht wordt hersteld. "Geen enkele regeringsvorm," schrijft M. Lavissee heel terecht, "is ooit in een dag gesticht. Het kost eeuwen om politieke en maatschappelijke organisaties op te bouwen. Het feodale systeem bevond zich eeuwenlang in een vormeloze, chaotische staat voordat het zijn wetten vond; absolute monarchie bestond ook al eeuwen alvorens vaste methoden van regeren te vinden, en tot die tijd waren het altijd zeer verwarrende tijden."

4. POLITIEKE EN MAATSCHAPPELIJKE INSTITUTIES

Het idee dat instituties de gebreken van samenlevingen kunnen verhelpen, dat nationale vooruitgang het gevolg is van de verbetering van instituties en grondwetten, en dat maatschappelijke veranderingen kunnen worden teweeggebracht door het uitvaardigen van decreten - dit idee, zeg ik, is nog steeds algemeen aanvaard. Het was het uitgangspunt voor de Franse Revolutie en ook de huidige sociaal-maatschappelijke theorieën zijn erop gebaseerd.

Ook na eeuwen van ervaring hebben we dit ernstige waanidee niet van ons af kunnen schudden. Filosofen en historici hebben tevergeefs geprobeerd de absurditeit ervan te bewijzen, maar tegelijkertijd hebben ze er geen moeite mee gehad aan te tonen dat instituties het gevolg zijn van denkbeelden, sentimenten en gebruiken, en dat je denkbeelden, sentimenten en gebruiken niet kunt veranderen door er andere namen aan te geven. Een natie kiest haar instituties niet naar believen, net zo min als men de kleur van zijn of haar haar of ogen kan kiezen. Instituties en grondwetten zijn het product van de identiteit van een volk. Ze zijn niet de scheppers van een tijdperk, maar zijn erdoor geschapen. Volkeren worden niet geregeerd in overeenstemming met hun grillen van het moment, maar zoals hun karakter bepaalt dat zij zullen worden geregeerd. Eeuwen zijn nodig om een politiek systeem te vormen en eeuwen zijn nodig om het te veranderen. Instituties hebben geen intrinsieke deugd: op zichzelf zijn ze goed noch slecht. Diegene die op een bepaald moment goed zijn voor een bepaald volk, kunnen extreem schadelijk zijn voor een andere natie.

Bovendien ligt het op geen enkele manier in de macht van een volk om zijn instituties werkelijk te veranderen. Ongetwijfeld kan het, ten koste van gewelddadige revoluties, de naam ervan veranderen, maar in wezen blijven ze ongewijzigd. De namen zijn niet meer dan zinloze etiketten waar een historicus die tot op de bodem gaat zich nauwelijks iets van hoeft aan te trekken. Zo kan het bijvoorbeeld dat Engeland¹⁰, toch het meest democratische land ter wereld, onder een monarchisch regime staat, terwijl de landen waar het meest onderdrukkende despotisme hoogtij viert de Latijns-Amerikaanse republieken zijn, ondanks hun republikeinse grondwetten. Het lot van volkeren wordt bepaald door hun karakter en niet door hun regering. Ik heb getracht dit standpunt in mijn vorige werk uiteen te zetten met categorische voorbeelden.

¹⁰ De meest vooruitstrevende republikeinen, zelfs in de Verenigde Staten, erkennen dit feit. Het Amerikaanse tijdschrift 'The Forum', gaf recent categorisch uitdrukking aan dit standpunt in termen die ik hier overneem uit de 'Review of Reviews' van december 1894: "Het mag nooit worden vergeten, zelfs niet door de vurigste tegenstanders van een aristocratie, dat Engeland momenteel het meest democratische land van het universum is, het land waar de rechten van het individu het meest worden gerespecteerd en waarin het individu de meeste vrijheid heeft."

Tijd verspillen aan het formuleren van kant en klare grondwetten is om die reden een onzinnige bezigheid, de nutteloze arbeid van een onwetend retoricus. Noodzaak en tijd nemen de taak op zich van het uitwerken van grondwetten, gesteld dat we wijs genoeg zijn om deze twee factoren hun uitwerking te laten hebben. Dit is het plan dat de Angelsaksen volgen, zoals hun grote historicus Macaulay ons leert in een passage die de politici van alle Latijnse landen uit het hoofd zouden moeten leren. Na eerst al het goede te hebben laten zien dat kan worden bereikt door wetten die vanuit gezichtspunt van zuivere rede een chaos van absurditeiten en tegenstrijdigheden lijken, vergelijkt hij de tientallen grondwetten die zijn gesneuveld in oproeren van de Latijnse volkeren met die van Engeland, en wijst hij erop dat laatstgenoemde land slechts heel langzaam veranderde, stukje voor stukje, onder invloed van onmiddellijke behoeften, nooit van speculatieve redenering.

“Weinig geven om rechtmatigheid en juist veel om geschiktheid; nooit iets afwijkends wegnemen alleen maar omdat het afwijkt; nooit veranderingen doorvoeren behalve als iets echt als een probleem wordt gevoeld; nooit verder gaan met verandering dan alleen om het probleem weg te nemen; nooit met een voorstel komen dat breder is dan het specifieke geval waarin het moet voorzien. Dit zijn de algemene regels die, van het tijdperk van Johannes tot aan het tijdperk van Victoria, leidend waren voor de beraadslagingen van onze tweehonderdvijftig parlementen.”

We zouden de wetten en instituties van elk volk één voor één door moeten nemen om te laten zien in welke hoge mate ze de uitdrukking zijn van de behoeften van het volk in kwestie, en dat ze daarom niet kunnen worden getransformeerd. Zo kan men zich bijvoorbeeld verliezen in filosofische beschouwingen over de voor- en nadelen van centralisatie, maar als we een volk treffen dat uit zeer verschillende etnische identiteiten bestaat trek er dan maar duizend jaar voor uit om die centralisatie te bewerkstelligen; als we dan zien hoe een grote revolutie, die toch als doel had al de instituties van het verleden te vernietigen, gedwongen werd om die centralisatie te eerbiedigen en deze zelfs heeft versterkt - dan zouden wij moeten toegeven dat die centralisatie het resultaat is van dwingende behoeften, accepteren dat het een voorwaarde is voor het bestaan van de natie in kwestie, en dat we de beperkte geestelijke vermogens van politici zouden moeten betreuren die praten over het vernietigen ervan. Zouden zij onverhoopt slagen in deze poging, dan zou hun succes meteen het startsignaal zijn voor een afschuwelijke burgeroorlog,¹¹ die ook nog eens onmiddellijk een nieuw systeem van centralisatie tot gevolg zou hebben, nog veel onderdrukkender dan het oude.

De conclusie die uit het voorgaande moet worden getrokken, is dat instituties niet het middel zijn om de ziel van de massa verregaand te beïnvloeden. Als we bepaalde landen, zoals de Verenigde

¹¹ Als we een vergelijking moeten maken tussen de diepe religieuze en politieke meningsverschillen die de verschillende partijen in Frankrijk verdelen, met name die welke het resultaat zijn van maatschappelijke vraagstukken, en de separatistische tendensen die zich ten tijde van de Revolutie manifesteerden en die we later zagen terugkeren tegen het einde van de Frans-Duitse oorlog, zal het duidelijk zijn dat de verschillende identiteiten die in Frankrijk vertegenwoordigd zijn, bij lange na nog niet volledig gemengd zijn. De oprichting van speciale departementen bestemd om de samensmelting van de oude provincies tot stand te brengen was ongetwijfeld het meest nuttige onderdeel van de strenge centralisatie van de Revolutie. Zou het mogelijk zijn de decentralisatie door te voeren, die vandaag de dag geesten met een gebrek aan vooruitziendheid bezighoudt, dan zou die prestatie onmiddellijk de meest bloedige ongeregeldeheden tot gevolg hebben. Dit feit over het hoofd zien is het buiten beschouwing laten van de hele Franse geschiedenis.

Staten, een hoge mate van welvaart zien bereiken onder democratische instituties, terwijl andere, zoals de Latijns-Amerikaanse republieken, zich in een erbarmelijke staat van anarchie bevinden onder absoluut vergelijkbare instituties, dan moeten we toegeven dat deze instituties net zo weinig te maken hebben met de bloei van die ene als met het verval van de andere. Volkeren worden gestuurd door hun karakter, en alle instituties die niet strak naar dat karakter zijn gemodelleerd, zijn slechts een geleende uitdossing, een tijdelijke vermomming. Ongetwijfeld zijn er bloedige oorlogen en gewelddadige revoluties gestreden, en zullen die gestreden blijven worden, om instituties op te leggen waaraan, net als aan de relieken van heiligen, de bovennatuurlijke kracht wordt toegeschreven welzijn te creëren. We kunnen daarom zeggen, in zekere zin, dat instituties werken op de geest van de massa, wanneer zij dergelijke revoluties teweegbrengen. Maar in werkelijkheid zijn het niet de instituties die op deze manier werken; we weten immers dat, of ze nu ingevoerd of verworpen worden, zij op zichzelf niet heilig zijn. Het zijn illusies en woorden die de geest van de massa hebben beïnvloed, en dan woorden in het bijzonder - woorden die even krachtig als slechts ingebeeld zijn, en een verbazingwekkend grote invloed hebben, zoals we verderop zullen laten zien.

5. INSTRUCTIE EN ONDERWIJS

Op de voorste rang van de dominante ideeën van de huidige tijd bevindt zich de notie dat onderwijs in staat is om mensen in aanzienlijke mate te veranderen, en tot haar onfeilbare uitkomst heeft hen te verbeteren en zelfs gelijk te maken. Louter door het feit dat zij voortdurend wordt herhaald, is deze bewering een van de sterkste democratische dogma's geworden. Het zou nu op dit moment even moeilijk zijn om haar in twijfel te trekken als het vroeger zou zijn geweest om de dogma's van de kerk aan te vallen.

Op dit punt zijn democratische denkbeelden echter, net als op vele andere punten, volledig in tegenspraak met wat er bekend is uit de psychologie en uit ervaring. Veel vooraanstaande filosofen, onder meer Herbert Spencer, hebben zonder veel moeite laten zien dat onderwijs een mens moreler noch gelukkiger maakt; dat het noch diens instincten, noch diens overgeërfd passies verandert, en dat het soms - om dit te laten gebeuren hoeft het alleen maar slecht uitgevoerd te worden - juist een averechts effect heeft. Statistici hebben deze opvattingen bevestigd door ons te laten zien dat de criminaliteit toeneemt met de generalisatie van onderwijs, of in ieder geval van sommige soorten van onderwijs, en dat de ergste vijanden van de samenleving, te weten anarchisten, worden gerekruteerd onder de beste leerlingen van scholen; in een recente publicatie merkte een vooraanstaande strafrechter, M. Adolphe Guillaot, op dat er momenteel 3000 geschoolde criminelen zijn op elke 1000 ongeletterde delinquenten, en dat in vijftig jaar het criminaliteitscijfer van de bevolking omhoog is gegaan van 227 naar 552 voor elke 100.000 inwoners, een stijging van 143 procent. Ook merkt hij, net als zijn collega's, op dat de criminaliteit vooral toeneemt onder jongeren voor wie, zoals we weten, gratis en verplicht schoolonderwijs (in Frankrijk) de leerwerkplekken bij bedrijven heeft vervangen.

Het is niet gezegd - en niemand heeft dit ooit beweerd - dat goed uitgevoerde scholing niet zeer nuttige praktische resultaten kan opleveren. Is het niet in de zin van het verhogen van de moraliteit, dan wel in die van het ontwikkelen van vakkennis. Helaas hebben de Latijnse volkeren, vooral in de afgelopen vijftientig jaar hun onderwijssystemen gebaseerd op zeer verkeerde principes, en ondanks de observaties van de meest vooraanstaande denkers, zoals Breal, Fustel de Coulanges, Taine en vele anderen volharden zij in hun betreurenswaardige

misvattingen. Ik heb zelf in een enige tijd geleden gepubliceerd werk laten zien, dat het Franse onderwijssysteem de meerderheid van degenen die het hebben ondergaan tot vijanden van de samenleving heeft getransformeerd, en talrijke discipelen voor de ergste vormen van socialisme rekruteert.

Het voornaamste gevaar van dit onderwijssysteem - zeer terecht Latijns genoemd - is gelegen in het feit dat het gebaseerd is op de fundamentele psychologische vergissing dat de intelligentie wordt ontwikkeld door het uit het hoofd leren van studieboeken. Met deze visie is het streven geweest om de kennis van zoveel mogelijk lesboeken te verspreiden. Van de basisschool tot aan het verlaten van de universiteit doet een jongere niets anders dan boeken uit het hoofd leren zonder dat ooit zijn oordeel of persoonlijk initiatief wordt gevraagd. Voor de leerling en student bestaat onderwijs uit het uit het hoofd reciteren en gehoorzamen.

“Lessen leren, een grammatica of een samenvatting uit het hoofd kennen, goed herhalen en nadoen, wel - dat,” schrijft een voormalig minister van Openbaar Onderwijs, M. Jules Simon, “is een bespottelijke vorm van onderwijs, waarin elke inspanning een daad is van stilzwijgend geloof in de onfeilbaarheid van de meester en de enige resultaten zijn dat we onszelf gaan onderwaarderen en machteloos laten maken.”

Als dit onderwijs nu alleen maar nutteloos zou zijn, zou men zich kunnen beperken tot het uiten van medeleven met de ongelukkige kinderen die, in plaats van op de lagere school noodzakelijke dingen te leren, worden onderwezen in de genealogie van de zonen van Clotaire, de conflicten tussen Neustrië en Austrasië, of zoölogische classificaties. Maar het systeem vormt een nog veel ernstiger gevaar. Het geeft degenen die er aan onderworpen zijn geweest een hevige afkeer van het leven waarin ze werden geboren en een intens verlangen om daaruit te ontsnappen. De werkende man wil niet langer een werkende man blijven of de boer wil niet langer boer blijven, terwijl de zo bescheiden leden van de middenklasse toegeven dat er voor hun zonen geen carrières weggelegd zijn, behalve dan als door de staat betaalde functionaris. In plaats van voor te bereiden op het leven, bereiden Franse scholen uitsluitend voor op publieke functies, waarin succes kan worden bereikt zonder enige noodzaak tot zelfsturing of het tonen van ook maar het minste sprankje persoonlijk initiatief. Onderaan de maatschappelijke ladder creëert het systeem een leger van proletariërs die ontevreden zijn met hun lot en altijd klaar staan om in opstand te komen, terwijl ze bovenaan een lichtzinnige bourgeoisie in het leven roept, tegelijk sceptisch en goedgegelovig, met een heilig vertrouwen in de staat die zij beschouwt als een soort van Voorzienigheid, echter zonder te vergeten haar met een onophoudelijke vijandigheid tegemoet te treden, haar eigen tekortkomingen altijd op het bordje van de regering schuivend en niet in staat tot de minste onderneming zonder tussenkomst van de autoriteiten.

De staat, die al deze mensen met diploma's op basis van studieboeken fabriceert, kan maar een klein aantal van hen gebruiken, en kan niet anders dan de anderen zonder werk te laten. Er zit niks anders op voor de staat dan zich erbij neer te leggen voor de eerstgenoemden te zorgen, en de anderen tot zijn vijanden te maken. Van de top tot aan de onderkant van de maatschappelijke ladder, van de nederigste bediende tot aan de professor en het hoofd van politie, de immense massa gediplomeerden bezet momenteel de banen. Terwijl een zakenman de grootste moeite heeft om een agent te vinden om hem in de koloniën te vertegenwoordigen, solliciteren duizenden kandidaten naar de meest bescheiden kantoorbanen. Er zijn 20.000 schoolmeesters en schooljuffrouwen zonder werk in het departement van de Seine alleen al, allemaal mensen die, uit

afkeer tegen werken op het veld of in werkplaatsen, naar de staat omzien voor hun levensonderhoud. Aangezien het aantal uitverkorenen beperkt is, is het aantal ontevredenen noodzakelijkerwijs immens. De laatsten zijn klaar voor elke revolutie, onder welke leiders dan ook, en wat dan ook het doel is dat die nastreven. Het verwerven van kennis waar geen behoefte aan is, is een zekere methode om een mens tot opstand te drijven.¹²

Het is duidelijk te laat om op onze schreden terug te keren. Alleen ervaring, het door schade en schande wijs worden, zal ons mogelijk op onze fout wijzen. Alleen dat zal krachtig genoeg zijn om de noodzaak aan te tonen van het vervangen van onze verfoeilijke leerboeken en onze erbarmelijke examens door instructie in de praktijk, krachtig genoeg om onze jonge mannen ertoe aan te zetten terug te keren naar de velden, naar de werkplaats en naar de koloniale onderneming die zij vandaag de dag koste wat kost mijden.

De praktijkgerichte instructie, die alle verlichte geesten nu eisen, is het soort van scholing dat in het verleden onze voorouders ontvingen. De kracht ervan is nog steeds goed zichtbaar bij die naties die de wereld regeren door hun wilskracht, hun initiatief en hun ondernemingsgeest. In een reeks opmerkelijke artikelen, waarvan ik de belangrijkste passages verderop weergeef, heeft een groot denker, M. Taine, duidelijk laten zien dat ons vroegere systeem van onderwijs ongeveer hetzelfde was als dat wat vandaag de dag in zwang is in Engeland en Amerika. In een opmerkelijke vergelijking tussen de Latijnse en Angelsaksische systemen heeft hij duidelijk de consequenties laten zien van de twee methoden.

Misschien zou men er al gauw mee instemmen om alle nadelen van ons klassikale onderwijs maar voor lief te nemen, hoewel het niets anders voortbracht dan ontevreden mensen en mensen die niet voorbereid waren voor hun positie in het leven, als de oppervlakkige verwerving van zoveel kennis, het foutloos uit het hoofd leren van zo veel leerboeken, het niveau van intelligentie zou verhogen. Maar verhoogt het echt dit niveau? Helaas, nee! De voorwaarde voor succes in het leven is de beschikking over oordeelkunde, ervaring, initiatief en karakter - kwaliteiten die je niet uit boeken haalt. Boeken zijn als woordenboeken, handig om te raadplegen, maar het is volkomen nutteloos om hele stukken uit je hoofd te leren.

Hoe is het voor praktijkgerichte instructie mogelijk om de intelligentie te ontwikkelen in een mate veel hoger dan bij het klassikale onderwijs? Dit is mooi aangetoond door M. Taine.

“Denkbeelden,” zo zegt hij, “worden alleen gevormd in hun natuurlijke en normale omgeving; de verdere groei wordt bewerkstelligd door de ontelbare indrukken op de zintuigen die een jongere

¹² Dit verschijnsel is overigens niet uniek voor de Latijnse volkeren. Het is ook te zien in China, eveneens een land dat in handen is van een solide hiërarchie van mandarijnen en functionarissen. Waar een functie wordt verkregen, net als in Frankrijk, op basis van een competitief examen waarbij de enige test het zonder fouten kunnen reproduceren van omvangrijke leerboeken is. Het leger van opgeleide mensen zonder werk in China wordt daar momenteel beschouwd als een ware nationale ramp. Hetzelfde in India waar, sinds de Engelsen scholen hebben geopend, niet voor scholing, zoals in Engeland zelf, maar gewoon om op die manier de inheemse bevolking instructie te kunnen geven, een aparte klasse van geschoolde mensen is gevormd, de Baboes, die, wanneer ze geen werk vinden, de onverzoenlijke vijanden van de Engelse overheersing worden. Voor alle Baboes geldt, of ze nu werk vonden of niet, dat het eerste effect van hun instructie is geweest dat hun morele standaard is verslechterd. Dit is een feit dat ik uitvoerig onder de aandacht heb willen brengen in mijn boek ‘Les civilisations de l’Inde’ - een feit ook, dat is waargenomen door alle auteurs die het grote schiereiland hebben bezocht.

ontvangt, dagelijks in de werkplaats, de mijn, de rechtbank, de lesruimte, op de bouwwerf, in het ziekenhuis. Het zien van gereedschappen, materialen en bewerkingen; het ervaren van klanten, arbeiders en arbeid, van werk dat goed of slecht is gedaan, of iets veel kost of juist lucratief is. Zo worden die op zich onbeduidende percepties van detail van ogen, oren, handen en zelfs de reukzin verkregen, die, onwillekeurig opgepikt en in stilte verwerkt, gestalte krijgen binnen de leerling en vroeg of laat de een of de andere nieuwe combinatie, vereenvoudiging, bezuiniging, verbetering of uitvinding ingeven. De jonge Fransmannen zijn beroofd, en dat precies op de leeftijd waarop zij het meest vruchtbaar zijn, van al deze kostbare contacten, van al deze onmisbare elementen van assimilatie. Zeven of acht jaar lang zit hij opgesloten in een school, en is afgesneden van die directe persoonlijke ervaring die hem een scherp beeld en exact gevoel zou geven van mensen en dingen en van de verschillende manieren om daar mee om te gaan.”

“... Minstens negen van de tien hebben meerdere jaren van hun leven hun tijd en moeite verspild - veelzeggende, belangrijke, zelfs beslissende jaren. Daaronder moet allereerst de helft of tweederde worden gerekend van hen die opgaan voor een examen en er niet voor slagen; en dan is er onder degenen die wel slagen, zij die een graad, getuigschrift, of diploma behalen, nog weer de helft tot tweederde deel dat overwerkt is geraakt. Er is te veel van hen geëist doordat ze op een bepaalde dag, gezeten of staande voor een bord, gedurende twee uur achter elkaar, en ten overstaan van een groep deskundigen, levende repertoires moesten zijn van alle menselijke kennis. In feite waren ze dat ook, of zo goed als, gedurende twee uur op die bepaalde dag, maar een maand later zijn ze dat niet meer. Ze zouden het examen niet opnieuw kunnen doen. De te talrijke en te lastige kennisfeiten glippen steeds verder weg uit hun geest en worden niet vervangen. Hun mentale kracht is afgenomen, hun vruchtbare vermogen om te groeien is opgedroogd; de volledig uitontwikkelde mens verschijnt en dat is vaak een opgebruikt mens. Gesetteld, getrouwd, berustend in het draaien in een cirkeltje, voor altijd dezelfde cirkel, sluit hij zich op in zijn beperkte functie, die hij adequaat vervult, maar meer ook niet. Het gemiddeld rendement ziet er als volgt uit: de baten wegen bepaald niet op tegen de kosten. In Engeland en Amerika, waar, zoals in Frankrijk vóór 1789, de tegenovergestelde procedure wordt gevolgd, is de uitkomst gelijk of beter.”

De vermaarde psycholoog laat ons vervolgens het verschil zien tussen ons systeem en dat van de Angelsaksen. Deze laatsten beschikken niet over onze talloze speciale scholen. Hun onderricht is niet gebaseerd op leren uit boeken, maar op objectlessen. De monteur bijvoorbeeld wordt opgeleid in een werkplaats en nooit in een school; een methode die het elk individu mogelijk maakt om een niveau te bereiken dat zijn intelligentie aankan. Hij wordt werkman of voorman als hij niet verder kan komen, of ingenieur als zijn bekwaamheden hem dat mogelijk maken. Deze manier van werken is veel democratischer en heeft veel meer voordeel voor de samenleving dan de hele loopbaan van iemand laten afhangen van een examen van enkele uren, ondergaan op de leeftijd van negentien of twintig jaar.

“In het ziekenhuis, de mijn, de fabriek, in het architectenbureau of advocatenkantoor, de student die begint als hij nog heel jong is, doorloopt zijn leertijd stap voor stap, net als wij een griffier in zijn kantoor zien doen, of een kunstenaar in zijn atelier. Alvorens echt aan de slag te gaan, heeft hij de gelegenheid gekregen om een algemene en beknopte introductiecursus te volgen, om een kader gereed te hebben waarin de ervaringen die hij binnenkort zal hebben, kunnen worden opgeslagen. Verder kan hij in de regel gebruik maken van diverse technische cursussen die hij kan volgen in zijn vrije tijd, om stap voor stap de dagelijkse ervaringen die hij opdoet aan te

vullen. In zo'n systeem nemen de praktische vaardigheden toe en ontwikkelen die zich exact in proportie tot de gaven van de student, in de richting die nodig is voor zijn toekomstige taak en het speciale werk waarop hij zich vanaf nu wil voorbereiden. Op deze manier komt in Engeland of de Verenigde Staten een jongere snel in een positie zijn capaciteiten tot het uiterste te kunnen ontwikkelen. Op vijftientwintigjarige leeftijd, en nog veel eerder als de middelen en mogelijkheden er zijn, is hij niet alleen een nuttige werknemer, maar is hij ook in staat tot spontaan ondernemen; hij is niet alleen maar een onderdeel van een machine, maar ook een motor. In Frankrijk, waar het tegenovergestelde systeem de overhand heeft - in Frankrijk, dat met elke volgende generatie steeds meer gaat lijken op China - is de optelsom van de verspilde krachten enorm.”

De grote filosoof komt tot de volgende conclusie met betrekking tot de groeiende misaanpassing tussen ons Latijnse onderwijssysteem en de eisen van het praktische leven:

“In de drie fasen van het onderwijs, die van de kindertijd, jeugd en adolescentie, is de theoretische en pedagogische voorbereiding in de schoolbanken en uit boeken steeds verder uitgebreid en te ver doorgeschoten als we kijken naar het examen, de graad, het diploma en het getuigschrift, en dan ook nog met de slechtste methoden, de toepassing van een onnatuurlijk en antisociaal regime, het veel te lang lang uitstellen van praktijkstages, ons systeem van internaten, kunstmatig trainen en mechanisch blokken, overwerkt raken zonder na te denken over de tijd die nog zal volgen, de volwassen leeftijd en de functies van iemand, zonder rekening te houden met de echte wereld waar de jongere binnenkort in wordt losgelaten, de samenleving waarin wij ons bewegen waaraan hij aangepast moet worden of geleerd moet worden om zich bij voorbaat neer te leggen bij de strijd waarin de mensheid is verwickeld, waarvoor hij om zichzelf te verdedigen en overeind te blijven in een eerder stadium had moeten zijn uitgerust, bewapend, getraind en gehard. Deze onmisbare uitrusting, deze verwerving die belangrijker is dan alle andere, dat stevige gezonde verstand, die lef en wilskracht, verschaffen onze scholen de Franse jongere niet; integendeel, in plaats van hem te kwalificeren voor zijn naderende en definitieve positie, diskwalificeren ze hem. Dientengevolge zijn zijn intrede in de wereld en zijn eerste stappen op het gebied van werk meestal slechts een opeenvolging van pijnlijke valpartijen, waarvan het effect is dat hij lang gewond en gekneusd blijft, en soms voor het leven gehandicapt. De test is zwaar en gevaarlijk. In de loop ervan worden het mentale en morele evenwicht aangetast en lopen deze het risico niet te worden hersteld. Te plotseling en volledig is desillusie ingetreden. De misleidingen zijn te groot geweest, de teleurstellingen te intens.”¹³

Er is een interessante vergelijking te maken tussen de zienswijze van Taine en de opmerkingen over het Amerikaanse onderwijs onlangs gemaakt door M. Paul Bourget in zijn uitstekende boek, ‘Outre-Mer’. Na opgemerkt te hebben dat ons onderwijs alleen maar een bekrompen burgerij

¹³ Taine, ‘Le Régime moderne’, vol. ii., 1894. De pagina's van dit werk zijn bijna de laatste die Taine schreef. Ze vatten bewonderenswaardig goed de resultaten samen van de lange ervaring van de grote filosoof. Helaas zijn die naar mijn mening totaal onbegrijpelijk voor diegenen onder onze universiteitsprofessoren die nooit in het buitenland hebben gewoond. Onderwijs is het enige middel dat we tot onze beschikking hebben om tot op zekere hoogte de geest van een natie te beïnvloeden, en het is diep bedroevend te moeten bedenken dat er in Frankrijk vrijwel niemand is die tot het inzicht kan komen dat ons huidige onderwijssysteem een belangrijke oorzaak is van snelle decadentie, die in plaats van onze jeugd te verheffen, deze verlaagt en perverteert.

voortbrengt, zonder initiatief en wilskracht, of anarchisten - “die twee even schadelijke typen van de beschaafde mens, gedegenereerd tot een machteloze nietszeggendheid of krankzinnige destructiviteit” - trekt ook hij, zo vind ik, een vergelijking die niets aan duidelijkheid te wensen overlaat, tussen onze Franse lycea (openbare scholen), die fabrieken van degeneratie, en de Amerikaanse scholen, die een jongere voorbeeldig voorbereiden op het leven. De bestaande kloof tussen werkelijk democratische naties en die welke democratie alleen maar in woord bezigen, maar op geen enkele manier in hun gedachten hebben, komt in deze vergelijking duidelijk naar voren.

Zijn we in het bovenstaande afgedwaald van de psychologie van massa's? Zeker niet. Als we de denkbeelden en overtuigingen willen begrijpen die vandaag in de massa ontkiemen en morgen zullen opkomen, is het noodzakelijk om te weten hoe de bodem is voorbereid. De scholing die wordt gegeven aan de jeugd van een land geeft inzicht in wat dat land op een dag zal zijn. Het aan de huidige generatie aangeboden onderwijs rechtvaardigt de meest sombere vooruitzichten. Het is voor een deel door scholing en onderwijs dat de geest van de massa wordt verbeterd of verslechterd. Het was daarom nodig om te laten zien hoe deze geest gevormd is door het systeem dat nu in zwang is, en hoe de massa van onverschilligen en partijlozen geleidelijk een leger van ontevreden is geworden, klaar om alle suggesties van utopisten en retorici te gehoorzamen. Het is tegenwoordig in het klaslokaal dat socialist en anarchisten worden gevonden, en waar de weg wordt geplaveid voor de naderende periode van decadentie voor de Latijnse volkeren.

HOOFDSTUK II

De onmiddellijke invloedsfactoren op de opinies van massa's

1. BEELDEN, WOORDEN EN LEUZEN. De magische kracht van woorden en leuzen - De kracht van woorden in samenhang met de beelden die ze oproepen, los van hun werkelijke betekenis - Deze beelden variëren van tijdperk tot tijdperk en van volk tot volk - De slijtage van woorden - Voorbeelden van de aanzienlijke variaties in de betekenis van veelgebruikte woorden - Het politieke nut van het geven van nieuwe namen aan oude dingen, wanneer de woorden waarmee deze eerder werden aangeduid een ongunstige indruk op de massa's gaan maken - Variaties in de betekenis van woorden van volk tot volk - De verschillende betekenissen van het woord 'democratie' in Europa en Amerika. **2. ILLUSIES.** Hun belang - Ze liggen aan de basis van alle beschavingen - De maatschappelijke noodzaak van illusies - Massa's geven er altijd de voorkeur aan boven waarheden. **3. ERVARING.** Alleen ervaring kan in de geest van de massa fixeren dat waarheden noodzakelijk zijn, en gevaarlijk geworden illusies vernietigen - Ervaring is alleen effectief als zij regelmatig wordt herhaald - De kosten van de ervaringen die nodig zijn om een massa te overtuigen. **4. REDE.** De nietigheid van de invloed ervan op massa's - Massa's worden alleen beïnvloed door hun onbewuste sentimenten - De rol van logica in de geschiedenis - De geheime oorzaken van onwaarschijnlijke gebeurtenissen.

We hebben zojuist de achterliggende en voorbereidende invloedsfactoren onderzocht die de geest van de massa een bijzondere ontvankelijkheid geven, en de groei van bepaalde sentimenten en bepaalde ideeën mogelijk maken. Ons rest nu om de invloedsfactoren te bestuderen die een directe werking kunnen hebben. We zullen in een van de komende hoofdstukken nog zien hoe deze invloedsfactoren moeten worden ingezet om maximale uitwerking te hebben.

In het eerste deel van dit werk hebben we de sentimenten, ideeën en redeneermethoden van collectieve lichamen bestudeerd, en het zou mogelijk moeten zijn om uit de aldus verkregen kennis af te leiden wat in het algemeen het middel is om indruk op hun geest te maken. We weten al wat de verbeelding van massa's aanspreekt, en we zijn bekend met de kracht en besmettelijkheid van suggesties, vooral van die, die worden gepresenteerd in de vorm van beelden. Echter, aangezien suggesties uit zeer verschillende bronnen afkomstig kunnen zijn, kunnen de factoren die in staat zijn in te werken op de geest van massa's aanzienlijk verschillen. Het is dus nodig ze afzonderlijk te bestuderen. Dit is geen nutteloze studie. De massa is net zoiets als de sfinx uit de aloude sage: we moeten de vragen die haar psychologie ons stelt óf oplossen, óf bereid zijn erdoor verslonden te worden.

1. BEELDEN, WOORDEN EN LEUZEN

Bij het bestuderen van de verbeeldingskracht van massa's zagen we dat ze bijzonder openstaan voor de indrukken geproduceerd door beelden. Deze beelden liggen niet altijd binnen handbereik, maar het is mogelijk ze op te roepen door slim gebruik van woorden en formuleringen. Creatief gekozen, bezitten die naar waarheid de mysterieuze kracht die er vroeger door beoefenaars van toverkunst aan werd toegeschreven. Ze veroorzaken in de geest van massa's de meest formidabele stormen, die ze omgekeerd ook weer kunnen stillen. Men zou een piramide nog veel hoger dan die van de oude Cheops kunnen oprichten met uitsluitend de gestapelde botten van de velen die al slachtoffer zijn geweest van de kracht van woorden en leuzen.

De kracht van woorden is gelegen in de beelden die ze oproepen, wat geheel los staat van hun feitelijke betekenis. Woorden waarvan de betekenis het slechtst gedefinieerd is, zijn soms de woorden die de meeste invloed hebben. Dat zijn bijvoorbeeld termen als democratie, socialisme, gelijkheid, vrijheid, enz., waarvan de betekenis zo vaag is dat hele boekwerken nog niet voldoende zijn om die exact in vast te stellen. Toch is het zeker zo dat die korte woorden een magische kracht bezitten, alsof ze de oplossing van alle problemen zouden bevatten. Ze synthetiseren de meest uiteenlopende onbewuste verwachtingen en de hoop op hun realisatie.

Rede en argumenten zijn niet in staat om bepaalde woorden en leuzen te bestrijden. Ze worden plechtig geuit in aanwezigheid van massa's, en zodra ze zijn uitgesproken is er een uitdrukking van respect zichtbaar op elk gezicht en buigt ieder het hoofd. Door velen worden ze natuurkracht toegedicht, of zelfs bovennatuurlijke kracht. Ze roepen grootse en vage beelden op in de hoofden van mensen, maar juist deze vaagheid die hen in duisternis hult vergroot hun mysterieuze kracht. Zij zijn de mysterieuze godheden verborgen achter de tabernakel, die de vromen alleen trillend van angst naderen.

Omdat de beelden die door woorden worden opgeroepen onafhankelijk zijn van de betekenis daarvan, variëren ze van tijdperk tot tijdperk en van volk tot volk, bij dezelfde leuzen. Bepaalde tijdgebonden beelden zijn gekoppeld aan bepaalde woorden: het woord is als het ware slechts de knop van een elektrische bel die ze oproept.

Niet alle woorden en leuzen bezitten de kracht om beelden op te roepen, en er zijn er die ooit deze kracht hebben gehad, maar deze verliezen in de loop van het gebruik en geen enkele reactie meer opwekken in de geest. Het worden dan loze geluiden, waarvan het belangrijkste doel is om de persoon die ze bezigt een excuus te geven om niet zelf na te hoeven denken. Gewapend met een kleine voorraad leuzen en gemeenplaatsen die we al op jonge leeftijd hebben geleerd, bezitten we alles wat nodig is om het leven te doorkruisen, zonder de vermoeiende noodzaak van moeten nadenken over wat dan ook.

Als om het even welke taal wordt bestudeerd, blijkt dat de woorden waaruit deze is samengesteld maar langzaam veranderen in de loop van eeuwen, terwijl de beelden die deze woorden oproepen of de betekenis die eraan wordt gehecht onophoudelijk veranderen. Dit is de reden waarom ik in een ander werk tot de conclusie ben gekomen dat de absolute vertaling van een taal, vooral van een dode taal, totaal onmogelijk is. Wat doen we in de praktijk wanneer we een Latijnse, Griekse of Sanskriet-uitdrukking vervangen door een Franse, of zelfs wanneer we proberen een boek te begrijpen dat twee of drie eeuwen geleden in onze eigen taal is geschreven? We plaatsen alleen de beelden en ideeën waarmee het moderne leven onze intelligentie heeft begiftigd in de plaats van absoluut andere begrippen en beelden, die het leven ooit vroeger heeft opgeroepen in de geest van volkeren in heel andere omstandigheden dan de onze. Wat waren de mannen van de Revolutie, die dachten dat ze de Grieken en Romeinen nadeden, aan het doen anders dan aan oude woorden een betekenis geven die deze nooit hebben gehad? Welke gelijkenis kan er bestaan tussen de instituties van de Grieken en die welke tegenwoordig met overeenkomstige woorden worden aangeduid? Een republiek was in die tijd een in wezen aristocratisch instituut, gevormd door een groep kleine despoten die heersten over een menigte slaven die in de meest absolute onderworpenheid werden gehouden. De aristocratische geleide samenlevingen waren gebaseerd op slavernij, en zouden geen moment hebben kunnen bestaan, er zonder.

Neem nou het woord ‘vrijheid’: welke betekenis zou dat woord gehad kunnen hebben, op de een of andere manier aansluitend bij wat wij er tegenwoordig onder verstaan, in een tijd waarin de mogelijkheid van vrijheid van denken niet eens werd overwogen, toen er geen grotere en meer extreme misdaad bestond dan het ter discussie stellen van de goden, de wetten en de gebruiken van de stad? En wat betekende zo’n woord als ‘vaderland’ voor een Athener of Spartaan, tenzij het de loftuiging op Athene of Sparta zou zijn, in elk geval niet op heel Griekenland, dat bestond uit rivaliserende steden eeuwig in oorlog met elkaar? Welke betekenis had hetzelfde woord ‘vaderland’ voor de oude Galliërs, verdeeld in rivaliserende stammen en volken en met verschillende talen en religies, die gemakkelijk door Caesar konden worden overwonnen omdat hij altijd wel ergens bondgenoten onder hen vond? Het was Rome dat een land maakte van Gallië door het politieke en religieuze eenheid te brengen. Of minder ver terug in de tijd, amper twee eeuwen geleden: mag men aannemen dat ditzelfde idee van een vaderland toen dezelfde betekenis had als tegenwoordig, voor Franse prinses zoals de Grote Condé, die zich met vreemdelingen verbonden tegen hun koning? Maar ook, had hetzelfde woord niet een heel andere betekenis dan de moderne, voor de Franse koningsgezinde emigranten, die dachten dat ze naar eer en geweten handelden in de strijd tegen Frankrijk, en die dat vanuit hun gezichtspunt ook inderdaad deden, omdat de feodale wet de vazal aan de heer verbond en niet aan de grond, zodat daar waar de koning was het ware vaderland was?

Talrijk zijn de woorden waarvan de betekenis van tijdperk tot tijdperk dus grondig is veranderd - woorden die we slechts met veel moeite kunnen gaan begrijpen in de zin waarin ze vroeger werden begrepen. Er is terecht gezegd dat er veel studie nodig is om te bedenken wat er voor onze overgrootvaders werd aangeduid met woorden als de ‘koning’ en de ‘koninklijke familie’. Hoe zal het dan zijn met termen die nog ingewikkelder zijn?

Woorden hebben dus slechts een veranderlijke en voorbijgaande betekenis, die van tijdperk tot tijdperk en van volk tot volk verschillend is; als we daarmee invloed op de massa willen uitoefenen, dan is het vereist te weten welke betekenis er op een gegeven moment door de massa aan wordt gegeven, en niet de betekenis die de woorden vroeger hadden of nog kunnen hebben voor individuen buiten die massa.

Dus wanneer massa’s, als gevolg van politieke omwentelingen of veranderingen in geloof, een diepe antipathie hebben gekregen voor de beelden die door bepaalde woorden worden opgeroepen, is het de eerste plicht van de ware staatsman om die woorden te veranderen, uiteraard zonder deze verplicht op te leggen, wat een wijziging van de grondwet zou vereisen. De wijze Tocqueville deed lang geleden de uitspraak dat het werk van het consulaat en het rijk vooral bestond uit het aankleden met nieuwe woorden van het merendeel van de instituties uit het verleden - dat wil zeggen uit het vervangen van woorden die onaangename beelden oproepen in de verbeelding van de massa door andere woorden die door hun nieuwigheid dergelijke evocaties vermeden. De ‘taille’ werd de belasting op grond; de ‘gabelle’ werd de belasting op zout; ‘aides’ werd indirecte belastingen en geconsolideerde rechten; de belasting op handelsondernemingen en gilden werd de vergunning, enz.

Een van de meest essentiële functies van staatslieden bestaat dan ook uit het met populaire, of in ieder geval onomstreden, woorden dopen van zaken die de massa niet kan verdragen onder hun oude namen. De kracht van woorden is zo groot dat het volstaat om de meest afschuwelijke

dingen in welgekozen bewoordingen aan te duiden om ze acceptabel te maken voor de massa. Taine merkt terecht op dat het was door een beroep te doen op vrijheid en broederschap - woorden erg populair in die tijd - dat de jacobijnen in staat waren “een despotisme te installeren dat een Dahomey waardig was, een tribunaal vergelijkbaar met dat van de Inquisitie, en om slachtingen te veroorzaken die wel lijken op die in het oude Mexico.” De kunst voor degenen die regeren zit hem, net als de kunst voor advocaten, vooral in de wetenschap van het gebruik van woorden. Een van de grootste uitdagingen van deze kunst is, dat in één en dezelfde samenleving dezelfde woorden meestal heel verschillende betekenissen hebben voor de verschillende maatschappelijke klassen, die dan wel dezelfde woorden blijken te gebruiken, maar nooit dezelfde taal spreken.

In de voorgaande voorbeelden is het vooral de tijd geweest als bepalende factor voor het veranderen van de betekenis van woorden. Als we echter ook naar het volk als invloedsfactor kijken, zullen we zien dat, in een en dezelfde periode, onder volkeren die even beschaafd zijn maar van een andere etnische achtergrond, dezelfde woorden vaak overeenkomen met zeer verschillende ideeën. Het is onmogelijk om deze verschillen te begrijpen zonder veel gereisd te hebben, en om deze reden zal ik er niet op aandringen. Ik zal mij beperken tot de constatering dat het juist de woorden zijn die het vaakst door de massa worden gebruikt, die onder verschillende volkeren sterk verschillende betekenissen bezitten. Dat is bijvoorbeeld het geval met de woorden ‘democratie’ en ‘socialisme’, die zo vaak worden gebruikt tegenwoordig.

In de Latijnse en Angelsaksische geest komen deze woorden overeen met heel tegengestelde ideeën en beelden. Voor de Latijnse volkeren betekent het woord ‘democratie’ meer in het bijzonder dat de wil en het initiatief van het individu ondergeschikt zijn aan de wil en het initiatief van de gemeenschap, vertegenwoordigd door de Staat. Het is de staat die in steeds grotere mate belast is met de leiding van alles, de centralisatie, de monopolisering en de fabricage van alles. Op de Staat is het, dat zonder uitzondering alle partijen, radicalen, socialisten of monarchisten, voortdurend een beroep doen. Onder de Angelsaksen en met name in Amerika betekent ditzelfde woord ‘democratie’ juist precies het tegenovergestelde: de sterke ontwikkeling van de wil van het individu en een zo volledig mogelijke ondergeschiktheid van de Staat, die het, met uitzondering van de politie, het leger en diplomatieke betrekkingen, niet is toegestaan ook maar iets, zelfs niet het openbare onderwijs, te besturen. Men ziet dus dat hetzelfde woord, dat voor het ene volk de ondergeschiktheid van de wil en het initiatief van het individu en de suprematie van de Staat betekent, voor een ander volk juist de buitengewoon sterke ontwikkeling van de wil en het initiatief van het individu en de volledige ondergeschiktheid van de Staat betekent.¹⁴

2. ILLUSIES

Vanaf het begin van de beschaving hebben massa's altijd de invloed van illusies ondergaan. Het is voor de scheppers van illusies dat ze meer tempels, standbeelden en altaren hebben opgericht

¹⁴ In mijn boek, ‘Les Lois Psychologiques de l'Évolution des Peuples’, heb ik uitvoerig gewezen op de verschillen die het Latijnse democratisch ideaal onderscheiden van het Angelsaksische democratisch ideaal. Onafhankelijk hiervan, als resultaat van zijn reizen, is M. Paul Bourget, in zijn nog recente boek ‘Outre-Mer’, op conclusies uitgekomen die bijna identiek zijn aan de mijne.

dan voor enige andere categorie mensen. Of het nu de religieuze illusies uit het verleden zijn of de filosofische en sociaal-maatschappelijke illusies van het heden, deze formidabel soevereine krachten zijn altijd aan de wieg gestaan van alle beschavingen die achtereenvolgens tot bloei zijn gekomen op onze planeet. Het is in hun naam dat de tempels van Chaldea en Egypte werden gebouwd, net als de religieuze bouwwerken van de Middeleeuwen, dat een eeuw geleden heel Europa werd opgeschud door een enorme omwenteling, en dat niet één van onze politieke, artistieke of maatschappelijke opvattingen vrij is van hun krachtige indruk. Af en toe werpt de mensheid ze, ten koste van verschrikkelijke onlusten, omver, maar zij lijkt gedoemd ze steeds weer opnieuw op te richten. Zonder hen zou zij nooit uit haar primitieve barbaarse staat zijn gekomen, en zonder hen zou zij er spoedig naar terugkeren. Ongetwijfeld zijn het maar droombeelden; deze kinderen van onze dromen echter hebben de naties er wel toe aangezet om wat dan ook aan prachtige kunst of grootse beschaving te creëren.

“Als men alle werken in musea en bibliotheken vernietigde, als men alle monumenten van kunst die door religie werden geïnspireerd op de straat voor de kerken kapot smeedt, wat zou er dan nog overblijven van de grote dromen van de mensheid? Om de mens dat beetje hoop en illusie te geven zonder welke hij niet kan leven, dát is de reden van het bestaan van goden, helden en dichters. Vijftig jaar lang leek de wetenschap deze taak op zich te nemen. In harten die hongeren naar een ideaal heeft de wetenschap echter aan zeggingskracht ingeboet, omdat zij niet durft te strooien met beloften, omdat zij niet kan liegen.”¹⁵

De filosofen van de laatste eeuw wijdden zich met ijver aan de vernietiging van de religieuze, politieke en maatschappelijke illusies waarop het leven van onze voorouders zich eeuwenlang heeft gebaseerd. Door deze te vernietigen hebben zij de bronnen van hoop en berusting doen opdrogen. Na het opofferen van de hersenschimmen kwamen ze oog in oog te staan met de blinde en stille krachten van de natuur, die onverbiddelijk is voor zwakte en geen medelijden kent.

Ondanks al haar vooruitgang is de filosofie er nog niet in geslaagd de massa's enig ideaal te bieden dat hen kan bekoren. Maar omdat de massa ten koste van alles haar illusies moet hebben, wendt zij zich instinctief, zoals een insect naar het licht, naar de retorici die haar bedienen met wat zij wil horen. Niet de waarheid, maar de dwaling is altijd de belangrijkste factor geweest in de evolutie van naties; de reden waarom het socialisme zo machtig is vandaag, is dat het de laatste illusie is die nog leeft. Ondanks alle wetenschappelijke tegengeluiden blijft het groeien. De belangrijkste kracht ervan ligt in het feit dat het wordt verdedigd door geesten voldoende onwetend van de dingen zoals ze in werkelijkheid zijn om stoutmoedig te wagen de mensheid geluk te beloven. Vandaag de dag regeert de socialistische illusie, op al de opgehoopte ruïnes van het verleden, en aan haar behoort de toekomst. De massa's hebben nooit dorst naar waarheid gehad. Zij keren zich af van bewijs dat hun niet bevalt, verkiezen dwaling te vergoddelijken, als dwaling hen verleidt. Wie ze van illusies kan voorzien is gemakkelijk hun meester; wie hun illusies probeert te vernietigen, is altijd hun slachtoffer.

3. ERVARING

Ervaring, eigen ondervinding, vormt zo ongeveer het enige effectieve proces waardoor een waarheid stevig kan worden verankerd in de geest van de massa, en illusies die te gevaarlijk zijn

¹⁵ Daniel Lesuer

geworden kunnen worden vernietigd. Daartoe is het echter wel noodzakelijk dat die ervaring op zeer grote schaal plaatsvindt, en zeer frequent wordt herhaald. De ervaringen van een generatie zijn in de regel nutteloos voor de generatie die er op volgt, wat de reden is waarom historische feiten, aangehaald om iets te bewijzen, geen doel dienen. Het enige nut van die feiten is dat ze laten zien hoe vaak ervaringen in de loop van de tijd moeten worden herhaald om enige invloed te hebben of louter een stevig in de geest van de massa ingeplante verkeerde opinie aan het wankelen te brengen.

Onze eeuw en die er aan voorafging zullen ongetwijfeld door historici worden genoemd als een tijdperk van merkwaardige experimenten, die in geen ander tijdperk in zo'n groot aantal werden uitgetoetst.

De meest gigantische van deze experimenten was wel de Franse Revolutie. Om erachter te komen dat een samenleving niet 'top down' kan worden hervormd, puur op basis van de rede, was het noodzakelijk dat enkele miljoenen werden afgeslacht en Europa twintig jaar lang op zijn kop werd gezet. Om ons experimenteel te bewijzen dat dictators een schadepost vormen voor de naties die hen toejuichen, zijn er in vijftig jaar twee rampzalige ervaringen nodig geweest, en ondanks dat die niets aan duidelijkheid te over lieten lijken ze niet voldoende overtuigend te zijn geweest. De eerste kostte niettemin drie miljoen manschappen en een invasie, de tweede ging gepaard met een verlies van territorium en leidde tot een behoefte aan permanente legers. Bijna werd daar niet lang daarna nog een derde aan toegevoegd, en die zal zeker op een dag nog worden getoetst. Om een hele natie ertoe te brengen toe te geven dat het enorme Duitse leger niet, zoals dertig jaar geleden werd beweerd, een soort ongevaarlijke nationale garde was,¹⁶ moest eerst de verschrikkelijke oorlog die ons zoveel schade heeft berokkend plaatsvinden. Ook om te erkennen dat protectionisme de landen die dat invoeren ruïneert, zal minstens twintig jaar rampzalige ervaring nodig zijn. En zo zijn er nog legio andere voorbeelden.

4. REDE

Bij het opsommen van de factoren die indruk kunnen maken op de geest van de massa's zou de rede achterwege kunnen blijven, ware het niet dat het nodig is te wijzen op de negatieve waarde van haar invloed.

We hebben al laten zien dat massa's worden verondersteld niet door redenering te worden beïnvloed, en alleen ruwe associaties van ideeën kunnen begrijpen. De redenaars die weten hoe ze een indruk op hen kunnen maken doen altijd een beroep op hun sentimenten, nooit op hun

¹⁶ De opinie van de massa werd in dit geval gevormd door die ondoordachte associaties van heel verschillende zaken, waarvan ik het werkingsmechanisme eerder heb uitgelegd. Omdat in die tijd de Franse nationale garde was samengesteld uit vreedzame winkeliers, aan wie het totaal ontbrak aan discipline en die eigenlijk niet serieus genomen konden worden, wekte alles wat zo'n naam droeg dezelfde beelden op en werd bijgevolg voor ongevaarlijk gehouden. Deze dwaling van de massa werd destijds gedeeld door haar leiders, zoals zo vaak gebeurt in verband met opinies die generaliserend zijn. In een toespraak in de Chambre op 31 december 1867, geciteerd in een boek van M. E. Ollivier dat onlangs is verschenen, van een staatsman die vaak de opinie van de massa volgde, maar deze nooit voor was - ik doel hier op M. Thiers - verklaarde deze dat Pruisen alleen een nationale garde bezat net als die van Frankrijk, en dus niet van belang, naast een regulier leger ongeveer even groot als het Franse reguliere leger; beweringen die ongeveer even goed kloppen als de voorspellingen die dezelfde staatsman deed over de onbeduidende toekomst die weggelegd zou zijn voor de spoorwegen.

redenering. De wetten van de logica hebben geen effect op massa's.¹⁷ Om massa's te overtuigen is het allereerst nodig om de sentimenten waar ze door worden bezielde grondig te begrijpen, om eerst te doen alsof deze sentimenten worden gedeeld, en vervolgens te proberen ze bij te sturen door middel van rudimentaire associaties, bepaalde bij uitstek suggestieve noties; om zonodig terug te kunnen keren naar het gezichtspunt van waaruit werd vertrokken; en vooral om van moment tot moment de sentimenten in te schatten die iemands toespraak teweegbrengt. De noodzaak om onophoudelijk iemands taal te variëren al naar gelang het effect geproduceerd op het moment van spreken, berooft een voorbereide en ingestudeerde toespraak van meet af aan van iedere werkzaamheid. In zo'n toespraak volgt de spreker zijn eigen gedachtegang, niet die van zijn toehoorders, en alleen al door dit feit wordt zijn invloed teniet gedaan.

Logisch ingestelde geesten, zelf gewend om overtuigd te worden door een keten van redelijk waterdichte redeneringen, kunnen er niet omheen deze manier van overtuigen ook te proberen bij het aanspreken van massa's, en telkens weer worden zij dan verrast door het onvermogen van hun argumenten. "De gebruikelijke wiskundig correcte opvolgingen, gebaseerd op het syllogisme - dat wil zeggen, op associaties van identiteiten - zijn absoluut noodzakelijk...", schrijft een logisch denker. "Dit imperatief zou zelfs de instemming van een anorganische massa afdwingen als deze in staat zou zijn om associaties van identiteiten te volgen." Dit is ongetwijfeld waar, maar een mensenmassa is niet beter dan een anorganische massa in staat dergelijke associaties te volgen, zelfs niet om deze te begrijpen. Als toch een poging wordt ondernomen primitieve geesten te overtuigen door redeneren zal de geringe waarde van deze manier van argumenteren wel duidelijk worden.

Het is niet eens nodig om tot het niveau van simpele zielen af te dalen, om inzicht te krijgen in de machteloosheid van redenering waar het gaat om vechten tegen sentiment. Laten we ons alleen al voor de geest halen hoe hardnekkig er eeuwenlang religieuze bijgeloven zijn geweest, in tegenspraak met de meest simpele logica. Al bijna tweeduizend jaar lang buigen de meest intelligente geesten voor de wetten daarvan, en zijn moderne tijden nodig om hun waarheidsgetrouwheid alleen al ter discussie te stellen. De Middeleeuwen en de Renaissance kenden veel verlichte lieden, maar geen enkele die door redenering de argeloosheid van zijn bijgeloof eens kritisch beschouwde, of die zelfs maar een lichte twijfel liet blijken aangaande de wandaden van de duivel of de noodzaak tovenaars te verbranden.

¹⁷ Mijn eerste observaties met betrekking tot de kunst van het imponeren van massa's en het kleine beetje hulp dat hierbij kan worden ontleend aan de regels van de logica dateren van het beleg van Parijs, de dag toen ik zag hoe maarschalk V-- naar het Louvre werd geleid, waar de regering toen zitting had. Een woedende menigte beweerde dat ze hem op heterdaad hadden betrapt op het stelen van de plattegronden van de vestingwerken om die aan de Pruisen te verkopen. Een lid van de regering (G. P - -), een zeer gevierd redenaar, kwam naar buiten om de menigte, die de onmiddellijke executie van de gevangene eiste, toe te spreken. Ik had verwacht dat de spreker zou wijzen op de absurditeit van de beschuldiging door op te merken dat de beschuldigde maarschalk absoluut zeker een van degenen was die de vestingwerken hadden gebouwd, waarvan de plattegrond bovendien bij elke boekverkoper te koop was. Tot mijn immense verbazing - ik was nog heel jong toen - volgde de toespraak een heel andere lijn. "Gerechtigheid zal geschieden," riep de redenaar uit, wijzend op de gevangene, "gerechtigheid zonder genade. Laat de regering van de Défense Nationale uw verzoek afhandelen. In de tussentijd zullen wij de gevangene in hechtenis houden." Meteen gekalmeerd door deze schijnbare concessie brak de menigte uiteen en een kwartier later kon de maarschalk terug naar huis. Hij zou zonder enige twijfel in stukken zijn gescheurd als de spreker de woedende menigte de logische argumenten had voorgehouden die ik in de onschuld van mijn prille jeugd als zeer overtuigend beschouwde.

Moet men het betreuren dat massa's zich nooit door de rede laten leiden? We zouden het niet wagen om dat bevestigend te beantwoorden. Het had ongetwijfeld niet gewerkt, om te proberen de mensheid door de rede op het pad van beschaving te houden, met alle vurigheid en wreedheid die haar illusies hebben veroorzaakt. Deze illusies, de nakomelingen van die onbewuste krachten waardoor we worden geleid, waren ongetwijfeld nodig. Elk volk draagt in zijn mentale constitutie de wetten van zijn lotsbestemming, en het zijn misschien deze wetten waaraan het met een onweerstaanbare impuls gehoorzaamt, zelfs in het geval van die impulsen die duidelijk het meest onredelijk zijn. Het lijkt soms alsof naties werden onderworpen aan geheime krachten, analoog aan die welke de eikel dwingen zich te transformeren tot een eik, of een komeet om zijn baan te volgen.

Het weinige inzicht dat we in deze krachten kunnen krijgen, moet worden gezocht in de algemene loop van de evolutie van een volk, en niet in de geïsoleerde feiten die deze evolutie soms lijken te stuwten. Als alleen deze feiten in aanmerking zouden worden genomen, lijkt de geschiedenis het resultaat te zijn van een reeks onwaarschijnlijke toevallen. Het was onwaarschijnlijk dat een Galilese timmermanszoon tweeduizend jaar lang een almachtige God zou worden in wiens naam de belangrijkste beschavingen zijn gesticht; net zo onwaarschijnlijk, dat een paar groepen Arabieren, uit hun woestijnen gekomen, het grootste deel van de oude Grieks-Romeinse wereld zouden veroveren, om een rijk te stichten groter dan dat van Alexander de Grote; onwaarschijnlijk ook, nogmaals, dat in Europa, in een vergevorderde periode van ontwikkeling, en in een tijd dat het gezag overal systematisch hiërarchisch geordend was, een obscure luitenant van de artillerie erin zou slagen om over een veelheid van volkeren en koningen te heersen.

Laten we de rede daarom maar aan filosofen overlaten en niet te veel verwachten van de invloed ervan op wat de mens drijft. Het is niet door de rede, maar meestal juist ondanks de rede, dat die sentimenten worden gecreëerd die de drijfveren zijn van alle beschavingen - sentimenten zoals eer, zelfopoffering, religieus geloof, patriottisme en het verlangen naar eer en glorie.

HOOFDSTUK III

De leiders van massa's en hun middelen om te overtuigen

1. DE LEIDERS VAN MASSA'S. De instinctieve behoefte van alle levende wezens die een massa vormen om aan een leider te gehoorzamen - De psychologie van de leiders van massa's - Alleen zij kunnen de massa iets laten geloven en deze organiseren - Dwingend despotisme van de leiders - Classificatie van de leiders - De rol die wordt gespeeld door de wil. **2. DE ACTIEMIDDELEN VAN DE LEIDERS.** Bevestiging, herhaling, aansteken - Het respectieve aandeel van deze verschillende factoren - De manier waarop aansteken zich vanuit de lagere naar de hogere klassen in een samenleving kan verspreiden - Een onder het gewone volk levende mening wordt al snel een algemene opinie. **3. PRESTIGE.** Definitie van prestige en classificatie van de verschillende soorten - Verworven prestige en natuurlijk prestige - Diverse voorbeelden - De manier waarop prestige wordt vernietigd.

We zijn nu bekend met de mentale constitutie van massa's, en we weten ook wat de motieven zijn die indruk op hun geest kunnen maken. Blijft over te onderzoeken hoe deze motieven kunnen worden gemobiliseerd, en door wie ze voor praktisch nut kunnen worden ingezet.

1. DE LEIDERS VAN MASSA'S

Zodra een zeker aantal levende wezens bijeen is, ongeacht of het nu dieren of mensen zijn, zij stellen zich instinctief onder het gezag van een leider.

In het geval van mensenmassa's is de leider vaak niet meer dan een bendeleider of volksmenner, maar als zodanig speelt hij een aanzienlijke rol. Zijn wil is de kern waaromheen de opinies van de massa worden gegroepeerd en tot het verkrijgen van een identiteit leiden. Hij vormt het eerste element in de richting van de organisatie van heterogene massa's, en baant de weg voor hun organisatie in sekten; ondertussen regisseert hij hen. Een massa is een slaafse kudde die nooit zonder meester kan.

Heel vaak was het eerst de leider die werd geleid, die zelf werd gehypnotiseerd door het idee waarvan hij later de apostel werd. Het heeft dusdanig bezit van hem genomen dat alles daarbuiten niet meer bestaat, en dat elke strijdige opinie hem als een dwaling of bijgeloof voorkomt. Een voorbeeld hiervan is Robespierre die, gehypnotiseerd door de filosofische ideeën van Rousseau, gebruik maakte van de methoden van de inquisitie om deze te verspreiden.

De leiders waar we over spreken zijn vaker actievoerders dan denkers. Ze zijn niet begiftigd met een scherpe vooruitziende blik, en dat zou ook niet zo kunnen zijn, aangezien deze eigenschap over het algemeen leidt tot twijfel en inactiviteit. Zij worden speciaal gerekruteerd uit de gelederen van die ziekelijk nerveuze, prikkelbare, half gestoorde personen die tegen de waanzin aanzitten. Hoe absurd het idee ook mag zijn dat ze nastreven of het doel dat ze najagen, hun overtuigingen zijn zo sterk dat alle redenering aan hen voorbij gaat. Minachting en vervolging raken hen niet, of dienen alleen maar om hen des te meer op te winden. Ze offeren hun persoonlijke belangen, hun familie – alles op. Zelfs het instinct van zelfbehoud wordt volledig uitgewist in hen, en vaak zelfs zo erg, dat de enige beloning die ze vragen, die van het martelaarschap is. De intensiteit van hun geloof geeft een grote suggestieve kracht aan hun

woorden. De grote massa staat altijd klaar om te luisteren naar de wilskrachtige man, die weet hoe hij hen moet bespelen. Mensen verzameld in een massa verliezen alle eigen wilskracht, en richten zich instinctief op de persoon die de kwaliteit bezit die zijzelf missen.

Het heeft naties nooit aan leiders ontbroken, maar al deze laatsten zijn lang niet altijd beziel geweest van die sterke overtuigingen eigen aan apostelen. Deze leiders zijn vaak subtiële redenaars, die alleen hun eigen persoonlijke belang nastreven en trachten te overtuigen door het vleien van lage instincten. De invloed die ze op deze manier kunnen uitoefenen kan heel groot zijn, maar is altijd vluchtig. De mannen van vaste overtuigingen die de ziel van massa's hebben bewogen, de Peter de Kluizenaars, de Luthers, de Savonarola's, de mannen van de Franse Revolutie, hebben hun fascinatie pas uitgeoefend nadat ze eerst zelf in de eerste plaats gefascineerd waren geraakt door een zekere overtuiging. Ze zijn dan in staat om in de zielen van hun volgers die formidabele kracht op te roepen die bekend staat als geloof, wat een man de absolute slaaf van zijn droom maakt.

Het opwekken van geloof - of het nu religieus, politiek of maatschappelijk is, of het nu gaat om geloof in een werk, in een persoon of een idee - is altijd de functie geweest van de grote leiders van massa's, en het is om deze reden dat hun invloed altijd zeer groot is. Van alle krachten die de mensheid ter beschikking staan, is het geloof altijd een van de meest geweldige geweest, en het evangelie schrijft er terecht de kracht van het verplaatsen van bergen aan toe. Iemand met geloof begiftigen is zijn kracht vertienvoudigen. De grote gebeurtenissen van de geschiedenis zijn tot stand gebracht door obscure gelovigen, die weinig anders hebben gehad dan hun geloof. Het is niet met de hulp van geleerden of van filosofen, en nog minder van sceptici, geweest, dat de grote religies zijn uitgewaaid over de wereld, en uitgestrekte rijken zich hebben uitgebreid van het ene halfrond naar het andere.

In de zojuist genoemde gevallen hebben we echter te maken met grote leiders, en dat zijn er maar zo weinig dat de geschiedenis ze gemakkelijk aan kan wijzen. Zij vormen de top van een aaneengesloten reeks, die zich uitstrekt van deze machtige meesters van de mensheid tot de arbeider die, in de rokerige atmosfeer van een herberg, zijn kameraden stilaan fascineert door onophoudelijk hun oren te geselen met een paar vaste zinnen, waarvan hij de strekking nauwelijks begrijpt, maar de toepassing ervan, volgens hem, met zekerheid de realisatie van alle dromen en van elke hoop op moet leveren.

In elke maatschappelijke laag, van de hoogste tot de laagste, geldt dat zodra een mens ophoudt geïsoleerd te zijn, hij snel onder de invloed van een leider zal vallen. De meerderheid van de mensen, vooral ook die in de massa's, heeft geen duidelijke en beredeneerde ideeën over welk onderwerp dan ook buiten hun eigen specialiteit. De leider dient hen als gids. Het is goed mogelijk dat hij wordt vervangen, hoewel zeer inefficiënt, door de periodieke publicaties die hun lezers opinies voorschotelen en hen voorzien van kant-en-klare zinnen die hen van de moeite van zelf redeneren verlossen.

De leiders van massa's vertonen de autoriteit van despoten, en het is daadwerkelijk dit despotisme dat een voorwaarde ervoor is dat ze een aanhang krijgen. Het is opvallend hoe gemakkelijk ze gehoorzaamheid afdwingen, terwijl er toch niets is om hun autoriteit te ondersteunen, van het meest turbulente deel van de werkende klasse. Ze stellen de arbeidsuren en

het loon vast, ze roepen stakingen uit, die beginnen en eindigen op het uur dat zij verordend hebben.

Tegenwoordig zijn deze leiders en volksmenners steeds meer geneigd de plaats van de publieke autoriteiten in te nemen, naarmate deze het toelaten zich in twijfel te laten trekken en zich van hun kracht te laten beroven. De tirannie van deze nieuwe meesters heeft tot gevolg dat de massa hen veel volgamer gehoorzaamt dan ze ooit enige regering heeft gehoorzaamd. Wanneer als gevolg van een of ander voorval de leiders van het toneel zouden verdwijnen, keert de massa terug naar de oorspronkelijke staat van een collectiviteit zonder samenhang of krachtige weerstand. Tijdens de laatste staking van de werknemers van de Parijse omnibus was de arrestatie van de twee stakingsleiders meteen voldoende om er een einde aan te maken. Het is niet de behoefte aan vrijheid maar aan slaafs onderworpen zijn, die altijd overheerst in de ziel van massa's. Ze zijn zo vastbesloten om te gehoorzamen dat ze zich instinctief onderwerpen aan iedereen die zichzelf tot hun meester verklaart.

Die bendeleiders en volksmenners kunnen worden onderverdeeld in twee duidelijk gescheiden klassen. De ene omvat hen die energiek zijn en die, maar dan slechts bij vlagen, veel wilskracht bezitten; de andere de mensen, veel zeldzamer dan de voorgaande categorie, wier wilskracht blijvend is. De eerstgenoemden zijn gewelddadig, moedig en brutaal. Ze zijn vooral nuttig om een gewelddadige actie te leiden waartoe plotseling is besloten; om ondanks gevaar de massa met zich mee te krijgen en degenen die gisteren nog rekruten waren in helden te veranderen. Zulke mannen waren Ney en Murat onder het Eerste Franse Keizerrijk, en zo'n man in onze eigen tijd was Garibaldi, een talentloze maar energieke avonturier die er in slaagde met een handjevol mannen de hand te leggen op het oude koninkrijk Napels, ondanks dat het verdedigd werd door een gedisciplineerd leger.

Maar hoewel de energie van leiders van deze klasse een kracht is om rekening mee te houden, is ze van voorbijgaande aard en gaat ze nauwelijks langer mee dan de opwindende oorzaak waardoor ze ontstond. Nadat ze zijn teruggekeerd naar hun gewone leven vertonen de helden die bezield waren door de hier beschreven energie vaak, net als degenen die ik zojuist heb aangehaald, de meest verbazingwekkende zwakte van karakter. Ze lijken niet in staat tot reflectie en zelfcontrole onder de simpelste omstandigheden, hoewel ze toch eerder anderen hebben kunnen leiden. Dit zijn leiders die hun functie niet kunnen uitoefenen behalve als ze zelf geleid en voortdurend gestimuleerd worden, en altijd iemand of een idee als hun baken hebben, waardoor ze een duidelijk uitgestippelde gedragslijn volgen. De tweede categorie van leiders, die van hen met blijvende wilskracht, heeft, ondanks een minder briljant beeld, een veel grotere invloed. In deze categorie bevinden zich de ware grondleggers van religies en grote ondernemingen: de apostel Paulus, Mohammed, Christoffel Columbus en De Lesseps bijvoorbeeld. Of zij nu intelligent waren of misschien bekrompen ideeën hadden doet er niet toe: hun behoort de wereld. De aanhoudende wilskracht die ze bezitten is een immens zeldzame en immens krachtige gave waar alles zich aan overgeeft. Waartoe een sterke en ononderbroken wil in staat is, wordt niet altijd goed op waarde geschat. Niets verzet zich ertegen; noch de natuur, noch goden, noch de mens.

Het meest recente voorbeeld van wat kan worden bewerkstelligd door een sterke en niet-aflatende wil wordt ons gegeven door de illustere man [*De Lesseps*] die de oosterse en westerse werelden doorsneed en een taak volbracht die al drieduizend jaar tevergeefs werd geprobeerd door de

grootste vorsten [*het Suezkanaal*]. Hij faalde later in een identieke onderneming [*eerste poging tot een Panamakanaal*], maar toen kwam de ouderdom ook tussenbeide, en daar moet alles, zelfs de wil, voor zwichten.

Wanneer men wil laten zien wat er kan worden bereikt door louter wilskracht, is alles wat nodig is om in detail de geschiedenis vertellen van de moeilijkheden die moesten worden overwonnen in verband met het aanleggen van het Suezkanaal. Een ooggetuige, Dr. Cazalis, heeft het hele verhaal van dit geweldige werk, opgetekend uit de mond van de onsterfelijke uitvinder, in een paar opvallende regels samengevat.

“Iedere dag, telkens weer een stuk, vertelde hij het verbazingwekkende verhaal van het kanaal. Hij verhaalde van alles wat hij had moeten overwinnen, van het onmogelijke dat hij mogelijk had gemaakt, van alle tegenstand die hij ontmoette, van de coalitie tegen hem, de teleurstellingen, de tegenslagen, de nederlagen die tevergeefs hadden geprobeerd hem te ontmoedigen of te deprimeren. Hij haalde de herinnering op hoe Engeland hem had bestreden, hem zonder ophouden aanvallend, hoe Egypte en Frankrijk hadden gearzeld, hoe de Franse consul voorop stond met zijn verzet tegen de vroege stadia van het project; de aard van de oppositie die hij had ontmoet, de poging om zijn arbeiders van de dorst te laten deserteren door hen vers water te onthouden; hoe de Minister van Marine en de ingenieurs, allemaal toch verantwoordelijke mannen van ervaring en wetenschappelijke opleiding, natuurlijk allemaal vijandig waren geweest en er op wetenschappelijke gronden allemaal van overtuigd waren dat een ramp op handen was, de komst daarvan voorspellend tot op de dag en het uur, alsof het om een zonsverduistering ging.”

Het boek dat over de levens van al deze grote leiders verhaalt, zou niet veel namen bevatten, maar die namen zijn wel verbonden met de belangrijkste gebeurtenissen in de geschiedenis van de beschaving.

2. DE ACTIEMIDDELEN VAN DE LEIDERS: BEVESTIGING, HERHALING, AANSTEKING

Wanneer men een massa voor een korte tijd wil ophitsen, om deze ertoe te brengen een daad van welke aard dan ook te plegen - een paleis te plunderen, of te sterven bij de verdediging van een bolwerk of een barricade, bijvoorbeeld - dan moet die massa worden blootgesteld aan snelle suggestie, waarvan voorbeeld het krachtigste is in zijn effect. Om dit doel te bereiken, is het echter noodzakelijk dat de massa al eerder voorbereid is geweest door bepaalde omstandigheden, en bovenal dat hij die dit wil gaan doen, de kwaliteit bezit die we verderop zullen bestuderen, waaraan ik de naam prestige geef.

Wanneer echter wordt voorgesteld om de geest van een massa te doordrenken met ideeën en overtuigingen - met moderne maatschappelijke theorieën bijvoorbeeld - dan staan de leiders verschillende hulpmiddelen ter beschikking. De belangrijkste daarvan zijn drie in getal en duidelijk gedefinieerd - bevestiging, herhaling en aansteking. Hun werking is enigszins traag, maar de effecten, eenmaal geproduceerd, zijn zeer duurzaam.

Zuiver en alleen de bevestiging, vrij gehouden van alle redenering en alle bewijs, is een van de zekerste manieren voor het in de geest van massa's planten van een idee. Hoe beknopter de

bevestiging, hoe meer vrij van iedere schijn van bewijs en demonstratie, hoe meer gewicht deze heeft. De religieuze boeken en de wetboeken van alle tijden hebben zich bediend van simpele bevestiging. Staatslieden die een politieke zaak moeten verdedigen, en commerciële mensen die de verkoop van hun producten door middel van reclame pushen zijn goed bekend met de waarde van bevestiging.

Bevestiging heeft echter pas echt invloed als zij constant wordt herhaald, en voor zover mogelijk in dezelfde bewoordingen. Het was Napoleon, geloof ik, die zei dat er in de retoriek maar één ding echt van belang is, namelijk herhaling. Het bevestigde fixeert zich in de geest door herhaling, op zo'n manier dat het uiteindelijk wordt aanvaard als een aangetoonde waarheid.

De invloed van herhaling op massa's is goed te begrijpen als men de kracht ziet die zij uitoefent op de meest verlichte geesten. Deze kracht is te wijten aan het feit dat de herhaalde verklaring op de lange termijn wordt ingebed in die diepe gebieden van ons onbewuste zelf waarin de motieven van onze acties worden gesmeed. Na verloop van tijd zijn we vergeten wie de auteur is van de herhaalde bewering, en uiteindelijk gaan we deze geloven. Aan deze omstandigheid is de verbazingwekkende kracht te danken van advertenties. Als we honderd, duizend keer hebben gelezen dat de chocolade van X de beste is, stellen we ons voor dat we dit in veel kringen hebben horen zeggen, en eindigen we met het verkrijgen van de zekerheid dat dit een feit is. Wanneer we duizend keer hebben gelezen dat het poeder van Y beroemde personen heeft genezen van de meest hardnekkige kwalen, komen we uiteindelijk in de verleiding om het zelf ook maar eens te gaan proberen als we lijden aan een soortgelijke ziekte. Als we altijd in dezelfde kranten lezen dat A een oplichter is en B een heel eerlijk man, raken we er uiteindelijk van overtuigd dat dit de waarheid is. Tenzij we maar vaak genoeg een andere krant met de tegenovergestelde mening te lezen krijgen, waarin de twee kwalificaties omgekeerd zijn. Bevestiging en herhaling zijn elk op zich krachtig genoeg om de andere te kunnen bestrijden.

Wanneer een bevestiging maar vaak genoeg is herhaald en de boodschap in deze herhaling dezelfde is gebleven - zoals is gebeurd in het geval van bepaalde bekende financiële instellingen die rijk genoeg waren om alle concurrentie op te kopen - wordt er een zogenoemde meningsstroom gevormd en treedt het krachtige mechanisme van aansteking of besmetting in werking. Ideeën, sentimenten, emoties en overtuigingen hebben in massa's een besmettelijke kracht net zo intens als die van microben. Dit is een heel natuurlijk fenomeen, want het wordt zelfs bij dieren waargenomen wanneer ze in aantallen bij elkaar zijn. Zou een paard in een stal in zijn voerbak gaan bijten dan gaan de andere paarden in de stal dat ook doen. Een paniek die bij een paar schapen heeft toegeslagen zal zich spoedig uitbreiden naar de gehele kudde. In het geval van mensen die in een massa zijn verzameld, zijn alle emoties zeer snel besmettelijk, iets wat een plotselinge paniek verklaart. Hersenaandoeningen zoals waanzin, zijn zelf besmettelijk. De frequentie van voorkomen van waanzin onder psychiaters is berucht. Er is zelfs recent over vormen van geestesziekte gerapporteerd - agorafobie bijvoorbeeld - die overdraagbaar zijn van mensen op dieren.

Het is voor individuen, om aangestoken te worden, niet noodzakelijk gelijktijdig aanwezig te zijn op dezelfde plek. De werking van aansteking kan ook op afstand worden gevoeld onder invloed van gebeurtenissen die alle individuele geesten in één richting sturen en de kenmerken die eigen zijn aan massa's verlenen. Dit is vooral het geval wanneer de geest van de mensen is voorbereid om de betreffende invloed te ondergaan door die achterliggende factoren waarvan ik hierboven

een studie heb gemaakt. Een voorbeeld hiervan is de revolutionaire beweging van 1848, die zich na het uitbreken in Parijs snel over een groot deel van Europa verspreidde en een aantal tronen aan het wankelen bracht.

Imitatie, waaraan zoveel invloed wordt toegeschreven in maatschappelijke verschijnselen, is in feite slechts een effect van aansteking. Omdat ik elders de invloed daarvan al heb laten zien, zal ik mij beperken tot het reproduceren van wat ik vijftien jaar geleden over het onderwerp zei. Op mijn opmerkingen is sindsdien door andere schrijvers in recente publicaties doorgeborduurd.

“De mens heeft, net als dieren, een natuurlijke neiging tot imitatie. Imitatie is een noodzaak voor hem, gesteld altijd dat de imitatie vrij eenvoudig is. Het is deze noodzaak die de invloed van wat mode wordt genoemd zo krachtig maakt. Of het nu gaat om opinies, ideeën, literaire uitingen, of alleen maar kleding, hoeveel mensen zijn nou brutaal genoeg om tegen de mode in te gaan? Het is door voorbeelden dat massa's worden geleid, niet door argumenten. In elke periode is er een klein aantal eenlingen dat tegen de rest ingaat en door de onbewuste massa wordt nagebootst. Het is echter nodig, dat deze eenlingen het niet al té uitgesproken oneens mogen zijn met gevestigde ideeën. Waren ze dat, dan zou het te moeilijk zijn om ze te imiteren en zou hun invloed nihil zijn. Om deze reden hebben mensen die hun tijd te ver vooruit zijn over het algemeen geen invloed. De afstand is dan te groot. Om dezelfde reden hebben Europeanen, ondanks alle voordelen van hun cultuur, slechts een onbeduidende invloed op Oosterse volken; ze verschillen teveel van hen.”

“De gezamenlijke werking van het verleden en van wederzijdse imitatie maakt, op de lange termijn, alle mensen van hetzelfde land en dezelfde periode zo gelijk, dat zelfs in het geval van individuen die voorbestemd zijn om aan deze dubbele invloed te ontsnappen, zoals filosofen, geleerden en schrijvers, gedachte en stijl een gedeelde sfeer hebben waardoor het tijdperk waartoe ze behoren onmiddellijk kan worden herkend. Het is niet nodig lang met iemand te spreken om een goed inzicht te krijgen van wat hij leest, zijn normale bezigheden en de omgeving waarin hij leeft.”¹⁸

Aansteking is zo krachtig dat het individuen niet alleen bepaalde meningen oplegt, maar ook bepaalde manieren van voelen. Aansteking is de oorzaak van de minachting waarmee, in een bepaalde tijd, bepaalde werken tegemoet worden getreden - het voorbeeld van ‘Tannhäuser’ kan hier worden aangehaald - en dan een paar jaar later om dezelfde reden worden bewonderd door degenen met eerder de grootste kritiek.

De opinies en overtuigingen van massa's planten zich bovenal voort door aansteking, maar nooit door redenering. De opvattingen die tegenwoordig wijdverbreid zijn onder de arbeidersklasse zijn verworven in het café als resultaat van bevestiging, herhaling en aansteking, en de wijze waarop de overtuigingen van massa's van alle leeftijden werden gevormd is daadwerkelijk zelden anders geweest. Renan maakt terecht de vergelijking tussen de eerste stichters van het christendom en “de socialistische arbeiders, die hun ideeën van café naar café verspreidden”; terwijl Voltaire in

¹⁸ Gustave le Bon, ‘L’Homme et les Sociétés’, vol. ii. p. 116. 1881.

verband met de christelijke religie al had opgemerkt dat “deze meer dan honderd jaar lang alleen werd omarmd door het grootste rifraf.”

Opgemerkt moet worden dat in gevallen zoals ik zojuist heb genoemd, het aansteken begon onder de lagere klassen, maar zich uitbreidde naar de hogere klassen van de samenleving. Dit is wat we tegenwoordig zien gebeuren met betrekking tot de socialistische doctrines, die voet aan de grond beginnen te krijgen bij degenen die er nog het eerste slachtoffer van zullen worden. Aansteking is zo'n krachtig fenomeen dat zelfs gevoel voor persoonlijk belang erdoor verdwijnt.

Dit is de verklaring voor het feit dat elke opinie die door het gepeupel wordt aangenomen altijd eindigt in het zich met grote kracht implanteren in de hoogste maatschappelijke lagen, hoe duidelijk ook de absurditeit van de zegevierende opinie. Deze reactie van de hogere op de lagere sociale klassen is des te opvallender, doordat de overtuigingen van de massa altijd in meer of mindere mate hun oorsprong hebben in een of ander hoger idee, dat vaak niet aansloeg in de omgeving waarin het is ontstaan. Leiders en volksmenners, gevallen voor dit hogere idee, grijpen het aan, verdraaien het en creëren een sekte die het nog eens opnieuw vervormt en vervolgens verspreidt onder de massa's, die het proces van vervorming nog weer verder voeren. Eenmaal een populaire waarheid, keert het idee als het ware terug naar zijn bron en oefent een invloed uit op de hogere klassen van een natie. Uiteindelijk geeft intelligentie het lot van de wereld vorm, maar wel heel indirect. De filosofen die ideeën ontwikkelen, zijn allang weer tot stof vergaan tegen de tijd dat het proces dat ik zojuist heb beschreven, de vrucht van hun reflectie, eindigt in algemene acceptatie.

3. PRESTIGE

Ideeën, die zich verspreiden door bevestiging, herhaling en aansteking, ontleen hun grote invloed aan de mysterieuze kracht die ze na verloop van tijd verwerven, die bekendstaat als prestige.

Wie of wat ook de macht had om te heersen over de wereld, of het nu ideeën of mensen waren, autoriteit werd afgedwongen door middel van die onweerstaanbare kracht, die wordt aangeduid met het woord 'prestige'. De betekenis van die term wordt door iedereen begrepen, maar het woord wordt op teveel verschillende manieren gebruikt om het gemakkelijk te definiëren. Prestige kan gevoelens inhouden van bewondering of angst. Deze sentimenten kunnen daar soms best de basis voor vormen, maar het kan ook heel goed bestaan zonder. Het meeste prestige hebben nog de doden, dat wil zeggen zij, voor wie we niet bang zijn - Alexander de Grote, Caesar, Mohammed en Boeddha bijvoorbeeld. Aan de andere kant zijn er ook fictieve wezens die we niet bewonderen - de monsterlijke godheden van de ondergrondse tempels van India, bijvoorbeeld - maar die ons toch voorkomen als begiftigd met een groot prestige.

Prestige is in feite een soort overheersing van onze geest door een individu, een geschrift of een idee. Deze overheersing verlamt ons kritisch vermogen volledig en vervult onze ziel met verwondering en respect. Het opgewekte sentiment is, zoals alle sentimenten, onverklaarbaar, maar het lijkt van dezelfde soort als de fascinatie van iemand die helemaal door iets gemagnetiseerd is. Prestige is de drijfveer van alle gezag. Goden noch koningen hebben ooit zonder geregeerd.

De verschillende soorten prestige kunnen worden gerangschikt onder twee categorieën: verworven (kunstmatig) prestige en persoonlijk (natuurlijk) prestige. Verworven prestige is dat wat voortvloeit uit naam, fortuin of reputatie. Het kan losstaan van persoonlijk prestige. Persoonlijk of natuurlijk prestige, oftewel aanzien hebben, daarentegen, is iets wezenlijks eigen aan het individu; het kan best samengaan met reputatie, glorie of fortuin, en daardoor worden versterkt, maar is ook perfect in staat om te bestaan in afwezigheid ervan.

Verworven of kunstmatig prestige, komt het meest voor. Het enkele feit dat een individu een bepaalde positie bezit, een bepaald fortuin bezit, of bepaalde titels draagt, verleent hem prestige, hoe gering zijn of haar eigen persoonlijke waarde ook is. Een soldaat of agent in uniform, een rechter in zijn gewaad, geniet altijd prestige. Pascal heeft heel terecht gewezen op de noodzaak voor rechters om toga's en pruiken te dragen. Zonder zouden zij de helft van hun prestige verliezen. Zelfs de meest onbuigzame socialist is toch altijd enigszins onder de indruk van de aanblik van een prins of van iemand van adel; en alleen al de pretentie een dergelijke titel te bezitten maakt het handelslieden gemakkelijk mensen te bestelen.¹⁹

“Ik heb, onder verschillende omstandigheden, het eigenaardige soort bedwelming waargenomen dat ontstaat bij toch heel redelijke Engelsen door het contact met of de aanblik van een Engelse edelman. Zolang zijn fortuin hem in staat stelt zijn rang hoog te houden, is hij bij voorbaat zeker van hun genegenheid, en met hem in contact gebracht zijn ze zo betoverd dat ze alles wat hij doet kunnen verdragen. Je kunt zien dat ze een kleur krijgen als hij nadert, en als hij tot hen spreekt verhoogt hun onderdrukte vreugde hun roodheid en gaan hun ogen glimmen met een ongewone schittering. Respect voor adel zit bij wijze van spreken in hun bloed, zoals bij Spanjaarden de liefde voor dansen, bij Duitsers die voor muziek, en bij Fransen de voorliefde voor revoluties. De passie van Engelsen voor paarden en Shakespeare is dan nog minder heftig, de voldoening en trots die ze daaraan ontleen een minder integraal onderdeel van hun wezen. Er is een aanzienlijke markt voor boeken over de adelstand, en waar je ook gaat of staat, je kunt die, net zoals de Bijbel, bij iedereen aantreffen.”

Het prestige waarover ik zojuist heb gesproken is dat van personen; het gaat echter zij aan zij met het prestige van opinies, literaire en artistieke werken, enz. Prestige van die laatste soort is meestal slechts het resultaat van geaccumuleerde herhaling. Geschiedenis, literaire en artistieke geschiedenis in het bijzonder, is niets meer dan de herhaling van identieke oordelen, die niemand probeert te verifiëren; iedereen blijft herhalen wat hij op school heeft geleerd, totdat er namen of feiten tevoorschijn komen waar niemand omheen kan. Niet te ontkennen valt dat voor een moderne lezer het lezen van Homerus resulteert in enorme verveling; maar wie zou durven dat hardop te zeggen? Het Parthenon, in zijn huidige staat, is een miserabele ruïne, volkomen oninteressant, maar het is begiftigd met zo'n prestige dat het voor ons niet lijkt op wat het werkelijk is, maar verbonden is met al zijn historische herinneringen. De bijzondere karakteristiek van prestige is dat het voorkomt dat we de dingen zien zoals ze zijn en ons oordeel uitspreken. Massa's hebben altijd, en individuen in de regel ook, behoefte aan kant-en-klare opinies over alle onderwerpen. De populariteit van deze opinies is niet afhankelijk van de mate van waarheid of fout ervan, maar uitsluitend van het prestige ervan.

¹⁹ Het effect van titels, decoraties en uniformen op massa's is in alle landen terug te zien, zelfs in die waarin het sentiment van persoonlijke onafhankelijkheid het sterkst is ontwikkeld. Ik citeer in dit verband nu een merkwaardige passage uit een recent reisboek, over het aanzien dat in Engeland wordt genoten door hooggeplaatste lieden.

Ik kom nu aan bij persoonlijk prestige, oftewel aanzien. De aard daarvan is heel anders dan die van verworven of kunstmatig prestige, waar ik zojuist over sprak. Het is een gave, die niets te maken heeft met titels of autoriteit en die slechts weinigen bezitten. Die door hun prestige in staat gesteld worden een waarlijk magnetische fascinatie uit te oefenen op de mensen om hen heen, hoewel die sociaal toch hun gelijken zijn en zij alle gebruikelijke redenen voor dominantie missen. Maar ze dwingen hun omstanders wel tot de acceptatie van hun ideeën en sentimenten, en worden gehoorzaamd zoals de temmer van wilde dieren wordt gehoorzaamd door het dier dat hem gemakkelijk zou kunnen verslinden.

De grote leiders van massa's, zoals Boeddha, Jezus, Mohammed, Jeanne d'Arc en Napoleon, zij bezaten deze vorm van prestige in hoge mate, en de positie die ze bereikten is vooral aan deze gave te danken geweest. Goden, helden en dogma's banen hun weg in de wereld op eigen innerlijke kracht. Ze mogen niet ter discussie worden gesteld; het is er zelfs mee afgelopen zodra dat wel gebeurt.

De grote personages die ik zojuist heb aangehaald bezaten hun vermogen tot fascineren al lang voor ze beroemd werden, en zouden zonder die kracht nooit bekend zijn geworden. Het is bijvoorbeeld duidelijk dat Napoleon op het hoogtepunt van zijn glorie een immens prestige genoot, alleen al door het gegeven van zijn macht, maar hij was voor een deel al begiftigd met dit prestige toen hij nog geen macht had en volledig onbekend was. Toen hij als een nog onbekende generaal, door voorspraak, het bevel kreeg over het leger van Italië, bevond hij zich tussen ruwe generaals die van zins waren de jonge indringer die hen door de militaire raad werd gestuurd een vijandige ontvangst te geven. Echter, al vanaf het allereerste begin, vanaf het eerste gesprek, zonder hulp van toespraken, gebaren of dreigementen, op het eerste gezicht van de man die groot zou worden, waren ze voor hem gewonnen. Taine geeft een curieus verslag van dit gesprek, ontleend aan memoires uit die tijd.

“De generaals van de divisie, onder andere Augereau, een ijzervreter, onbehouwen en een durfal, trots op zijn lengte en zijn moed, arriveren bij de legerverblijven, dat kleine onderdeurtje dat hen vanuit Parijs in de schoot werd geworpen slecht gezind. Op basis van de beschrijving van hem die hen was gegeven is Augereau van plan hem brutaal en ongehoorzaam tegemoet te treden; hij is een beschermeling van Barras, een generaal die zijn rang dankt aan de gebeurtenissen van Vendémiaire, als echte straatvechter, die als een brombeer wordt gezien omdat hij zich altijd in eenzaamheid terugtrekt om na te denken, met zijn lelijke uiterlijk en de reputatie van een rekenaar en dromer. Ze worden voorgesteld en Bonaparte laat ze wachten. Eindelijk verschijnt hij, omgord met zijn zwaard; hij zet zijn hoed op, legt uit welke maatregelen hij heeft genomen, geeft zijn bevelen, en stuurt ze weg. Augereau is stil gebleven; pas als hij weer buiten is vindt hij zijn zelfbeheersing terug en weet hij zich te bevrijden van zijn gebruikelijke vloeken. Hij geeft toe aan Massena dat deze kleine duivel van een generaal hem ontzag heeft ingeboezemd; hij kan het overwicht waar hij zich vanaf het eerste moment door overweldigd heeft gevoeld niet begrijpen.”

Eenmaal een groot man, nam zijn prestige toe naarmate zijn glorie verder groeide, en werd hij op zijn minst tot een godheid in de ogen van degenen die hem toegewijd waren. Generaal Vandamme, een ruige, typische soldaat van de revolutie, nog brutaler en energieker dan Augereau, zei in 1815 over hem tegen maarschalk d'Arnano, toen zij een keer samen de trappen

van de Tuilerieën bestegen: “Die duivel van een man oefent een fascinatie op mij uit die ik mezelf niet eens kan uitleggen, en wel zodanig dat, hoewel ik God noch de duivel vrees, ik in zijn aanwezigheid bijna als een kind ga beven, ik zou voor hem door het oog van een naald kruipen en mezelf in het vuur gooien.”

Napoleon oefende eenzelfde fascinatie uit op iedereen die met hem in contact kwam.²⁰

Davoust placht te zeggen, sprekend over Marets toewijding en die van zichzelf: “Als de keizer tegen ons had gezegd: “Het is voor mijn beleid belangrijk dat Parijs moet worden vernietigd zonder dat er ook maar één persoon vertrekt of ontsnapt”, dan weet ik zeker dat Maret dat geheim zou hebben gehouden, maar hij zou zich niet ervan hebben laten weerhouden zichzelf te compromitteren door ervoor te zorgen dat zijn familie op tijd de stad verliet. Ikzelf daarentegen, zou uit angst dat ik de waarheid liet uitlekken, mijn vrouw en kinderen hebben laten blijven.”

Het is belangrijk de verbazingwekkende kracht in gedachten te houden die wordt uitgeoefend door een fascinatie van deze orde, om die geweldige terugkeer van het eiland Elba te begrijpen, die bliksemsnelle verovering van Frankrijk door een enkele man, geconfronteerd met alle georganiseerde krachten van een groot land waarvan men zou hebben kunnen vermoeden dat het moe zou zijn van zijn tirannie. Hij hoefde alleen maar een blik te werpen op de generaals die waren gestuurd om hem te arresteren, die hadden gezworen hun missie te volbrengen. Allemaal onderwierpen zij zich, zonder enige discussie.

“Napoleon”, schrijft de Engelse generaal Wolseley, “landt bijna alleen in Frankrijk, als een voortvluchtige van het kleine eiland Elba dat zijn koninkrijk was, en slaagt in een paar weken tijd, zonder bloedvergieten, in het overhoop gooien van alle georganiseerde autoriteit in Frankrijk onder zijn legitieme koning; is het voor een man mogelijk om zijn persoonlijk overwicht op een meer verbazingwekkende manier te bevestigen? Maar hoe opmerkelijk ook het overwicht, van begin tot einde van deze campagne, die zijn laatste was, dat hij had over de geallieerden, hen verplichtend zijn initiatief te volgen; het had weinig gescheeld of hij had ze verpletterd!”

Zijn prestige overleefde hem en bleef maar verder groeien. Het is zijn prestige dat zijn onbekende neef tot keizer maakte. Hoe krachtig is de herinnering aan hem nog steeds, als je de herrijzenis van zijn legende ziet die gaande is vandaag de dag. Mishandel mensen zoveel je wilt, vermoord ze met miljoenen tegelijk, wees de oorzaak van invasie na invasie, alles is je toegestaan als je in voldoende mate prestige bezit en het talent dat nodig is om het te handhaven.

²⁰ Zich volledig bewust van zijn prestige, wist Napoleon dat hij daar iets aan toevoegde door de grote personages om hem heen nog slechter te behandelen dan staljongens, onder wie enkele van die beroemde mannen van de Conventie waar Europa bang voor was geweest. De roddels uit die tijd zijn rijk aan voorbeelden hiervan. Op een dag, middenin een bijeenkomst van de Raad van State, bejegent Napoleon Beugnot onbeschoft en behandelt hem zoals men misschien een ongemanierde bediende zou behandelen. Het had zeker effect; vervolgens loopt hij naar hem toe en zegt: “Nou stomkop, heb je je verstand weer teruggevonden?” Waarop Beugnot, groot als een tamboer-majoor, heel diep buigt, en de kleine man zijn hand opheft en de lange man bij zijn oor pakt. “Een betoverend teken van gunst”, schrijft Beugnot, “het bekende gebaar van de meester die genadig is.” Zulke voorbeelden geven een duidelijk beeld van de banale onderdanigheid die opgewekt kan worden door gezag. Ze stellen ons in staat de immense minachting van de grote despoot voor de mannen om hem heen te begrijpen - mannen die hij alleen maar zag als ‘kanonnenvoer’.

Ik heb hiermee ongetwijfeld een nogal uitzonderlijk voorbeeld van prestige gegeven, maar wel een voorbeeld dat nuttig was te citeren om het ontstaan van grote religies, grote doctrines en grote rijken duidelijk te maken. Was het niet door de macht door prestige op de massa uitgeoefend, zouden dergelijke ontwikkelingen onbegrijpelijk zijn.

Prestige is echter niet alleen gebaseerd op persoonlijk overwicht, militaire glorie en religieuze terreurdaden; het kan ook een meer bescheiden oorsprong hebben en toch aanzienlijk zijn. Onze eeuw geeft verschillende voorbeelden. Een van de meest opvallende die het nageslacht zich door de tijd heen altijd zal herinneren, wordt geleverd door de geschiedenis van de illustere man [*De Lesseps*] die het beeld van de wereldbol en de handelsrelaties van naties veranderde door twee continenten te doorsnijden [*met het Suezkanaal*]. Hij slaagde in zijn onderneming dankzij zijn immense wilskracht, maar ook door de fascinatie die hij uitoefende op zijn omgeving. Om de unanieme tegenstand die hij ontmoette te overwinnen hoefde hij zich alleen maar te laten zien. Hij hoefde maar kort te spreken, of door zijn charme werden zijn tegenstanders zijn vrienden. Vooral de Engelsen waren sterk gekant tegen zijn plan; hij hoefde echter alleen maar in Engeland te verschijnen om voorstemmen te verzamelen. In latere jaren werden, als hij door Southampton kwam, de klokken voor hem geluid; momenteel zijn er in Engeland plannen om een standbeeld ter ere van hem op te richten.

“Na alles te hebben overwonnen wat er te overwinnen valt - mensen en dingen, moerassen, rotsen en grote zandvlakten”, had hij opgehouden in obstakels te geloven en wilde hij Suez nog eens overdoen in Panama. Hij begon opnieuw met dezelfde methoden als voorheen; hij was echter ouder geworden en bovendien, het geloof dat bergen verzet, verzet ze niet als ze te hoog zijn. De bergen boden weerstand, en de catastrofe die daarop volgde vernietigde de glinsterende aureool van glorie die de held omhulde. Zijn leven leert hoe prestige kan groeien en hoe het kan verdwijnen. Na het in grootheid kunnen wedijveren met de beroemdste helden van de geschiedenis, werd hij door de magistraten van zijn land gedegradeerd tot de rangen van de ergste criminelen. Toen hij stierf doorkruiste zijn kist, ongemerkt, een onverschillige massa. Alleen buitenlandse soevereinen brachten hem in zijn nagedachtenis hommage als een van de grootste mannen die de geschiedenis heeft gekend.²¹

“Na de veroordeling van Ferdinand de Lesseps heeft niemand nog langer het recht geschokt te zijn over het trieste einde van Christoffel Columbus. Als Ferdinand de Lesseps een schurk was, is elke nobele illusie een misdrijf. In de oudheid zou de nagedachtenis van De Lesseps zijn gekroond met een aureool van glorie, en zou men hem hebben laten drinken uit de kom met nectar in het midden van Olympus, voor het veranderen van het aardoppervlak en volbrengen van werken die de schepping volmaakter maken. De voorzitter van het hof van beroep heeft zichzelf onsterfelijk gemaakt door Ferdinand de Lesseps te veroordelen, de naties zullen altijd de naam willen weten van de man die niet te beroerd was om zijn eeuw te bezoedelen door het veroordelen van een oud geworden man, wiens leven tot eer diende van zijn tijdgenoten.”

²¹ Een Oostenrijkse krant, de Neue Freie Presse uit Wenen, heeft zich uitgelaten over het onderwerp van het lot van De Lesseps, in reflecties gekenmerkt door een zeer oordeelkundig psychologisch inzicht. Ik reproduceer ze daarom hier: -

“Laat er in de toekomst niet meer gepraat worden over onbuigzame rechtspraak, daar waar een bureaucratische haat tegen gedurfde daden regeert. De naties hebben moedige mensen nodig die in zichzelf geloven en elk obstakel overwinnen zonder zich te bekommeren om hun persoonlijke veiligheid. De ziel kan nu eenmaal niet voorzichtig zijn; uit voorzichtigheid zouden de grenzen van menselijke activiteit nooit worden verruimd.”

“...Ferdinand de Lesseps heeft de betovering van triomf gekend, maar ook de bitterheid van teleurstelling - Suez en Panama. Hier komt het hart in opstand tegen de moraliteit van succes. Toen De Lesseps erin was geslaagd twee zeeën met elkaar te verbinden, betuigden vorsten en naties hem hun eer; maar nu hij vastloopt tussen de rotsen van de Cordilleras is hij niets anders dan een ordinaire schurk. ...Hierin herkennen wij een oorlog tussen de klassen van de samenleving, de irritatie van bureaucraten en beampten, die met behulp van het wetboek van strafrecht wraak nemen op degenen die zichzelf zouden verheffen boven hun medemensen. ...De wetgevers van vandaag raken vervuld van schaamte wanneer geconfronteerd met de hoogstaande ideeën voortkomend uit de menselijke ziel; het publiek begrijpt zulke ideeën nog minder, waardoor het een advocaat-generaal gemakkelijk wordt gemaakt te bewijzen dat Stanley een moordenaar is en De Lesseps een bedrieger.”

Toch vertegenwoordigen de verschillende voorbeelden die zojuist zijn aangehaald uitersten. Om de psychologie van prestige in detail te duiden, zou het nodig zijn om deze extreme gevallen aan het uiteinde van een reeks te plaatsen, die zou reiken van de grondleggers van religies en rijken tot aan het private individu dat zich inspant om indruk te maken op zijn burens met een nieuwe jas of decoratie.

Tussen de uiterste grenzen van deze reeks zouden alle vormen van prestige die het gevolg zijn van de verschillende elementen waaruit een beschaving bestaat - wetenschappen, kunst, literatuur, enz. - een plaats vinden en het zou duidelijk te zien zijn dat prestige het fundamentele element van overtuiging vormt. Of het nu bewust gebeurt of niet, het wezen, idee, of ding met prestige wordt als gevolg van aansteking onmiddellijk nagedaan, wat een hele generatie dwingt bepaalde modi van gevoel en van uitdrukking geven aan haar ideeën over te nemen. Deze imitatie is bovendien in de regel onbewust, wat de volmaaktheid verklaart. De moderne schilders die de bleke kleuren en de stijve vormen van sommige van de Primitieven kopiëren geven maar zelden een waarheidsgetrouw beeld van de bron van hun inspiratie. Zij geloven in hun eigen eerlijke beeld, maar als er niet een eminente meester was geweest die deze vorm van kunst nieuw leven had ingeblazen, zouden de mensen blind zijn gebleven voor alles behalve de kinderlijke stijl en mindere levensechtheid van hun kunstwerken. Die kunstenaars die, op de manier van een andere beroemde meester, hun doeken overstroomden met violette tinten zien in de natuur echt niet meer violet dan daar vijftig jaar geleden werd waargenomen; ze worden echter beïnvloed, ‘gesuggereerd’, door de persoonlijke en bijzondere indrukken van een schilder die ondanks deze excentrieke stijl veel prestige wist te verwerven. Vergelijkbare voorbeelden zijn te geven voor alle andere elementen van beschaving.

Uit het voorgaande blijkt dat een aantal factoren een rol kunnen spelen bij het ontstaan van prestige; succes was daarvan altijd een van de belangrijkste. Iedereen die succes heeft, elk idee dat erkenning afdwingt, houdt ipso facto op in twijfel te worden getrokken. Het bewijs dat succes een van de belangrijkste opstapjes naar prestige is, is dat het verdwijnen van het een bijna altijd wordt gevolgd door het verdwijnen van het ander. De held die gisteren nog door de menigte werd

toegejuicht, zal vandaag door haar bespuugd worden indien hij door een mislukking werd ingehaald. De reactie zal zelfs sterker zijn naarmate het prestige groter was. De massa beschouwt in dit geval de gevallen held als een gelijke, en reageert zich op hem af voor het hebben gebogen voor een superioriteit die zij nu niet langer meer erkent. Toen Robespierre de executie van zijn collega's en een groot aantal van zijn tijdgenoten veroorzaakte, bezat hij een immens prestige. Toen hij echter door de verandering van een paar stemmen beroofd werd van macht, verloor hij onmiddellijk zijn prestige, en de massa volgde hem naar de guillotine met dezelfde verwensingen waarmee zij kort daarvoor zijn slachtoffers had achtervolgd. Gelovigen breken de standbeelden van hun vroegere goden altijd vol woede af.

Prestige dat verloren gaat door gebrek aan succes verdwijnt in korte tijd. Het kan ook, door ter discussie gesteld te worden, langzaam maar zeker wegslijten. Vanaf het moment dat prestige in twijfel wordt getrokken, houdt het op prestige te zijn. De goden en mensen die hun prestige lang hebben bewaard, hebben nooit discussie getolereerd. Om bewonderd te worden door het publiek moet het op een afstand worden gehouden.

HOOFDSTUK IV

Grenzen aan de veranderlijkheid van overtuigingen en opinies van massa's

1. VASTE OVERTUIGINGEN. De onveranderlijkheid van bepaalde algemene overtuigingen - Deze bepalen de koers van een beschaving - Hoe moeilijk het is om ze weer te verwijderen - In welk opzicht is intolerantie een deugd in een volk - De filosofische absurditeit van een geloof kan de verspreiding ervan niet belemmeren. **2. DE VERANDERLIJKE OPINIES VAN MASSA'S.** De extreme veranderlijkheid van opinies die niet voortkomen uit algemene overtuigingen - Zichtbare veranderlijkheid van ideeën en overtuigingen in minder dan een eeuw tijd - De grenzen waar deze veranderlijkheid echt ophoudt - De aangelegenheden waarvoor de veranderlijkheid gevolgen heeft - Het verdwijnen van algemene overtuigingen momenteel gaande, en de extreme variatie in wat de pers schrijft, hebben tot gevolg dat opinies tegenwoordig meer en meer veranderlijk zijn - Waarom de opinies van massa's over de meeste onderwerpen neigen naar onverschilligheid - Overheden zijn nu niet meer bij machte om de opinie te sturen zoals ze vroeger deden - Opinies kunnen vandaag de dag niet meer tiranniek worden omdat zij buitengewoon sterk uiteenlopen.

1. VASTE OVERTUIGINGEN

Er bestaat een nauwe parallel tussen de anatomische en psychologische kenmerken van levende wezens. In deze anatomische kenmerken kom je bepaalde onveranderlijke of beperkt variabele elementen tegen, die dienen om zich aan te kunnen passen aan de veranderende omstandigheden van geologische tijdperken. Zij aan zij met deze vaste, onverwoestbare kenmerken zijn er ook andere, die zeer wel te veranderen zijn; die een kweker of tuinder gemakkelijk kan aanpassen, en soms in dusdanige mate dat de fundamentele kenmerken voor een onoplettende waarnemer verborgen blijven.

Hetzelfde fenomeen wordt waargenomen als het gaat om moraliteitskenmerken. Naast de onveranderlijke psychologische elementen van een volk, komt men beweeglijke en veranderlijke elementen tegen. Om deze reden wordt, bij het bestuderen van de overtuigingen en opinies van een volk, altijd de aanwezigheid opgemerkt van een vaste onderstam waarop opinies worden geënt die zo veranderlijk zijn als zand op het oppervlak van een rots.

De opinies en overtuigingen van massa's kunnen dus in twee zeer verschillende klassen worden verdeeld. Aan de ene kant hebben we de grote permanente overtuigingen, die eeuwenlang standhouden en waarop een hele beschaving kan rusten. Zo waren dat in het verleden bijvoorbeeld het feodalisme, christendom en protestantisme; en in onze tijd zijn dat het nationalistische principe en de hedendaagse democratische en maatschappelijke ideeën. Aan de andere kant zijn er de voorbijgaande, veranderende opinies, in de regel voortkomend uit algemene opvattingen, waarvan elke tijd de geboorte en verdwijning ziet; voorbeelden hiervan zijn de theorieën die de literatuur en kunsten vormgeven - die bijvoorbeeld romantiek, naturalisme, mystiek, enz., voortbrachten. Opinies van deze orde zijn in de regel even oppervlakkig als mode en net zo veranderlijk. Ze kunnen worden vergeleken met de rimpelingen die onophoudelijk opkomen en verdwijnen aan de oppervlakte van een diep meer.

De grote, brede, algemeen erkende overtuigingen zijn maar zeer beperkt in aantal. De opkomst en ondergang daarvan vormen de hoogtepunten uit de geschiedenis van elk vroeger volk. Ze vormen het werkelijke kader van een beschaving.

Het is gemakkelijk om in de geest van massa's door te dringen met een voorbijgaande opinie, maar erg moeilijk om daarin een blijvende overtuiging, een geloof, te implanteren. Echter, heeft een overtuiging van de laatste soort zich eenmaal genesteld, dan is het even moeilijk om deze weer te verwijderen. Verandering is meestal alleen maar mogelijk door gewelddadige revoluties. En zelfs revoluties kunnen alleen dan succes hebben, als de overtuiging of het geloof al bijna volledig zijn heerschappij over de geest van de mensen heeft verloren. In dat geval dient een revolutie om uiteindelijk helemaal weg te vagen wat al bijna terzijde was geschoven, maar door de macht van de gewoonte nog niet volledig overboord was gezet. Het begin van een revolutie is in feite het einde van een overtuiging.

Het precieze moment waarop een grote overtuiging ten dode is opgeschreven, is gemakkelijk aan te geven; het is het moment waarop de waarde ervan in twijfel begint te worden getrokken. Omdat elke algemene overtuiging niet veel anders is dan een fictie, kan zij alleen overleven op voorwaarde dat zij niet op de proef wordt gesteld.

Maar zelfs wanneer een overtuiging ernstig wordt aangevallen, behouden de instituties waartoe zij heeft geleid hun kracht en verdwijnen deze maar langzaam. Uiteindelijk, wanneer de overtuiging zijn kracht volledig heeft verloren, gaat alles wat erop berustte al snel ten onder. Tot nu toe is een natie nooit in staat geweest om haar overtuigingen te veranderen zonder tegelijkertijd veroordeeld te worden tot het transformeren van alle elementen van zijn beschaving. De natie zet dit proces van transformatie voort totdat er een nieuwe algemene overtuiging is gevonden die wordt geaccepteerd; tot dat moment verkeert zij noodgedwongen in een staat van anarchie. Algemene overtuigingen zijn onmisbare pijlers van beschavingen; zij bepalen de trend van ideeën. Alleen zij zijn in staat te inspireren tot geloof of een plichtsbesef op te wekken.

Naties zijn zich altijd bewust geweest van het nut van het verwerven van algemene overtuigingen, en zij hebben instinctief begrepen dat de verdwijning van die overtuigingen het signaal voor hun eigen ondergang zou zijn. Voor de Romeinen was de fanatieke cultus van Rome het geloof dat hen tot meesters van de wereld maakte, en toen dat geloof stierf was ook Rome gedoemd te sterven. Anderzijds was het voor de barbaren die de Romeinse beschaving vernietigden, pas toen ze bepaalde algemeen aanvaarde overtuigingen hadden verworven en een zekere mate van cohesie bereikten, dat zij uit de anarchie ontsnapten.

Het is duidelijk niet voor niets, dat naties altijd intolerant zijn geweest in de verdediging van hun opinies. Deze intolerantie, ofschoon misschien verwerpelijk vanuit filosofisch standpunt, vertegenwoordigt in het leven van een volk de meest noodzakelijke van alle deugden. Het was om algemene overtuigingen te vestigen en te handhaven dat in de middeleeuwen veel slachtoffers naar de brandstapel werden gesleept en dat zoveel uitvinders en vernieuwers in wanhoop zijn gestorven, zelfs al waren ze aan folteringen ontsnapt. Het is ook ter verdediging van die overtuigingen geweest, dat de wereld zo vaak het toneel is geweest van de ergste wanorde, en dat zoveel miljoenen mannen stierven op het slagveld, en nog zullen sterven.

Het valt niet mee een algemene overtuiging te vestigen, maar eenmaal definitief ingeplant is haar kracht voor lange tijd onoverwinnelijk, en hoe verkeerd de overtuiging filosofisch bekeken misschien ook is, zij dringt zich op aan de meest verlichte intelligentia. Hebben de Europese volkeren niet al meer dan vijftien eeuwen lang religieuze legendes als onbetwistbaar beschouwd die, bij nader inzien, net zo barbaars²² waren als die van Moloch? De angstaanjagende absurditeit van de legende van een God die wraak neemt op zichzelf door voor de ongehoorzaamheid van een van zijn schepselen zijn zoon afschuwelijke martelingen toe te brengen is eeuwenlang onopgemerkt gebleven. Zulke grote geesten als een Galileo, een Newton en een Leibnitz hebben er geen moment aan gedacht de waarheid van dergelijke dogma's in twijfel te trekken. Niets bewijst overtuigender het hypnotiserende effect van algemene overtuigingen, maar tegelijkertijd toont niets beter de beschamende grenzen aan onze intelligentie.

Zodra een nieuw dogma in de geest van de massa is ingeplant, wordt het de bron van inspiratie van waaruit bijbehorende instituties, kunsten en gewoonten evolueren. De heerschappij over de geest van mensen is onder deze omstandigheden absoluut. Activisten denken aan niets anders dan het verwezenlijken van de geaccepteerde overtuiging, wetgevers aan niets anders dan het toepassen ervan, terwijl filosofen, kunstenaars en schrijvers zich allen maar richten op de verschillende verschijningsvormen.

Uit de fundamentele overtuiging kunnen voorbijgaande bijkomstige ideeën voortkomen, maar die dragen dan altijd de afdruk van de overtuiging waaruit ze zijn ontsprongen. De Egyptische beschaving, de Europese beschaving van de middeleeuwen, de moslimbeschaving van de Arabieren, ze zijn allemaal het resultaat van een klein aantal religieuze overtuigingen die hun stempel hebben gedrukt op de onderste lagen van deze beschavingen en onmiddellijk herkend kunnen worden.

²² Barbaars, filosofisch gesproken dan, bedoel ik. Ze hebben wel een geheel nieuwe beschaving gecreëerd, en vijftien eeuwen lang de mensheid een glimp gegeven van dat betoverende domein van dromen van overvloed en van hoop die zij nooit meer zal kennen.

Het is dus dankzij algemene overtuigingen, dat de mensen van elk tijdperk leven in een netwerk van tradities, opinies en gewoonten die hen allemaal gelijk maken, onder het juk waarvan ze zichzelf niet kunnen bevrijden. Men laat zich in zijn gedrag vooral leiden door zijn overtuigingen en door de gewoonten die voortkomen uit die overtuigingen. Deze overtuigingen en gewoonten regelen tot aan de kleinste activiteiten van ons bestaan, zelfs de meest onafhankelijke geest kan niet aan hun invloed ontsnappen. De tirannie die onbewust wordt uitgeoefend op de geest van de mensen is de enige echte tirannie, omdat er niet tegen kan worden gevochten. Tiberius, Djengis Khan en Napoleon waren ongetwijfeld geduchte tirannen, maar uit de diepte van hun graven hebben Mozes, Boeddha, Jezus en Mohammed een veel erger despotisme op de menselijke ziel uitgeoefend. Een samenzwering kan een tiran omverwerpen, maar wat kan zij uithalen tegen een stevig gevestigd geloof? In haar gewelddadige strijd met het rooms-katholicisme is het de Franse Revolutie die overwonnen is, en dit ondanks het feit dat de sympathie van de massa klaarblijkelijk bij de Revolutie lag, en ondanks het gebruik van vernietigende maatregelen, even meedogenloos als die van de inquisitie. De enige echte tirannen die de mensheid heeft gekend, zijn altijd de herinneringen aan haar doden geweest, of de illusies die ze zelf heeft verzonnen.

De filosofische absurditeit die vaak kenmerkend is voor algemene overtuigingen, is nooit een obstakel geweest voor hun triomf. Integendeel, het lijkt erop, dat de triomf van dergelijke overtuigingen onmogelijk zou zijn, ware het niet dat ze een bepaalde mysterieuze absurditeit bieden. De duidelijke zwakte van de socialistische overtuigingen van vandaag de dag zal niet voorkomen dat ze zegevieren onder de massa's. Hun feitelijke zwakte ten opzichte van alle religieuze overtuigingen is uitsluitend het resultaat van de overweging, dat het ideaal van geluk dat door laatstgenoemde wordt aangeboden, alleen realiseerbaar is in een toekomstig leven, wat niemand echt kan tegenspreken. Omdat het de intentie is dat het socialistische ideaal van geluk op aarde wordt gerealiseerd, zal de ijdelheid van de beloften onmiddellijk blijken zodra de eerste pogingen worden ondernomen om deze te realiseren, waarna de nieuwe overtuiging haar prestige meteen volledig zal verliezen. Haar kracht zal daarom alleen maar toenemen tot de dag waarop, nadat zij heeft gezegevierd, de praktische realisatie ervan moet beginnen. Daarom zal de nieuwe religie, net als alle andere die eraan vooraf zijn gegaan, vooral een destructieve invloed uitoefenen; zij zal niet in staat zijn om, in de toekomst, een creatieve rol te spelen.

2. DE VERANDERLIJKE OPINIES VAN MASSA'S

Op de ondergrond van vaste overtuigingen, waarvan we zojuist de kracht hebben laten zien bevindt zich een bovenliggende laag, waar opinies, ideeën en gedachten groeien die onophoudelijk opkomen en weer uitsterven. Sommige daarvan bestaan maar voor een dag, en de belangrijkste overleven met moeite een generatie. Wij hebben al opgemerkt dat de veranderingen die optreden in opinies van deze orde soms meer oppervlakkig zijn dan echt, en dat ze altijd worden beïnvloed door overwegingen die specifiek zijn voor het volk in kwestie. Toen we, bijvoorbeeld, naar de politieke instituties van Frankrijk keken, lieten we zien dat partijen die op het oog heel verschillend zijn - royalisten, radicalen, imperialisten, socialisten, enz. - een absoluut identiek ideaal hebben, en dat dit ideaal specifiek is voor de mentale structuur van het Franse volk, aangezien men bij andere volkeren een bijna tegengesteld ideaal aantreft, onder soortgelijke namen. Noch de naam die aan opinies wordt gegeven, noch bedrieglijke aanpassingen veranderen de essentie van de dingen. De mannen van de Grote Revolutie, geheel vervuld van Latijnse literatuur, die - hun ogen gericht op de Romeinse Republiek - haar wetten, haar fasces (symbolen) en haar toga's overnamen, werden nog geen Romeinen omdat ze onder invloed stonden van een

machtige historische suggestie. De taak van de filosoof is om te onderzoeken wat het is, dat overgebleven is van oude overtuigingen onder de schijnbare veranderingen ervan, en om temidden van de bewegende stroom van opinies de rol te identificeren van algemene overtuigingen en de ziel van het volk.

Ook zonder zo'n filosofisch onderzoek kan men wel aannemen, dat massa's hun politieke of religieuze overtuigingen vaak en naar believen veranderen. De hele geschiedenis, ongeacht of het nu om politiek, religie, artistiek of literatuur gaat, lijkt te bewijzen dat dit het geval is.

Laten we als voorbeeld een zeer korte periode van de Franse geschiedenis nemen, alleen die van 1790 tot 1820, een periode van dertig jaar, die van een generatie. In de loop ervan zien we de massa die eerst monarchistisch was zeer revolutionair worden, dan zeer imperialistisch, en vervolgens weer zeer monarchistisch. In de religie voltrekt zich in dezelfde periode een overgang van katholicisme naar atheïsme, vervolgens naar deïsme, om dan terug te keren naar de meest uitgesproken vormen van katholicisme. Deze veranderingen vinden niet alleen plaats onder de massa's, maar ook onder degenen die hen leiden. We kijken met verbazing toe hoe de prominente mannen van de Conventie, de gezworen vijanden van koningen, mannen die god noch gebod zouden kennen, de nederige dienaren werden van Napoleon, om daarna, onder Lodewijk XVIII, vroom kaarsen te dragen in religieuze processies.

Talrijk ook zijn de veranderingen in de opinies van de massa in de loop van de eropvolgende zeventig jaar. Het 'perfide Albion' van begin van de eeuw wordt de bondgenoot van het Frankrijk onder Napoleons opvolgers; Rusland, tweemaal binnengevallen door Frankrijk, dat eerst met tevredenheid toekeek op Franse tegenslagen, wordt zijn vriend.

In de literatuur, kunst en filosofie gaan de opeenvolgende evoluties van opinies nog sneller. Romantiek, naturalisme, mystiek enz. komen op en sterven om beurten uit. De kunstenaar en de schrijver, de ene dag nog toegejuicht, worden de volgende dag met diepe minachting behandeld.

Als we echter al deze veranderingen die zo verrijkend lijken analyseren, wat vinden we dan? Alle veranderingen die in strijd zijn met de algemene overtuigingen en sentimenten van het volk zijn van voorbijgaande aard, en de omgeleide stroom hervat spoedig zijn koers. De opinies die aan geen enkel algemeen geloof of sentiment van het volk zijn gekoppeld en daardoor geen stabiliteit kunnen bezitten, zijn overgeleverd aan het toeval, of zo men wil, aan elke verandering in de omstandigheden. Gevormd door suggestie en aansteking, zijn ze altijd maar tijdelijk; ze duiken op en verdwijnen soms even snel als de door de wind gevormde duinen aan de zeekust.

Tegenwoordig zijn de veranderlijke opinies van massa's groter in aantal dan ooit, om drie verschillende redenen.

De eerste is dat naarmate de oude overtuigingen hun invloed in steeds grotere mate verliezen, ze ophouden de vluchtige opinies van het moment vorm te geven zoals ze dat in het verleden deden. De verzwakking van algemene overtuigingen maakt de weg vrij voor de opkomst van lukrake opinies zonder verleden of toekomst.

De tweede reden is dat de kracht van massa's toeneemt en omdat deze kracht minder en minder tegenwicht ondervindt, kan de extreme veranderlijkheid van ideeën, waarvan we hebben gezien dat het een eigenschap is van massa's, zich ongehinderd manifesteren.

De derde reden ten slotte is de recente ontwikkeling van de schrijvende pers, door wier toedoen de meest tegengestelde opinies onder de aandacht van de massa worden gebracht. De suggesties die van elke individuele mening zouden kunnen uitgaan, worden al snel vernietigd door suggesties van een tegengesteld karakter. Het gevolg is dat geen enkele opinie wijdverbreid kan worden, en dat ze allemaal maar een kortstondig bestaan hebben. Een opinie sterft tegenwoordig al uit voordat hij een voldoende brede acceptatie vindt om algemeen te worden.

Een fenomeen dat vrij nieuw is in de wereldgeschiedenis en heel kenmerkend is voor de huidige tijd, is het resultaat van deze verschillende oorzaken; ik doel hier op de machteloosheid van overheden om de opinie te sturen.

In het verleden, maar nog niet heel lang geleden, waren overheidsmaatregelen en de invloed van enkele schrijvers en een zeer klein aantal kranten feitelijk de graadmeters van de publieke opinie. Vandaag de dag hebben schrijvers alle invloed verloren en geven de kranten alleen maar opinies door. En staatslieden piekeren er niet over de opinie te sturen, zij proberen die alleen maar te volgen. Ze hebben angst voor de opinie, zijn soms zelfs doodsbang, wat tot gevolg heeft dat zij een uiterst onstabiel gedrag vertonen.

De opinie van de massa neigt er dus steeds meer toe om het hoogste leidende principe te worden in politiek. Het gaat tegenwoordig zo ver om deze aan allianties op te dringen, zoals recent is gezien in het geval van de Frans-Russische alliantie die uitsluitend het resultaat is van een volksbeweging. Een opvallend symptoom van de huidige tijd is om te zien dat pausen, koningen en keizers ermee instemmen om geïnterviewd te worden, als middel om hun mening over een bepaald onderwerp voor te leggen aan het oordeel van de massa. Vroeger was het misschien nog correct om te zeggen dat politiek geen kwestie van sentiment was. Kan vandaag nog steeds hetzelfde worden gezegd, wanneer de politiek meer en meer wordt beïnvloed door de impuls van veranderlijke massa's, die niet gevoelig zijn voor rede en alleen kunnen worden geleid door sentiment?

Wat de pers betreft: vroeger regisseerde die de opinie, maar zij heeft, net als overheden, moeten buigen voor de macht van de massa. Zij oefent ongetwijfeld een aanzienlijke invloed uit, maar alleen door de weerspiegeling van de opinies van de massa en de onophoudelijke variaties daarin. Een organisatie geworden voor louter het verstrekken van informatie, heeft de pers afstand gedaan van elke poging een idee of een overtuiging op te leggen. Zij waait met alle veranderingen van het publieke denken mee, daartoe genoodzaakt door de concurrentie op straffe van het verliezen van lezers. De oude bezadigde invloedrijke organen uit het verleden, zoals de *Constitutionnel*, de *Débats*, of de *Siècle*, die door de voorgaande generatie als orakels werden aanvaard, zijn verdwenen of typisch moderne kranten geworden, waarin een maximum aan nieuws zit ingeklemd tussen luchtige artikelen, roddels uit de samenleving en een vleugje financieel nieuws. Er kan vandaag de dag geen kwestie zijn van een krant die rijk genoeg is om zijn redacteuren in staat te stellen hun persoonlijke mening te uiten. Dergelijke meningen zouden ook minder ininteressant zijn voor lezers die alleen op de hoogte willen worden gehouden of verstrooid willen worden, en die achter elke aanbeveling al snel berekende opzet vermoeden.

Zelfs de recensenten kunnen het succes van een boek of toneelstuk niet meer verzekeren. Ze zijn wel in staat om kwaad te doen, maar niet om een dienst te bewijzen. De kranten zijn zich zo bewust van de nutteloosheid van alles van kritiek of persoonlijke mening, dat ze het punt hebben bereikt om literaire kritiek te onderdrukken, zich te beperken tot het noemen van de titel van een boek en het toevoegen van een vleugje tekst van twee of drie regels²³. Waarschijnlijk zal over twintig jaar hetzelfde lot de theaterkritiek hebben ingehaald.

Het nauwlettend volgen van de koers van de opinie is tegenwoordig de voornaamste zorg van de pers en van overheden. Het effect van een gebeurtenis, een wetsvoorstel, een toespraak, is wat ze doorlopend moeten weten, en die taak is niet gemakkelijk, want niets is mobieler en veranderlijker dan wat massa's denken, en niets frequenter voorkomend dan ze vandaag met de grond gelijk zien maken waar ze gisteren nog voor applaudiseerden.

Deze totale afwezigheid van enige soort van richting geven aan de opinie, en tegelijkertijd de vernietiging van algemene overtuigingen, hebben als eindresultaat een extreme divergentie van overtuigingen van elke orde gehad, en een groeiende onverschilligheid van de kant van de massa voor alles wat hun directe belangen niet duidelijk raakt. Kwesties met betrekking tot een doctrine, zoals het socialisme, trekken alleen voorvechters uit de tamelijk ongeletterde klassen, de arbeiders in de mijnen en fabrieken bijvoorbeeld, die daarbij hoog opgeven over hun oprechte overtuigingen. Leden van de lagere middenklasse en arbeiders met enige mate van scholing zijn ofwel uitermate sceptisch geworden, ofwel extreem onstabiel in hun mening.

De evolutie die de afgelopen vijftientig jaar in deze richting heeft plaatsgevonden, is opvallend. Gedurende de eraan vooraf gaande periode, hoe dicht bij ons ook, hadden de opinies nog steeds een zekere algemene tendens; ze hadden hun oorsprong in de aanvaarding van een fundamentele overtuiging. Door het enkele feit dat een individu een monarchist was, bezat hij onvermijdelijk ook bepaalde duidelijk gedefinieerde ideeën zowel met betrekking tot de geschiedenis als tot de wetenschap, terwijl door het enkele feit dat hij een republikein was, zijn ideeën behoorlijk tegenovergesteld waren. Een monarchist was er van overtuigd dat de mens niet van de aap afstamt, en een republikein was niet minder overtuigd dat dat juist wel zijn afkomst is. Het werd van een monarchist verwacht dat hij sprak met afschuw, en van de republikein dat hij sprak met eerbied, over de grote Revolutie. Er waren bepaalde namen, zoals die van Robespierre en Marat, die met een religieuze devotie moesten worden uitgesproken en andere namen, zoals die van Caesar, Augustus of Napoleon, die nooit mochten worden genoemd zonder de begeleiding van een stortvloed van scheldwoorden. Zelfs tot in de Franse Sorbonne was deze kinderachtige manier om de geschiedenis te kleuren algemeen.²⁴

“De inneming van de Bastille was een hoogtepunt in de geschiedenis, niet alleen die van Frankrijk, maar van heel Europa; zij luidde een nieuw tijdperk in de geschiedenis van de wereld in!”

²³ Deze opmerkingen verwijzen naar de Franse krantenpers.

²⁴ Er zijn pagina's in de boeken van de Franse officiële hoogleraren geschiedenis die erg curieus zijn in dit verband. Ook zij bewijzen hoe weinig de kritische geest wordt ontwikkeld door het systeem van universitair onderwijs dat in zwang is in Frankrijk. Ik noem als voorbeeld de volgende uittreksels uit de ‘Franse Revolutie’ van M. Rambaud, hoogleraar geschiedenis aan de Sorbonne:

Met betrekking tot Robespierre lezen we tot onze verbijstering dat “zijn dictatuur vooral was gebaseerd op opinie, overtuiging en moreel gezag; het was een soort pontificaat in de handen van een deugdzame man!” (pp. 91 en 220.)

Tegenwoordig verliezen alle opinies door discussie en analyse hun prestige; hun onderscheidende kenmerken slijten snel weg, en er zijn er maar weinig die overleven, die in staat zijn om ons enthousiasme op te wekken. De mens van de moderne tijd is meer en meer een prooi van onverschilligheid.

Het overall wegslijten van opinies moet niet al te zeer worden betreurd. Dat het een symptoom is van decadentie in het leven van een volk kan niet worden betwist. Het is zeker zo dat mensen van immens, bijna bovennatuurlijk inzicht, dat apostelen, leiders van een massa - mensen, kortom, met oprechte en sterke overtuigingen - een veel grotere kracht uitoefenen dan mensen die ontkennen, bekritisieren of onverschillig zijn. Maar men mag, gezien de macht die de massa's momenteel bezitten, niet vergeten dat als één enkele mening volstaat om voldoende prestige te verwerven om algemene aanvaarding af te dwingen, dit spoedig wordt gevolgd door zo'n grote tirannieke kracht dat alles moet buigen, en het tijdperk van vrije discussie voor lange tijd voorbij is. Massa's zijn af en toe meesters van meegaandheid, net zoals Heliogabalus en Tiberius dat waren, maar ze kunnen ook vreselijk nukkig zijn. Als voor een beschaving het moment is aangebroken dat zij in handen dreigt te vallen van de massa, is zij overgeleverd aan de goden om het nog lang vol te kunnen houden. Kon iets het uur van haar ondergang een tijdje uitstellen, dan zou het juist de extreme instabiliteit van de opinies van de massa's en hun groeiende onverschilligheid met betrekking tot alle algemene overtuigingen zijn.

DERDE BOEK

De classificatie en beschrijving van de verschillende soorten massa's

HOOFDSTUK I

Massa's geclassificeerd

De algemene indeling van massa's - De classificatie van massa's. **1. HETEROGENE MASSA'S.** Verschillende variëteiten van heterogene massa's - Verschillen van volk tot volk - De geest van de massa is zwak in verhouding tot hoe sterk de geest van het volk is - De geest van het volk representeert de beschaafde staat, de geest van de massa de barbaarse staat. **2. HOMOGENE MASSA'S.** De verschillende variëteiten van homogene massa's - Sekten, kasten en klassen.

We hebben in dit werk de algemene kenmerken geschetst die psychologische massa's gemeen hebben. Blijft over te wijzen op de bijzondere kenmerken die gepaard gaan met die algemene kenmerken, in de verschillende categorieën van collectiviteiten, wanneer die onder invloed van de geschikte opzweepende oorzaken tot een massa worden getransformeerd. We zullen allereerst in een paar woorden een classificatie van massa's uiteenzetten.

Ons uitgangspunt zal simpelweg een menigte van een groot aantal mensen zijn. De zwakste vorm van een 'massa' ziet men wanneer die menigte is samengesteld uit individuen die tot verschillende volken behoren. In dat geval is hun enige gemeenschappelijke band de min of meer gerespecteerde wil van een leider. De barbaren van zeer diverse afkomst die gedurende verschillende eeuwen het Romeinse Rijk binnenvielen, kunnen worden aangehaald als een voorbeeld van menigten van deze soort.

Op een hoger niveau dan deze menigten samengesteld uit verschillende volken, bevinden zich die, welke door bepaalde invloeden gemeenschappelijke kenmerken hebben ontwikkeld en uiteindelijk tot één volk zijn geworden. Zij vertonen soms wel kenmerken die typisch zijn voor massa's, maar deze kenmerken worden in meer of mindere mate overruled door volkseigen overwegingen.

Deze twee soorten menigten kunnen, onder bepaalde invloeden die in dit werk worden onderzocht, getransformeerd worden tot georganiseerde of psychologische massa's. We zullen deze georganiseerde massa's opsplitsen in de volgende verdeling:

A. Heterogene massa's

1. Anonieme massa's (bijvoorbeeld samenscholingen op straat).
2. Niet-anonieme massa's (jury's, Kamervergaderingen, enz.).

B. Homogene massa's

1. Sekten (politieke partijen, religieuze sekten, enz.).
2. Kasten (militaire kaste, priesterkaste, arbeiderskaste, enz.).
3. Klassen (middenklasse, boerenklasse, enz.).

We zullen nu kort de onderscheidende kenmerken van deze verschillende categorieën massa's aangeven.

1. HETEROGENE MASSA'S

Het zijn deze collectiviteiten waarvan de kenmerken in dit boek zijn bestudeerd. Ze zijn samengesteld uit individuen van welke achtergrond dan ook, van elk beroep en van elke mate van intelligentie.

We zijn ons er inmiddels van bewust dat alleen al door het feit dat een mens deelneemt aan een massa in actie, de collectieve psychologie wezenlijk verschilt van de individuele psychologie, en dat hun intelligentie aangetast wordt door deze omstandigheid. We hebben gezien dat intelligentie geen invloed heeft in collectiviteiten, men is uitsluitend onder invloed van onbewuste sentimenten.

Een fundamentele factor, die van de afkomst van de deelnemers, maakt het mogelijk een voldoende scherp onderscheid te maken tussen de verschillende soorten heterogene massa's.

We hebben al vaak verwezen naar de rol die de eigenschappen van een volk spelen, en hebben aangetoond dat dit de krachtigste is van de factoren die in staat zijn om de menselijke handelingen te bepalen. Men ziet dit ook terug in het karakter van massa's. Een massa bestaande uit willekeurig verzamelde individuen, maar allemaal Engels of allemaal Chinees van origine, zal sterk verschillen van een massa die eveneens bestaat uit individuen van elke achtergrond, maar dan Russen, Fransen of Spanjaarden, bijvoorbeeld.

De grote verschillen die hun overgeërfde mentale constitutie creëert in gevoelens en denken van de mens komen meteen prominent naar voren wanneer, wat zelden gebeurt, zij in een samenloop van omstandigheden in dezelfde massa samenkomen, de verschillende nationaliteiten in redelijk gelijke verhoudingen, en dit gebeurt terwijl de aanleiding voor de bijeenkomst voor allen toch identiek lijkt. De inspanningen van de socialisten om de vertegenwoordigers van de arbeidersklasse van verschillende landen op grote congressen bijeen te brengen zijn altijd in de grootste onenigheid geëindigd. Een massa in een van de Romaanstalige landen van Europa, hoe revolutionair of hoe conservatief die ook mag zijn, zal stevast roepen om tussenkomst van de staat om haar eisen te realiseren. Kenmerken zijn een duidelijke tendens richting centralisatie en een min of meer uitgesproken voorkeur voor een dictatuur. Een Engelse of Amerikaanse massa daarentegen hecht geen waarde aan de staat en doet alleen een beroep op particulier initiatief. Een Franse massa hecht bijzonder veel belang aan gelijkheid en een Engelse massa aan vrijheid. Deze verschillen in eigenschappen tussen volken verklaren hoe het komt dat er bijna net zoveel verschillende vormen van socialisme en democratie zijn als er naties zijn.

De ziel van het volk oefent dus een allesoverheersende invloed uit op de gezindheid van een massa. Het is de machtige onderliggende kracht die de veranderingen van stemming beperkt. Het moet worden beschouwd als een essentiële wet dat **de negatieve kenmerken van massa's minder sterk naar voren komen naarmate de volksgeest sterker is**. De staat van een massa en de overheersing door massa's staan gelijk aan de barbaarse staat, of een terugkeer daarnaartoe. Het is door het verwerven van een stevig verankerde collectieve geest dat het volk zichzelf meer en meer kan bevrijden van het ongenueanceerde geweld van massa's, en uit de barbaarse staat kan ontsnappen. De enige belangrijke classificatie van heterogene massa's, afgezien van die op basis van overwegingen van volksaard, is om ze te scheiden in anonieme massa's, zoals samenscholingen op straat, en niet-anonieme massa's - die van overlegvergaderingen en jury's

bijvoorbeeld. Het verantwoordelijkheidsgevoel dat afwezig is in massa's van de eerste soort en wel ontwikkeld is in die van de tweede, leidt tot heel verschillende neigingen in hun respectieve acties.

2. HOMOGENE MASSA'S

Het begrip homogene massa omvat: 1. sekten; 2. kasten; 3. klassen.

De **sekte** vertegenwoordigt de eerste stap in het proces van organisatie van homogene massa's. Een sekte bestaat uit individuen die sterk van elkaar verschillen wat betreft hun scholing, hun beroep en de klasse in de samenleving waartoe ze behoren, met hun gemeenschappelijke overtuiging als verbindende schakel. Voorbeelden zijn religieuze sekten en politieke bewegingen.

De **kaste** vertegenwoordigt de hoogste graad van organisatie waarvoor de massa vatbaar is. Terwijl de sekte bestaat uit personen met zeer verschillend beroep, opleidingsniveau en maatschappelijke achtergrond, die alleen met elkaar verbonden zijn door de overtuigingen die ze gemeen hebben, is de kaste samengesteld uit individuen van hetzelfde beroep, en daarom gelijk opgeleid en van vrijwel dezelfde maatschappelijke status. Voorbeelden van kasten zijn de militaire en priesterlijke organisaties.

De **klasse** wordt gevormd door individuen van diverse afkomst, niet met elkaar verbonden door gemeenschappelijke overtuigingen, zoals de leden van een sekte, of door een gemeenschappelijk professioneel beroep, zoals de leden van een kaste, maar door bepaalde interesses en bepaalde gewoonten van leven en opvoeding die bijna identiek zijn. De middenklasse en de boerenklasse zijn voorbeelden.

Omdat ik me in dit boek alleen richt op heterogene massa's, en de studie van homogene massa's (sekten, kasten en klassen) reserveer voor een ander boek, zal ik hier niet verder ingaan op de kenmerken van deze laatste soort massa's. Ik zal deze studie van heterogene massa's besluiten met het onderzoeken van een paar typische en uitgesproken verschillende categorieën massa's.

HOOFDSTUK II

Als misdadig bestempelde massa's

Massa's die misdadig worden genoemd - Een massa kan wettelijk, maar niet psychologisch misdadig zijn - De absolute onbewustheid van de daden van massa's - Diverse voorbeelden - Psychologie van de daders van de Septembermoorden - Hun redenering, hun gevoeligheid, hun wreedheid en hun moraliteit.

Doordat massa's, na een periode van opwindings, in een zuiver automatische en onbewuste toestand terechtkomen, waarin ze worden geleid door suggestie, lijkt het niet haalbaar om ze in alle gevallen te kwalificeren als misdadig. Ik houd alleen maar aan deze foutieve kwalificatie vast omdat die nu eenmaal gemeengoed is geworden in recente psychologisch onderzoek. Bepaalde daden van massa's zijn, op zichzelf beschouwd, zeker als misdadig te bestempelen, maar dan misdadig op dezelfde manier als de daad van een tijger die een prooi verslindt, nadat hij eerst zijn jongen het slachtoffer heeft laten verscheuren voor hun vermaak.

De gebruikelijke aanleiding voor de misdaden van massa's is een krachtige suggestie, en de individuen die deelnemen aan dergelijke misdaden zijn er achteraf van overtuigd dat ze hebben gehandeld in plichtsbetrachting, wat verre van het geval is bij de gewone misdadiger.

De geschiedenis van de misdaden begaan door massa's illustreert wat ik net heb gezegd.

Als typisch voorbeeld kan de moord op M. de Launay, gouverneur van de Bastille, worden genoemd. Na de inname van het fort kreeg de gouverneur, omsingeld door een zeer opgewonden massa, van alle kanten klappen. Er werd voorgesteld hem op te hangen, zijn hoofd af te hakken, hem aan de staart van een paard te binden. Al worstelend schopte hij per ongeluk een van de aanwezigen. Waarop iemand voorstelde, en die suggestie werd onmiddellijk met luid gejuich ontvangen door de menigte, om de persoon die was getrapt de keel van de gouverneur door te laten snijden.

“De persoon in kwestie, een kok zonder werk, die uit verveling naar de Bastille was gegaan, nieuwsgierig naar wat er aan de hand was, is in de verwachting dat hij, gezien het de algemene opinie is dat dit een patriottische daad is, zelfs een medaille verdient voor het ombrengen van een monster. Met een sabel die hem wordt uitgeleend, slaat hij op de ontblote nek, maar omdat het wapen enigszins bot is en niet snijdt, haalt hij uit zijn zak een klein mes met zwarte handgreep tevoorschijn (in zijn hoedanigheid van kok was hij waarschijnlijk ervaren in het versnijden van vlees) en rondt hij de operatie met succes af.”

De werking van het hierboven genoemde proces is duidelijk te zien in dit voorbeeld. We zien gehoorzaamheid aan een suggestie, die des te sterker is vanwege zijn collectieve oorsprong, en de overtuiging van de moordenaar dat hij een zeer verdienstelijke daad heeft verricht, een overtuiging des te natuurlijker aangezien hij de unanieme goedkeuring geniet van zijn medeburgers. Een dergelijke daad kan misschien juridisch wel, maar psychologisch niet als een misdaad worden beschouwd.

De algemene kenmerken van misdadige massa's zijn precies dezelfde als die we tegenkwamen in alle massa's: openstaan voor suggestie, goedgelovigheid, veranderlijkheid, de overdrijving van de sentimenten of ze nu goed of slecht zijn, de manifestatie van bepaalde vormen van moraliteit, enz.

We zullen al deze kenmerken aanwezig vinden in een massa die in de Franse geschiedenis de meest sinistere herinneringen heeft achtergelaten - de massa die de Septemberslachten pleegde. In feite vertoont deze massa veel gelijkenis met de massa die de bloedbaden van Sint-Bartholomeus pleegde. Ik leen de details uit de vertelling van M. Taine, die ze ontleende aan bronnen uit die tijd.

Het is niet precies bekend wie het bevel heeft gegeven of de suggestie heeft gedaan om de gevangenen uit te ruimen door het afslachten van de gevangenen. Of het Danton was, zoals waarschijnlijk, of een ander doet er niet toe; het interessante gegeven voor ons is de krachtige suggestie die werd ontvangen door de massa die de slachting zou uitvoeren.

De massa van moordenaars telde zo'n driehonderd personen, een volkomen typisch heterogene groep. Met uitzondering van een heel klein aantal echte schurken, was zij voornamelijk samengesteld uit winkeliers en ambachtslieden van elk beroep: schoenmakers, slotenmakers, kappers, metselaars, klerken, bodes, enz. Onder invloed van de ontvangen suggestie zijn ze er helemaal van overtuigd geraakt, net als de hierboven genoemde kok, dat ze een patriottische plicht doen. Ze vervullen een dubbel ambt, van rechter en beul tegelijk, maar geen moment beschouwen ze zichzelf als misdadigers.

Zich diep bewust van het belang van hun plicht, beginnen ze met het vormen van een soort tribunaal, en aan deze daad worden de vindingrijkheid van massa's en hun rudimentaire opvatting van rechtspraak direct afgezien. Gezien het grote aantal beschuldigten wordt besloten dat, om te beginnen, de edelen, priesters, officieren en dienaren van de koning - kortom, alle individuen van wie louter het beroep een bewijs is van hun schuld in de ogen van een goede patriot - in één actie zullen worden afgeslacht, omdat er in hun geval geen speciale beslissing nodig is. De rest zal worden beoordeeld op hun persoonlijk voorkomen en hun reputatie. Op deze manier wordt het rudimentaire geweten van de massa gesust. Zij voelt zich nu vrij om legaal mee te werken aan het bloedbad, en de vrije loop te laten aan die instincten van wreedheid waarvan ik het ontstaan elders heb uiteengezet, instincten die collectiviteiten altijd in zich hebben in hoge mate te ontwikkelen. Deze instincten, echter - zoals regelmatig het geval is in massa's - zullen de manifestatie van andere en tegenovergestelde sentimenten niet uitsluiten, zoals een tederheid die vaak net zo extreem is als de wreedheid.

“Ze hebben de volle sympathie en aandacht van de Parijse werkende man. Bij de Prison de l'Abbaye was een van de deelnemers, na vernomen te hebben dat de gevangenen zesentwintig uur zonder water hadden gezeten, vastbesloten om de cipier ter dood te brengen, en zou dat ook hebben gedaan zonder de smeekbeden dat niet te doen van de gevangenen zelf. Wanneer een gevangene (door het geïmproviseerde tribunaal) wordt vrijgesproken omhelst iedereen, bewakers en beulen inbegrepen, hem van vreugde en applaudisseert verwoed,” waarna de grootschalige afslachting wordt hervat. Tijdens het bloedbad heerst onophoudelijk een prettige vrolijkheid. Er wordt gedanst en gezongen rond de lijken, en er zijn banken ingericht “voor de dames”, verheugd om getuige te zijn van de moord op de aristocraten. En zo gaat de voorstelling van een bijzondere vorm van justitie verder.

Omdat een van de beulen in de abdij had geklaagd dat iets verder weg zittende dames het slecht konden zien, en dat slechts enkelen van de aanwezigen het genoeg hadden om de aristocraten gade te slaan, wordt omwille van de zichtbaarheid besloten dat de slachtoffers langzaam tussen twee rijen slachters zullen passeren, die alleen met de rug van de sabel mogen slaan om de kwellling te verlengen. In de Prison de la Force worden de slachtoffers spiernaakt uitgekleeft en letterlijk een half uur lang ‘ingekeerd’, waarna, als iedereen goed zicht heeft gehad, ze door een slag die hun ingewanden blootlegt worden afgemaakt.

Ook de beulen hebben hun scrupules en tonen dat morele besef op het bestaan waarvan in massa's we al hebben gewezen. Ze weigeren zich het geld en de juwelen van de slachtoffers toe te eigenen en brengen die naar de tafel van de voorzittenden.

Die rudimentaire vormen van redeneren, kenmerkend voor de geest van massa's, zijn altijd terug te zien in al hun daden. Zo maakte, na de slachting van de 1200 of 1500 vijanden van de natie,

iemand de opmerking, en zijn voorstel werd meteen overgenomen, dat de andere gevangenen, met oude bedelaars, zwervers en jonge gevangenen, in feite nutteloze monden voeden, en dat het goed zou zijn om zich dan ook daar maar van te ontdoen. Trouwens, onder hen moeten er vast en zeker ook wel vijanden van het volk zijn, een vrouw met de naam Delarue bijvoorbeeld, de weduwe van een gifmenger: “Ze moet woedend zijn dat ze in de gevangenis zit, als ze kon zou ze Parijs in brand steken, dat moet ze gezegd hebben, ze heeft het zo gezegd. Ook een goede opruiming.” Dit pleidooi blijkt te overtuigen, waarna de gevangenen zonder uitzondering worden afgeslacht, waaronder een vijftigtal kinderen van twaalf tot zeventien jaar, die natuurlijk zelf vijanden van de natie hadden kunnen worden, en van wie het dus eigenlijk maar goed was om ook af te komen.

Aan het einde van een week hard werken, al deze operaties tot een goed einde gebracht, kunnen de beulen eraan gaan denken zichzelf rust te gunnen. Ervan overtuigd dat ze het goede voor hun land hebben gedaan, gingen ze naar de autoriteiten en eisten een vergoeding. De fanatieksten gingen zelfs zo ver dat ze een medaille wilden hebben.

Ook de geschiedenis van de Parijse Commune van 1871 levert verschillende feiten van dezelfde soort op. Gezien de groeiende invloed van massa's en de opeenvolgende capitulaties voor hen door de gezagsdragers, zijn we voorbestemd om getuige te zijn van nog vele andere van dezelfde soort.

HOOFDSTUK III

Rechtbankjury's

Rechtbankjury's - Algemene kenmerken van jury's - Statistieken laten zien dat hun beslissingen onafhankelijk zijn van hun samenstelling - De manier waarop indruk kan worden gemaakt op jury's - De stijl en invloed van argumentatie - De overtuigingsmethoden van beroemde raadslieden - De aard van die misdaden waarvoor jury's respectievelijk toegeeflijk of streng zijn - Het nut van de jury als instituut, en het gevaar dat zou voortvloeien uit het vervangen ervan door strafrechters.

Omdat ik hier niet elke categorie jury's kan bestuderen, zal ik alleen de belangrijkste onderzoeken - die van de jury's van het Hof van Assisen. Deze jury's verschaffen een uitstekend voorbeeld van de heterogene massa die niet anoniem is. We zullen zien dat ze gevoelig zijn voor suggestie en slechts een heel beperkt vermogen tot redeneren hebben, terwijl ze openstaan voor de invloed van de aanvoerders van massa's, en voornamelijk door onbewuste sentimenten worden geleid. In de loop van dit onderzoek zullen we gelegenheid hebben om naar enkele interessante voorbeelden te kijken van de fouten die kunnen worden gemaakt door personen die niet thuis zijn in de psychologie van de massa.

Jury's geven ons in de eerste plaats een goed voorbeeld van de geringe betekenis van het mentale niveau van de verschillende elementen waaruit een massa bestaat, voor zover het de genomen beslissingen betreft. We hebben gezien dat wanneer een overlegvergadering haar oordeel moet uitspreken over een kwestie die niet strikt technisch van karakter is, intelligentie geen rol speelt. Een vergadering van wetenschappers of kunstenaars bijvoorbeeld zal, enkel door het feit dat ze bijeen zijn, geen merkbaar andere oordelen over algemene onderwerpen vellen dan een

bijeenkomst van metselaars of kruideniers. In verschillende perioden, en dan vooral vóór 1848, stelde de Franse regering een zorgvuldige keuze in van de personen die werden opgeroepen om een jury te vormen, ze pikten de juryleden uit de verlichte klassen eruit en kozen professoren, ambtenaren, schrijvers, enz. In de huidige tijd worden juryleden voor het grootste deel gerekruteerd uit het midden en kleinbedrijf en werknemers. Toch zijn, tot grote verbazing van in de rechtspraak gespecialiseerde schrijvers, ongeacht de samenstelling van de jury de beslissingen identiek geweest. Zelfs de strafrechters, die vijandig staan tegenover het instituut jury, hebben de juistheid van deze bewering moeten erkennen. M. Bérard des Glajeux, voormalig president van het Hof van Assisen, spreekt zich in zijn ‘Souvenirs d’un président d’assises’ over dit onderwerp in de volgende bewoordingen uit:

“De selectie van juryleden is vandaag de dag in feite in handen van de gemeenteraadsleden, die mensen op de lijst zetten of ze ervan verwijderen al naar gelang de politieke en electorale voorkeuren die inherent zijn aan hun afkomst. . . . De meerderheid van de gekozen juryleden wordt gevormd door personen betrokken in de handel, maar wel minder belangrijke mensen dan voorheen, en medewerkers van bepaalde afdelingen van de gemeente. . . . Met zowel opinies als beroepen die niet meer tellen, eenmaal de rol als lid van de jury aangenomen, veel juryleden met beginnersenthousiasme, en mensen met de beste bedoelingen die allemaal van eenvoudige afkomst zijn, is de geest van de jury niet veranderd: **de uitspraken zijn hetzelfde gebleven.**”

Van de zojuist aangehaalde passage moeten de conclusies, die terecht zijn, in gedachten worden gehouden en niet de verklaringen, die zwak zijn. Er moet niet te veel verbazing worden gevoeld over deze zwakte, omdat in de regel zowel raadslieden als strafrechters onwetend lijken te zijn over de psychologie van massa's en dus ook van jury's. Ik vind een bewijs van deze stelling in een feit dat door de zojuist geciteerde auteur is verteld. Hij merkt op dat Lachaud, een van de meest beroemde advocaten van het Hof van Assisen, systematisch gebruikmaakte van zijn recht om bezwaar te maken tegen alle juryleden met intelligentie op de lijst. Maar ervaring - en alléén ervaring - heeft ons de totale nutteloosheid geleerd van deze bezwaren. Dit wordt bewezen door het feit dat tegenwoordig officieren van justitie en advocaten, in ieder geval die in Parijs, volledig afstand hebben gedaan van hun recht om bezwaar te maken tegen een jurylid; toch, zoals M. des Glajeux opmerkt, zijn de uitspraken niet veranderd, “ze zijn niet beter of slechter.”

Zoals alle massa's zijn jury's zeer gevoelig voor gevoelsmatige overwegingen, en maar heel licht voor argumentatie. “Ze kunnen de aanblik niet weerstaan”, schrijft een advocaat, “van een moeder die haar kind de borst geeft, of van wezen.” “Het is voldoende dat een vrouw er aangenaam uitziet”, zegt M. des Glajeux, “om de welwillendheid van de jury te winnen.”

Genadeloos voor misdaden waarvan zij mogelijk zelf slachtoffer zouden kunnen zijn - dát zijn uiteraard de misdaden die het gevaarlijkst zijn voor de samenleving - zijn jury's juist erg vergeeflijk in het geval van wetsovertredingen waarvoor passie het motief is. Ze zijn zelden streng bij kindermoord door heel jonge moeders, of hard voor de jonge vrouw die vitriool gooit naar de man die haar heeft verleid en verlaten, omdat ze instinctief voelen dat de samenleving maar een klein gevaar loopt door zulke misdaden,²⁵ en dat in een land waar de wet verlaten

²⁵ Opgemerkt zij, dat deze verdeling van misdaden in gevaarlijk en niet gevaarlijk voor de samenleving, die goed en instinctief door jury's wordt gemaakt, verre van onrechtvaardig is. Het doel van het strafrecht is duidelijk om de samenleving te beschermen tegen gevaarlijke misdadigers en niet om deze te wreken. (Vervolg onderaan p. 88)

meisjes niet beschermt, de misdaad van het meisje dat zich wreekt eerder nuttig dan schadelijk is, aangezien het mogelijk toekomstige verleiders alvast afschrikt.

Jury's zijn, net als alle massa's, diep onder de indruk van prestige, en rechtbankpresident des Glajeux merkt zeer terecht op dat, hoe democratisch de jury's ook zijn samengesteld, ze zeer aristocratisch zijn in hun voorkeuren en antipathieën: "Naam, geboorte, grote welstand, beroemdheid, bijstand door een bekend raadsman, alles wat maar onderscheiding of glans verleent aan de beschuldigde, komt hem buitengewoon goed van pas."

De voornaamste zorg van een goed raadsman zou moeten zijn om op de sentimenten van de jury te werken, en, net als bij alle massa's, om maar weinig te argumenteren, of alleen rudimentaire manieren van redeneren toe te passen. Een Engelse advocaat, beroemd om zijn successen in de Assisenrechtbanken, heeft duidelijk de te volgen lijn van actie uiteengezet:

"Tijdens het pleiten dient de advocaat de jury aandachtig te observeren. De meest gunstige gelegenheid is nu gekomen. Door inzicht en ervaring leest de raadsman het effect van elke zin af van de gezichten van de juryleden, en trekt daaruit zijn conclusies. Zijn eerste stap is om zich ervan te vergewissen welke leden van de jury zijn zaak al gunstig gezind zijn. Het kost weinig moeite om hun adhesie zeker te stellen, en eenmaal dat gedaan, richt hij zijn aandacht op de leden die juist onwelwillend lijken, en tracht te ontdekken waarom ze vijandig staan tegenover de beschuldigde. Dit is het delicate deel van zijn taak, want er kunnen oneindig veel redenen zijn om iemand te veroordelen, afgezien van gevoel van gerechtigheid."

Deze paar regels vatten het hele mechanisme van de kunst van het oreren samen, en we zien waarom de van tevoren voorbereide toespraak zo'n klein effect heeft, dat het nodig is om de gebruikte termen van moment tot moment te kunnen wijzigen in reactie op de indruk die deze maken.

De redenaar hoeft niet alle juryleden tot zijn gezichtspunt te bekeren, maar alleen de leidende geesten onder hen die de algemene opinie zullen bepalen. Zoals in alle massa's, is er in jury's een klein aantal individuen dat als gids voor de rest dient. "Ik heb de ervaring", zegt de bovengenoemde raadsman, "dat een of twee energieke leden voldoende zijn om de rest van de jury met zich mee te krijgen." Het zijn die twee of drie, die men moet overtuigen met vakkundig gekozen suggesties. Allereerst, en bovenal, is het nodig om deze mensen te plezieren. Als het gelukt is om iemand die deel uitmaakt van een massa te behagen, staat diegene op het punt overtuigd te worden, geneigd om het helemaal eens te zijn met alle argumenten die worden

Aan de andere kant zijn het Franse wetboek, en bovenal de geesten van de Franse strafrechters, nog steeds diep doordrenkt van het principe van wraak, kenmerkend voor de oude primitieve wet, en de term 'vindicta' (vervolgung, van het Latijnse vindicta, wraak) wordt nog dagelijks gebruikt. Een bewijs van deze neiging van de kant van de strafrechters wordt gevonden in de weigering van velen van hen om Béranger's wet toe te passen, die toestaat dat een veroordeelde zijn straf niet ondergaat tenzij hij zijn misdaad herhaalt (een voorwaardelijke straf). Toch kan geen enkele strafrechter hier de ogen voor sluiten, want het wordt door statistieken bewezen, dat het ten uitvoer brengen van straf voor de eerste keer stevast tot verdere criminalisering van de kant van de gestrafte persoon leidt. Wanneer rechters een veroordeelde vrijlaten, lijkt het voor hen altijd dat de samenleving niet gewroken is. In plaats van het niet te wreken creëren ze liever een gevaarlijke, bevestigde crimineel.

aangedragen. Ik haal de volgende anekdote uit een interessant relaas over M. Lachaud, hierboven vermeld:

“Het is welbekend dat tijdens alle toespraken die hij tijdens een Assisensessie hield, Lachaud nooit de twee of drie juryleden uit het oog verloor waarvan hij wist of voelde dat ze invloedrijk maar ook koppig waren. In de regel slaagde hij erin deze ongevoelige juryleden voor zich te winnen. Op een gelegenheid, ergens in de provincie, had hij echter te maken met een jurylid dat hij drie kwartier lang tevergeefs met zijn meest sluwe argumenten probeerde te overtuigen; de man was het zevende jurylid, de eerste op de tweede bank. De zaak leek hopeloos. Plotseling, midden in een gepassioneerde uiteenzetting, stopte Lachaud abrupt en sprak tot de president van de rechtbank: “Zou u instructies willen geven om het gordijn daar vooraan dicht te laten trekken? Het zevende jurylid wordt verblind door de zon.” Het jurylid in kwestie werd rood, glimlachte en sprak zijn dank uit. Hij was gewonnen voor de verdediging.”

Veel schrijvers, sommigen de meest vooraanstaande, zijn de laatste tijd een krachtige campagne begonnen tegen het instituut van de jury, hoewel het de enige bescherming is die we hebben tegen de fouten, echt heel erg frequent, van een kaste die niet onder controle staat.²⁶ Een deel van deze schrijvers pleit voor een jury uitsluitend gerekruteerd uit de gelederen van de verlichte klassen; maar we hebben al aangetoond, dat ook in dit geval de vonnissen identiek zouden zijn aan die van het huidige systeem. Andere schrijvers, die wijzen op de fouten begaan door jury's, zouden de jury willen afschaffen en vervangen door rechters. Het is moeilijk in te zien hoe deze potentiële hervormers kunnen vergeten dat de fouten waarvan de jury de schuld krijgt in eerste instantie door rechters werden gemaakt, en dat wanneer de verdachte voor een jury verschijnt hij al voor schuldig wordt gehouden door verschillende strafrechters, door de onderzoeksrechter, de openbare aanklager en het gerechtshof. Het zou dus duidelijk moeten zijn dat de verdachte, als hij echt door strafrechters in plaats van door juryleden werd beoordeeld, zijn enige kans om onschuldig te worden bevonden zou verliezen. De fouten van jury's zijn altijd in de eerste plaats de fouten van strafrechters geweest. Het zijn alleen de rechters, die de schuld moeten krijgen wanneer monsterlijk grote gerechtelijke fouten opduiken zoals bijvoorbeeld de vrij recente veroordeling van Dr. L. . . ., die door een ongelooflijk domme onderzoeksrechter werd vervolgd op grond van de aanklacht van een zwakbegaafd meisje, die de dokter ervan beschuldigde voor dertig francs een abortus bij haar te hebben uitgevoerd. Hij zou naar de gevangenis zijn gestuurd ware het niet voor een explosie van publieke verontwaardiging, die tot gevolg had dat hij onmiddellijk in vrijheid werd gesteld door het hoofd van de staat. Het eervolle karakter dat de veroordeelde man volgens al zijn medeburgers had maakte de enormiteit van deze blunder

²⁶ De rechterlijke macht is in feite de enige overheidsdienst waarvan de handelingen niet onder controle staan. Ondanks al zijn revoluties bezit het democratische Frankrijk niet dat recht van *habeas corpus* waar Engeland zo trots op is. We hebben dan wel alle tirannen verbannen, maar hebben in elke stad een strafrechter aangesteld die naar believen beschikt over de eer en vrijheid van de burgers. Een onbeduidende onderzoeksrechter, vers van de universiteit, bezit de weerszinwekkende macht om naar believen personen van goede stand naar de gevangenis te sturen, op een simpele veronderstelling van zijn kant van hun schuld, en zonder verplicht te zijn zijn beslissing naar wie dan ook te rechtvaardigen. Onder het voorwendsel van het voortzetten van zijn onderzoek kan hij deze personen zes maanden of zelfs een jaar in de gevangenis vasthouden, en hen uiteindelijk vrijlaten zonder enige schadevergoeding of excuses. Het arrestatiebevel in Frankrijk is het exacte equivalent van de lettre de cachet, met dit verschil, dat de laatste, waarvan het gebruik de monarchie zo terecht werd verweten, alleen kon worden uitgevaardigd door personen die een zeer hoge positie bekleden, terwijl het arrestatiebevel een instrument is in handen van een volledige klasse van burgers die bepaald niet doorgaat als zeer verlicht of zeer onafhankelijk.

vanzelfsprekend. De strafrechters gaven het zelf toe, en toch deden ze uit kasteoverwegingen alles wat ze konden om te voorkomen dat het pardon werd ondertekend. In al dit soort zaken gaat de jury, geconfronteerd met technische details die ze niet kunnen begrijpen, vanzelfsprekend af op de officier van justitie, met het argument dat de affaire immers goed is onderzocht door strafrechters, die zijn opgeleid om de meest ingewikkelde situaties te ontrafelen. Wie zijn dan de echte schuldigen aan de fout - de juryleden of de strafrechters? We moeten ons krachtig vastklampen aan de jury als instituut. Het is misschien wel de enige categorie massa die door geen enkele individualiteit kan worden vervangen. Alleen zij kan de strengheid van de wet temperen, die, gelijk voor iedereen, in principe blind zou moeten zijn en niet verschilt van geval tot geval. Totaal niet geneigd tot vergeving, en alleen maar acht slaand op de tekst van de wet, zou de rechter in zijn professionele strengheid dezelfde straf eisen voor de inbreker schuldig aan moord, en het wanhopige meisje dat door armoede en verlating door haar verleider tot kindermoord werd gedreven. De jury daarentegen voelt instinctief aan dat het verleide meisje veel minder schuldig is dan de verleider, die niet wordt geraakt door de wet, en dat zij iedere mildheid verdient.

Goed bekend met de psychologie van kasten, en ook met de psychologie van andere categorieën van massa's, zie ik geen enkel geval waarin ik, ten onrechte beschuldigd van een misdrijf, niet liever met een jury te maken zou hebben dan met strafrechters. Ik zou ten minste een kans moeten hebben dat mijn onschuld door de eerste zou worden erkend en niet de minimale kans dat het door de laatsten zou worden toegegeven. De kracht van massa's moet worden gevreesd, maar de kracht van sommige kasten moet nog meer worden gevreesd. Massa's staan open voor overtuiging; kasten nooit.

HOOFDSTUK IV

Electorale massa's (de kiezers)

Algemene kenmerken van electorale massa's - De manier om ze te overtuigen - De kwaliteiten die een kandidaat zou moeten bezitten - Prestige is noodzaak - Waarom arbeiders en boeren zo zelden kandidaten uit hun eigen klasse kiezen - De invloed van woorden en leuzen op de kiezer - Het algemene aspect van verkiezingsretoriek - Hoe de opinie van de kiezer wordt gevormd - De kracht van politieke comités - Zij vertegenwoordigen de meest geduchte vorm van tirannie - De comités van de Revolutie - Ondanks de geringe psychologische waarde ervan is er niet iets beters dan het algemeen kiesrecht - Waarom het is dat de geregistreerde stemmen hetzelfde zouden blijven, zelfs als het stemrecht zou worden beperkt tot een beperkte klasse van burgers - Wat algemeen kiesrecht in alle landen tot uitdrukking brengt.

Electorale menigten - dat wil zeggen, collectiviteiten die mogen kiezen wie bepaalde ambtelijke posities gaan innemen - vormen heterogene massa's, maar omdat hun actie beperkt blijft tot een enkele duidelijk afgebakende zaak, namelijk het kiezen tussen verschillende kandidaten, zien we er slechts een enkele van de eerder beschreven kenmerken in terug. Van de karakteristieke kenmerken van massa's vertonen zij vooral die van de geringe neiging tot redeneren, de afwezigheid van kritische geest, prikkelbaarheid, goedgelovigheid en simpelheid. Bovendien zien we in hun stemkeuze de invloed terug van de leiders van massa's en de rol van de factoren die we eerder hebben opgesomd: bevestiging, herhaling, prestige, en aansteking.

Laten we onderzoeken met welke methoden electorale massa's moeten worden overtuigd. Het zal gemakkelijk zijn om uit welke methoden het meest succesvol zijn hun psychologie af te lezen.

Het is bovenal van belang dat de kandidaat prestige bezit. Persoonlijk prestige kan alleen worden vervangen door dat als gevolg van rijkdom. Voor succes zijn talent of zelfs een grote geest niet doorslaggevend.

Van kapitaal belang is daarentegen de noodzaak voor de kandidaat om prestige te bezitten, dat wil zeggen, in staat zijn zich zonder discussie aan het electoraat op te dringen. De reden waarom kiezers, als de meerderheid arbeider of boer is, zo zelden iemand uit hun eigen rangen kiezen om hen te vertegenwoordigen, is dat zo iemand onder hen geen prestige geniet. Wanneer ze een keer iemand kiezen die hun gelijke is, is het in de regel om bijkomstige redenen - bijvoorbeeld om een hooggeplaatst personage dwars te zitten, of om zich zo voor even de meester te voelen van de machtige werkgever van wie de kiezer in het dagelijks leven afhankelijk is.

Het hebben van prestige is echter niet voldoende om het succes van een kandidaat te verzekeren. De kiezer is in het bijzonder gevoelig voor streling van zijn gretigheid en ijdelheid. Hij moet overweldigd worden door de meest overdreven vleierij, en er moet geen aarzeling zijn om hem de meest fantastische beloften te doen. Als het een werknemer betreft, is het onmogelijk om te ver te gaan in het beledigen en stigmatiseren van de werkgevers. Wat de rivaliserende kandidaat betreft, er moet een poging worden gedaan om diens kans te vernietigen door middels bevestiging, herhaling en aansteking het beeld te vestigen dat hij een schurk is, en dat het toch algemeen bekend is dat hij zich schuldig heeft gemaakt aan verscheidene misdaden. Het is uiteraard zinloos te proberen enige schijn van bewijs te leveren. Mocht de tegenstander slecht op de hoogte zijn van de psychologie van massa's zal hij proberen zichzelf te rechtvaardigen met argumenten in plaats van zich te beperken tot het pareren van de ene reeks beweringen met een andere; hij zal geen enkele kans op succes hebben.

Het op schrift gestelde verkiezingsprogramma van de kandidaat moet niet al te stellig zijn, aangezien dit later door zijn tegenstanders tegen hem zou kunnen worden gebruikt; in zijn verbale programma echter kan er niet genoeg overdrijving zitten. Zonder terughoudendheid kunnen de grootste hervormingen worden beloofd. Op het moment dat deze overdrijvingen worden uitgesproken hebben ze een groot effect, terwijl ze niet bindend zijn voor de toekomst, aangezien telkens weer kan worden waargenomen dat de kiezer zich nooit druk maakt in hoeverre de kandidaat die hij heeft gekozen het verkiezingsprogramma dat hij toejuichte, en op basis waarvan de verkiezingen werden gewonnen, heeft waargemaakt.

In het voorgaande herkennen wij alle overtuigingsfactoren die we eerder hebben beschreven. We zullen ze ook weer tegenkomen in de werking van woorden en leuzen, op de magische invloed waarvan we al hebben gewezen. Een redenaar die deze overtuigingsmiddelen weet te gebruiken kan met een massa doen wat hij wil. Uitdrukkingen zoals verderfelijk kapitaal, gemene uitbuiters, de eerzame werkende man, verdeling van rijkdom, enz., hebben altijd weer effect, hoewel al wat versleten door het vele gebruik. Maar de kandidaat die op een nieuwe leuze stuit, zoveel mogelijk verstoken van precieze betekenis en dus geschikt om de meest uiteenlopende aspiraties aan te spreken, zal onfeilbaar succes hebben. De bloedige Spaanse revolutie van 1873 werd teweegebracht door een van die magische leuzen van complexe betekenis waar iedereen zijn

eigen interpretatie van kan hebben. Een schrijver uit die tijd heeft de lancering van deze leuze beschreven in termen die het verdienen om te worden geciteerd:

“De radicalen hebben ontdekt dat een gecentraliseerde republiek eigenlijk een vermomde monarchie is, en om hen tegemoet te komen had de Cortes unaniem een **federale republiek** uitgeroepen, ofschoon geen van de kiezers zou hebben kunnen uitleggen waar hij net op had gestemd. Maar iedereen was blij met deze uitdrukking; de vreugde was bedwelmend, uitzinnig. De heerschappij van deugd en geluk was zojuist op aarde gevestigd. Een republikein wiens opponent hem de titel van federalist weigerde, riskeerde het zelf dodelijk beledigd te worden. Op straat riepen mensen elkaar “Salud y república federal!” toe. Waarna de lof werd gezongen van de bijzondere deugd van de afwezigheid van discipline binnen het leger en van de autonomie van de soldaten. Wat werd onder de ‘federale republiek’ verstaan? Er waren er die het opvatten als de emancipatie van de provincies, instituties verwant aan die van de Verenigde Staten en decentralisatie van de overheid; anderen hadden de afschaffing van alle gezag en de spoedige aanvang van de grote sociale afrekening voor ogen. De socialisten van Barcelona en Andalusië stonden de absolute soevereiniteit van de gemeenten voor; zij stelden voor om Spanje in te richten met tienduizend onafhankelijke gemeenten, elk met hun eigen wetgeving, en om hun creatie vergezeld te laten gaan van de opheffing van politie en leger. In de zuidelijke provincies zag men dat de opstand zich al snel van stad tot stad en van dorp tot dorp verspreidde. Zodra een dorp zijn ‘pronunciamento’ had gedaan, was de eerste zorg het vernietigen van de telegraafdraden en de spoorlijnen om alle communicatie met zijn burens en Madrid af te snijden. Zelfs het kleinste gehucht was vastbesloten om op eigen benen te staan. Federationalisme had plaats gemaakt voor een kantonalisme, gekenmerkt door bloedbaden, brandstichtingen en alle mogelijke soorten van wreedheid en bloederige uitpattingen, die over de hele lengte en breedte van het land werden gevierd.”

Wat betreft de invloed die door redeneren kan worden uitgeoefend op de geest van kiezers, ook maar de minste twijfel over dit onderwerp hebben kan alleen het gevolg zijn van het nooit hebben gelezen van de verslagen van een verkiezingsbijeenkomst. Op zo’n bijeenkomst worden bijvalbetuigingen, scheldwoorden en soms klappen uitgewisseld, maar nooit argumenten. Mocht er een moment stilte vallen, dan is dat omdat een aanwezige met de reputatie van een ‘taai klant’ heeft aangekondigd dat hij op het punt staat het de kandidaat moeilijk te gaan maken door hem een van die in verlegenheid brengende vragen te stellen waar het publiek altijd van smult. De pret is echter van korte duur, want de stem van de vraagsteller verdrinkt al snel in het tumult van zijn tegenstanders. De volgende verslagen van publieke electorale vergaderingen, gekozen uit honderden soortgelijke voorbeelden en overgenomen uit de dagbladen, kunnen als typisch worden beschouwd:

“Op de vraag van de organisatoren van de bijeenkomst aan de vergadering een voorzitter te kiezen, breekt de storm uit. De anarchisten springen op het podium om zich stormenderhand meester te maken van de commissietafel. De socialisten verdedigen zich uit alle macht; er worden klappen uitgedeeld en elke partij beschuldigt de andere ervan dat zij door de regering betaalde spionnen zijn, enz. . . . Een burger verlaat de zaal met een blauw oog.”

“De commissie is eindelijk geïnstalleerd, zo goed en zo kwaad als dat ging temidden van het tumult, en het recht om te spreken berust nu bij ‘kameraad’ X.”

“De spreker begint een krachtige aanval op de socialisten, die hem onderbreken met kreten als ‘Idioot, schurk, schoft!’ enz., scheldwoorden waarop kameraad X antwoordt door een theorie uiteen te zetten volgens welke de socialisten ‘idioten’ en ‘jokers’ zijn.”

“De Allemanistenpartij had gisteravond een grote bijeenkomst georganiseerd, in de zaal van de Commerce in de Rue du Faubourg-du-Temple, voorafgaand aan de Dag van de Arbeid van 1 mei. Het motto van de bijeenkomst was: ‘Kalmte en rust!’”

“Kameraad G. . . verwijst naar de socialisten als ‘idioten’ en ‘bedrievers’.”

“Na deze woorden volgt een uitwisseling van scheldwoorden, en sprekers en publiek gaan met elkaar op de vuist. Stoelen, tafels en banken worden ingezet in wapens.” (enz. enz.)

Men moet absoluut niet denken dat de beschreven manier van discussie typisch is voor een specifieke klasse van kiezers of afhankelijk is van hun maatschappelijke positie. In willekeurig welke anonieme vergadering, al bestond deze uitsluitend uit hoogopgeleide personen, neemt de discussie altijd dezelfde vorm aan. Ik heb laten zien dat wanneer men zich tot een menigte verzamelt, er een neiging tot mentale gelijkschakeling ontstaat; het bewijs hiervan is alom te vinden. Neem bijvoorbeeld het volgende uittreksel uit een verslag van een bijeenkomst die uitsluitend uit studenten was samengesteld, dat ik leen uit de Temps van 13 februari 1895:

“Het tumult nam alleen maar toe naarmate de avond vorderde; volgens mij slaagde geen enkele spreker erin twee zinnen te uiten zonder onderbroken te worden. Op elk moment kwamen er kreten uit de ene of de andere richting of uit alle richtingen door elkaar heen. Applaus werd afgewisseld met gesis en gefluit, er hadden gewelddadige discussies plaats tussen individuele leden van het publiek, er werd dreigend met stokken gezwaaid, anderen stampten in koor op de vloer, en de onderbrekers werden getraakteerd op kreten als “Gooi hem eruit!” of “Laat hem uitspreken!”

“M. C. . . . strooide met scheldwoorden als walgelijk en laf, monsterlijk, verachtelijk, corrupt en wraakzuchtig, gericht aan het adres van de Association, die hij verklaarde te willen vernietigen,” (enz., enz.)

Hoe kan een kiezer zich onder zulke omstandigheden een mening vormen, vraagt men zich misschien af? Zo’n vraag stellen is het koesteren van een vreemde waanvoorstelling met betrekking tot de mate van vrijheid die kan worden genoten door een collectiviteit. Massa’s hebben alleen opgelegde opinies, geen beredeneerde opinies. In het onderhavige geval zijn de opinies en stemmen van de kiezers in handen van de verkiezingscommissies, waarvan de leidende figuren doorgaans herbergiers zijn, met een grote invloed over de arbeiders, aan wie zij krediet verstrekken. “Weet u wat een verkiezingscommissie is?” schrijft M. Schérer, een van de moedigste voorvechters van de huidige democratie, “het is niets meer of minder dan de hoeksteen van onze instituties, het meesterwerk van de politieke machine. Frankrijk wordt tegenwoordig geregeerd door de verkiezingscommissies.”²⁷

²⁷ Commissies onder welke naam dan ook, clubs, syndicaten, enz., vormen misschien wel het meest geduchte gevaar voortkomend uit de macht van massa’s. Ze vertegenwoordigen in feite de meest onpersoonlijke en bijgevolg meest onderdrukkende vorm van tirannie. De leiders die de commissies aansturen... (Vervolg onderaan p. 94)

Invloed uitoefenen over de verkiezingscommissie is niet zo moeilijk, aangenomen dat de kandidaat op zichzelf acceptabel is en over voldoende financiële middelen beschikt. Uit de bekentenissen van donoren blijkt, dat drie miljoen franc voldoende was om de verkiezingen van generaal Boulanger bij herhaling zeker te stellen.

Dat is de psychologie van electorale massa's. Zij is identiek aan die van andere massa's: beter noch slechter.

Gelet op het voorgaande, trek ik geen conclusie tegen het algemeen kiesrecht. Moest ik het lot daarvan bepalen, dan zou ik het maar liever houden zoals het nu is, om praktische redenen die in feite volgen uit ons onderzoek naar de psychologie van massa's. Om dit uit te leggen zal ik nu verder ingaan op dit onderwerp.

Ongetwijfeld is de zwakke kant van het algemeen kiesrecht te duidelijk om over het hoofd te zien. Het kan niet worden ontkend dat beschaving het werk is geweest van een kleine minderheid van superieure intelligentia, die het uiterste puntje van een piramide vormen, met daaronder lagen die zich verwijden in proportie tot afname van mentale kracht, als representatie van de massa's van een natie. De grootsheid van een beschaving kan zeker niet worden afgemeten aan de stemmen uitgebracht door zwakkere elementen die alleen numeriek sterk zijn. Daarnaast lijdt het geen twijfel dat de stemmen van massa's vaak erg gevaarlijk zijn. Dit heeft ons al verschillende invasies gekost, en gelet op de overwinning van het socialisme, waarvoor nu de weg bereid wordt, is het waarschijnlijk dat de grillen van volkssoevereiniteit ons nog veel meer zullen gaan kosten.

Hoe terecht deze bezwaren in theorie ook zijn, in de praktijk verliezen zij iedere kracht, iets wat duidelijk zal worden als men zich de onoverwinnelijke kracht herinnert van ideeën die tot dogma's zijn getransformeerd. Het dogma van de soevereiniteit van de massa is vanuit filosofisch gezichtspunt even weinig verdedigbaar als de religieuze dogma's van de Middeleeuwen, maar het geniet momenteel dezelfde absolute macht als die dogma's vroeger genoten. Het is bijgevolg even onaantastbaar als in het verleden onze religieuze ideeën waren. Stel je een moderne vrijdenker voor die op wonderbaarlijke wijze naar het midden van de Middeleeuwen wordt getransporteerd. Denk je dat hij, na de soevereine macht te hebben gezien van de religieuze ideeën die toen bestonden, hij in de verleiding zou zijn gekomen om deze aan te vallen? Zou hij, in handen gevallen van een rechter die hem naar de brandstapel wil sturen onder de beschuldiging een pact met de duivel te hebben gesloten, of aanwezig geweest te zijn op de heksensabbat, zou het bij hem zijn opgekomen om het bestaan van de duivel of de sabbat in twijfel te trekken? Het ter discussie stellen van de overtuigingen van de massa heeft net zoveel zin als het bestrijden van wervelstormen. Het dogma van het algemeen kiesrecht bezit vandaag de kracht die de christelijke

... en geacht worden te spreken en te handelen uit naam van een collectiviteit, voelen zich vrijgepleit van alle verantwoordelijkheid en zijn in een positie om te kunnen doen wat ze willen. De meest wrede tiran heeft het nog nooit aangedurfd zelfs maar te dromen van zulke verboden als die welke opgelegd worden door de commissies van de Revolutie. Barras heeft verklaard dat ze de Conventie hebben gedecimeerd door de deelnemers naar believen weg te sturen. Zolang hij in hun naam kon spreken, oefende Robespierre absolute macht uit. Maar op het moment dat deze verschrikkelijke dictator zich van hen losmaakte, om redenen van persoonlijke trots, was hij verloren. De heerschappij van massa's is de heerschappij van commissies, dat wil zeggen van de leiders van massa's. Een erger despotisme is niet denkbaar.

dogma's vroeger bezaten. Redenaars en schrijvers verwijzen ernaar met een respect en bewondering die Lodewijk XIV nooit ten deel vielen. Dientengevolge moet wat dit aangaat hetzelfde standpunt worden ingenomen als met betrekking tot alle religieuze dogma's. Alleen de tijd kan er iets aan veranderen.

Bovendien zou het des te nuttelozer zijn om te proberen dit dogma te ondermijnen, aangezien het de schijn van redelijkheid mee heeft. “In een tijdperk van gelijkheid,” merkt Tocqueville terecht op, “hebben mensen geen geloof meer in elkaar omdat ze toch allemaal hetzelfde zijn; tegelijkertijd geeft deze zelfde gelijkvormigheid hen een bijna grenzeloos vertrouwen in het publieke oordeel, om reden dat het niet waarschijnlijk lijkt dat, als alle mensen even verlicht zijn, waarheid en numerieke overmacht niet hand in hand zouden gaan.”

Mag men nu aannemen dat een ingeperkt kiesrecht - een kiesrecht beperkt tot wie kan aantonen intellectueel vaardig genoeg te zijn - tot een verbetering zou leiden in de stemmen van menigten? Ik kan het daar niet mee eens zijn, en wel om de redenen die ik al heb gegeven met betrekking tot de mentale zwakte van alle collectiviteiten, ongeacht hun samenstelling. In een massa zijn mensen altijd geneigd om elkaar na te praten, en een stemming van veertig academici over algemene kwesties niet beter is dan die van veertig waterdragers. Ik geloof niet in het minst dat elk van de stemmingen waarvan het algemene kiesrecht de schuld krijgt - het in ere herstellen van het keizerrijk bijvoorbeeld - anders zou zijn uitgevallen als de kiezers uitsluitend gerekruteerd waren onder geleerde en vrijzinnige mensen. Het is niet omdat iemand Grieks of wiskunde kent, architect of dierenarts, arts of advocaat is, dat hij is begiftigd met een speciaal inzicht in maatschappelijke kwesties. Al onze politieke economen zijn hoogopgeleid, voor het grootste deel professoren en academici, maar is er één enkele algemene kwestie - protectionisme, het bimetallische monetaire systeem, enz. - waar ze er in zijn geslaagd een akkoord te bereiken? De verklaring is dat hun wetenschap slechts een zeer afgezwakte vorm is van onze universele onwetendheid. Met betrekking tot maatschappelijke problemen, met het grote aantal onbekende factoren dat daarbij komt kijken, zijn mensen grotendeels allemaal even onwetend.

Daarom zouden, als het electoraat uitsluitend bestond uit personen die helemaal volgepropt waren met wetenschap, hun stemmen niet beter zijn dan die welke nu worden uitgebracht. Ze zouden zich voornamelijk laten leiden door hun sentimenten en door partijgeest. Ons zou geen van de moeilijkheden bespaard blijven die we momenteel moeten doorstaan, en we zouden met zekerheid worden onderworpen aan de onderdrukkende tirannie van kasten.

Of het kiesrecht voor de massa nu beperkt of algemeen is, of het nu wordt uitgeoefend onder een republiek of een monarchie, in Frankrijk, in België, in Griekenland, in Portugal of in Spanje, het is overal identiek; en waar het op neerkomt, is dat het de uitdrukking van de onbewuste aspiraties en behoeften van het volk in kwestie is. In elk land vertegenwoordigen de gemiddelde opinies van de gekozenen de ziel van het volk, en men zal zien dat die niet noemenswaard veranderen van de ene generatie op de andere.

Het blijkt dus dat we opnieuw nog eens worden geconfronteerd met het fundamentele idee van de identiteit van een volk, zoals we die nu al zo vaak zijn tegengekomen, en de andere notie, voortkomend uit de eerste, dat instituties en regeringen maar een kleine rol spelen in het leven van een volk. Volkeren worden vooral gedreven door de ziel van hun volk, dat wil zeggen, door dat overgeërfde residu van kwaliteiten waarvan de ziel de optelsom is. De geest van het volk en

de slavernij van onze dagelijkse behoeften zijn de mysterieuze hoofdoorzaken die onze bestemming bepalen.

HOOFDSTUK V

PARLEMENTAIRE VERGADERINGEN

Vergaderingen van parlementen vertonen de meeste kenmerken die niet-anonieme heterogene massa's gemeen hebben - De simpelheid van hun opinies - Hun suggestibiliteit en de grenzen daaraan - Hun onverwoestbare vaste opinies en hun veranderde opinies - De reden waarom er vooral besluiteloosheid is - De rol van de leiders - De reden van hun prestige - Zij zijn de ware meesters van een Kamervergadering waarvan de stemmen per slot van rekening die van slechts een kleine minderheid zijn - De absolute macht die ze uitoefenen - De elementen van hun kunst van spreken - Zinnen en beelden - De psychologische noodzaak voor de leiders om in het algemeen koppige overtuigingen te hebben en kortzichtig te zijn - Het is onmogelijk voor een spreker zonder prestige om erkenning te krijgen voor zijn argumenten - De overdrijving van de sentimenten, of die nou goed of slecht zijn, van parlementaire vergaderingen - Op sommige momenten worden die een automatisme - De zittingen van de Conventie - Gevallen waarin een parlementaire vergadering de kenmerken van massa's verliest - De invloed van experts als er technische vragen zijn - De voordelen en gevaren van een parlementair systeem in alle landen - Het mag dan aangepast zijn aan de moderne behoeften; het brengt echter financiële verspilling en de geleidelijke inperking van alle vrijheid met zich mee - Conclusie.

Met parlementaire vergaderingen hebben we een voorbeeld van heterogene massa's die niet anoniem zijn. Hoewel de wijze van verkiezing van hun leden varieert van tijdperk tot tijdperk, en van natie tot natie, vertonen ze zeer vergelijkbare kenmerken. In dit geval maakt de invloed van de geest van het volk in kwestie zichzelf gevoeld door de kenmerken van massa's te verzwakken of te versterken, echter zonder ze te laten verdwijnen. De parlementaire vergaderingen van de meest verschillende landen, van Griekenland, Italië, Portugal, Spanje, Frankrijk en Amerika vertonen grote overeenkomsten in hun debatten en stemmingen, en confronteren de respectieve regeringen met identieke problemen.

Bovendien vertegenwoordigt het parlementaire systeem het ideaal van alle moderne beschaafde volkeren. Het systeem is de uitdrukking van het idee, psychologisch onjuist maar algemeen aanvaard, dat een grote groep van mensen veel beter dan een klein aantal in staat is tot een wijze en onafhankelijke beslissing over een bepaald onderwerp te komen.

We zien de algemene kenmerken van massa's terug in parlementaire vergaderingen: intellectuele simpelheid, prikkelbaarheid, suggestibiliteit, de overdrijving van sentimenten en de overheersende invloed van slechts enkele leiders. Parlementaire massa's hebben echter, vanwege hun bijzondere samenstelling, een aantal onderscheidende kenmerken, die we zo dadelijk zullen aanstippen.

Simpelheid in hun opinies is een van hun belangrijkste kenmerken. Voor alle partijen geldt, en dan vooral in de Romaanstalige landen van Europa, dat men binnen dit soort massa's een algemene tendens ziet om de meest gecompliceerde maatschappelijke problemen op te lossen door de eenvoudigste abstracte principes en algemene wetten die op alle gevallen van toepassing

zijn. Uiteraard verschillen de principes van partij tot partij, maar alleen al door het feit dat de individuele leden deel uitmaken van een massa zijn ze altijd geneigd om de waarde van hun principes te overdrijven en deze tot het uiterste op te rekken. Daarom zijn parlementen vooral representatief voor extreme opinies.

Het meest perfecte voorbeeld van de argeloze simplificatie van opinies die eigen zijn aan parlementaire vergaderingen wordt geboden door de jacobijnen van de Franse Revolutie. Dogmatisch en logisch als zij waren, de hersens vol vage algemeenheden, hielden ze zich bezig met de toepassing van vaste principes, zonder zich druk te maken om wat er werkelijk gebeurde. Er is van hen gezegd, met reden, dat ze de Revolutie hebben meegemaakt zonder er iets van te zien. Met behulp van heel simpele dogma's die hen als leidraad dienden, dachten ze dat ze de samenleving van top tot teen konden herschikken, en een zeer verfijnde beschaving konden laten terugkeren naar een lang voorbijge fase van maatschappelijke ontwikkeling. De methoden die ze gebruikten om hun droom te realiseren droegen hetzelfde stempel van absolute argeloosheid. Ze beperkten zich in feite, tot het vernietigen van wat hen in de weg stond. En allemaal - de girondisten, montagnards, thermidoriërs, enz. - waren ze bezielde door dezelfde geest.

Parlementaire vergaderingen zijn erg gevoelig voor suggestie en, net zoals bij alle massa's, komt die suggestie van leiders die prestige bezitten; maar de suggestibiliteit van parlementaire vergaderingen heeft zeer duidelijk gedefinieerde grenzen, waarop het belangrijk is te wijzen.

Over alle kwesties van lokaal of regionaal belang heeft elk lid van een vergadering vaste, onveranderlijke opinies die door geen enkel argument aan het wankelen gebracht kunnen worden. Zelfs het redeneertalent van een Demosthenes zou niets uithalen om de stem van een volksvertegenwoordiger te veranderen over kwesties als protectionisme of de vergunning voor het distilleren van alcohol, kwesties waarmee de belangen van invloedrijke kiezers zijn gemoeid. De suggestie afkomstig van deze kiezers, ondergaan voorafgaand aan het moment van stemmen, weegt zwaar genoeg om suggesties uit welke andere hoek dan ook teniet te doen en absoluut vast te houden aan de opinie.²⁸

Over algemene kwesties - de omverwerping van een kabinet, het opleggen van een belasting, enz. - is er niet langer sprake van enige opinievastheid, en de suggesties van leiders kunnen invloed hebben, hoewel niet helemaal op dezelfde manier als in een gewone massa. Elke partij heeft zijn leiders, meer dan één, die soms een even grote invloed hebben. Het resultaat is dat de volksvertegenwoordiger zich tussen twee elkaar tegensprekende suggesties geplaatst ziet en onvermijdelijk aan het twijfelen gebracht wordt. Dit verklaart hoe het komt dat hij vaak om het kwartier tegenovergesteld stemt, of aan een wet een artikel toevoegt dat deze teniet doet; bijvoorbeeld door eerst werkgevers het recht te ontnemen zelf hun werknemers te kiezen en te ontslaan, om dan vervolgens deze maatregel zo goed als nietig te verklaren door een aanpassing.

²⁸ De volgende overdenking van een Engelse parlementariër met lange ervaring is ongetwijfeld van toepassing op deze vooraf gevormde en door het verkiezingsproces noodzakelijk onveranderlijk gemaakte opinies: "In de vijftig jaar dat ik in Westminster heb gezeten, heb ik naar duizenden toespraken geluisterd; maar weinige hebben mijn mening veranderd, en niet één ervan heeft mijn stem veranderd."

Het is om dezelfde reden dat in elke nieuw gekozen Kamer een aantal zeer stabiele opinies heeft, maar dat andere opinies erg schuiven. Aangezien over het geheel genomen de algemene kwesties talrijker zijn, overheerst besluiteloosheid in de Kamer - de besluiteloosheid die wordt gevoeld door de immer aanwezige angst voor de kiezer, van wie de altijd latent aanwezige ontvangen suggestie de neiging heeft tegenwicht te bieden aan de invloed van de leiders.

Toch zijn het beslist de leiders, die heer en meester zijn in die taltijke discussies over onderwerpen waarover de leden van een vergadering geen uitgesproken vooroordelen hebben.

De behoefte aan deze leiders is evident, aangezien zij, onder de naam van fractieleiders, te vinden zijn in de parlementaire vergaderingen van elk land. Zij zijn de echte heersers in een parlementaire vergadering. Mensen die een menigte vormen kunnen niet zonder een meester, reden waarom blijkt dat in de regel de stemmen van een Kamer slechts de opinie van een kleine minderheid vertegenwoordigen.

De invloed van de leiders is slechts in zeer geringe mate te danken aan de argumenten die ze gebruiken, maar in grote mate aan hun prestige. Het beste bewijs hiervoor is dat, mochten ze door welke omstandigheid dan ook hun prestige verliezen, ook hun invloed verdwijnt.

Het prestige van deze politieke leiders is individueel en onafhankelijk van naam of bekendheid: een feit van waarvan M. Jules Simon ons enkele zeer opmerkelijke voorbeelden geeft in zijn opmerkingen over de prominente mannen van de Asssemblée van 1848, waarvan hij lid was:

‘Twee maanden voordat hij almachtig werd, was Louis Napoléon nog helemaal niets.’

‘Victor Hugo besteeg het podium. Hij behaalde weinig succes. Er werd naar hem geluisterd, net als naar Félix Pyat, maar hij kreeg veel minder applaus. “Ik houd niet van zijn ideeën,” zei Vaulabelle tegen mij, sprekend over Félix Pyat, “maar hij is wel een van de grootste schrijvers en de grootste redenaar van Frankrijk.” Edgar Quinet kon men, ondanks diens uitzonderlijke en krachtige intelligentie, totaal niet waarderen. Hij was vóór de opening van de Assemblée een tijdje populair; in de Assemblée echter had hij geen populariteit.’

‘In politieke vergaderingen laat grootsheid van geest zich minder voelen dan waar dan ook. Men let alleen maar op een aan de actualiteit aangepaste welsprekendheid en op aansluiting bij het partijbelang, niet het landsbelang. Lamartine in 1848 en Thiers in 1871 hadden hun eer te danken aan de tijdelijke stimulans van een dringend, onverbiddelijk de aandacht opeisend gevaar. Zodra het gevaar geweken was, vergat de parlementaire wereld op hetzelfde moment haar dankbaarheid en haar angst.’

Ik heb de voorgaande passage geciteerd omwille van de feiten die erin staan, niet omwille van de uitleg die gegeven wordt, omdat de psychologie daarvan enigszins mager is. Een menigte zou onmiddellijk het karakter van een massa verliezen als zij haar leiders zou waarderen op basis van hun verdienste voor de partij of voor het land. De massa die een leider gehoorzaamt staat onder invloed van diens prestige, en haar onderwerping is niet ingegeven door welk gevoel van interesse of dankbaarheid dan ook.

De leider die over genoeg prestige beschikt oefent dan ook een bijna absolute macht uit. De enorm grote invloed, dankzij diens prestige jarenlang uitgeoefend door een bekende volksvertegenwoordiger,²⁹ nu bij de laatste algemene verkiezingen verslagen als gevolg van bepaalde financiële aangelegenheden, is welbekend. Hij hoefde maar het sein te geven en de kabinetten werden omvergeworpen. Zo gaf een schrijver de reikwijdte van zijn macht als volgt duidelijk weer:

“Het is voornamelijk aan M. X. . . . te danken, dat we maar liefst drie keer zo veel voor Tonkin [*Hanoi*] hebben betaald als we hadden moeten doen; dat we zo lang op een precaire basis in Madagaskar bleven; dat we werden opgelicht door een rijk in het gebied van de neder-Niger, en dat we de heersende invloed die we in Egypte hadden hebben verloren. De ideeën van M. X. . . . hebben ons meer gebieden gekost dan de rampen van Napoleon I.”

We moeten geen al te bittere wrok koesteren tegen de leider in kwestie. Het is duidelijk dat hij ons heel veel heeft gekost; een groot deel van zijn invloed was echter te danken aan het feit dat hij de publieke opinie volgde, die, wat koloniale aangelegenheden aangaat, in die tijd verre van dat was, wat het sindsdien is geworden. Een leider loopt zelden vooruit op de publieke opinie; bijna altijd doet hij niets anders dan die te volgen en alle misstappen op de koop toe te nemen.

De middelen om te overtuigen van de leiders met wie we te maken hebben, bestaan, naast hun prestige, uit factoren die we al meerdere keren hebben opgenoemd. Voor een vaardig gebruik van deze middelen moet een leider tot een begrip zijn gekomen, desnoods onbewust, van de psychologie van massa's, en moet hij weten hoe die aan te spreken. Hij moet zich in het bijzonder bewust zijn van de fascinerende invloed van woorden, leuzen en beelden. Hij zou een heel goede retoriek moeten hebben, veel stellige beweringen moeten gebruiken - die waar geen bewijs voor wordt gevraagd - en indrukwekkende beelden, vergezeld van zeer summiere argumenten. Dit is een soort retoriek die in alle parlementaire vergaderingen te vinden is, inclusief die van het Engelse Parlement, toch het meest serieuze van allemaal.

“In debatten in het Lagerhuis”, zegt de Engelse filosoof Maine, “beperkt de hele discussie zich veelal tot een uitwisseling van weinigzeggende algemeenheden en behoorlijk gewelddadige opmerkingen op de persoon gericht. Deze manier van debatteren heeft een enorm grote invloed op ons beeld van een zuivere democratie. Het zal altijd gemakkelijk zijn om een massa te laten instemmen met allerlei beweringen, mits in pakkende bewoordingen gebracht, ook al zijn die beweringen nooit geverifieerd en misschien ook niet vatbaar voor verificatie.”

Er kan niet genoeg belang worden gehecht aan die ‘pakkende bewoordingen’ waarnaar in het bovenstaande citaat wordt verwezen. We hebben al verschillende keren gewezen op de bijzondere kracht van woorden en leuzen. Deze moeten zo worden gekozen dat ze zeer levendige beelden oproepen. De volgende zin, ontleend aan een toespraak van een van de leiders van onze parlementaire vergaderingen, geeft daarvan een uitstekend voorbeeld:

“Wanneer hetzelfde schip de politicus van twijfelachtige reputatie en de anarchist schuldig aan moord naar de met koorts geplaagde landen van onze strafkolonies afvoert, zullen deze beiden

²⁹ M. Georges Clemenceau (= ‘M. X. . . .’)

zich goed met elkaar kunnen verhouden, waarbij zij zich over en weer als twee complementaire zijden van één en dezelfde maatschappelijke staat toe zullen schijnen.”

Het aldus opgeroepen beeld spreekt tot de verbeelding, en alle opposanten van de spreker voelden zichzelf erdoor bedreigd. Het riep bij hen een dubbelbeeld op van dat koortsgeplaagde land en van dat schip dat ook hen misschien kan gaan afvoeren; want zou het niet mogelijk zijn dat ook zij in die vaag gedefinieerde categorie van bedreigde politici vallen? Ze ervoeren diezelfde verholene angst, die de mannen van de Conventie ook gevoeld moeten hebben, toen zij in de vage toespraken van Robespierre bedreigd werden met de guillotine, en onder invloed van deze angst stevast aan hem toegaven.

Het is absoluut in het belang van de leiders om zich over te geven aan de meest verzochte overdrijvingen. De spreker van wie ik zojuist een zin heb aangehaald, kon stellig beweren, zonder daarmee hevige protesten op te roepen, dat bankiers en priesters de werpers van bommen hadden betaald, en dat de directeurs van de grote financiële instellingen dezelfde straf verdienen als anarchisten. Beschuldigingen van deze soort hebben altijd effect bij massa's. De bewering is nooit al te heftig, de toon nooit al te bedreigend. Niets komt meer aan bij het publiek dan dit soort retoriek. De aanwezigen zijn bang dat als ze protesteren, ze zullen worden afgedaan als verraders of medeplichtigen.

Zoals ik al heb gezegd, heeft deze bijzondere stijl van retoriek altijd een overheersend effect gehad in alle parlementaire vergaderingen. In tijden van crisis wordt haar kracht nog verder geaccentueerd. De toespraken van de grote redenaars van de vergaderingen van de Franse Revolutie zijn vanuit dit oogpunt zeer interessant om te lezen. Zij voelden zich verplicht elk ogenblik te pauzeren om misdaad te verafschuwen en deugd te verheerlijken, om daarna uit te barsten in verwensingen tegen tirannen, en te zweren als vrije mensen te zullen leven of anders te sterven. De aanwezigen stonden dan op, applaudisseerden verwoed en gingen dan, gekalmeerd, weer zitten.

Soms kan de leider intelligent en hoogopgeleid zijn, maar het bezit van deze kwaliteiten doet hem in de regel meer kwaad dan goed. Door te laten zien hoe complex dingen zijn, door uitleg te geven en het begrip te bevorderen, maakt intelligentie de eigenaar altijd minder resoluut, en vermindert zij in hoge mate de intensiteit en hevigheid van overtuiging die apostelen nodig hebben. De grote leiders van de massa's van alle tijden, en die van de Revolutie in het bijzonder, zijn van een bedroevend zwak intellect geweest; tegelijkertijd zijn het juist degenen met de laagste intelligentie geweest die de grootste invloed hebben uitgeoefend.

De toespraken van de meest gevierde onder hen, Robespierre, verbazen vaak door hun onzamenhangendheid: door alleen maar die te lezen vindt men geen plausibele verklaring voor de grote rol die werd gespeeld door de machtige dictator:

‘De nietszeggendheden en overvloedige herhalingen van pedagogische retoriek en Latijnse cultuur lijken meer bestemd voor de kinderlijke dan de doorsnee ziel, en de noties van aanval en verdediging gaan niet verder dan de onderling tartende houding van schooljongens. Niet een idee, geen prettige zinswending of een echt schot in de roos: slechts een stroom van woorden die ons alleen maar verveelt. Na een dosis van dit alles behalve opwindende leesvoer is men geneigd om, net als de beminnelijke Camille Desmoulins, met “Oh...” te reageren.’

Het is soms schrikken van de kracht die een sterke overtuiging in combinatie met een extreme bekrompenheid van ideeën een prestigieus persoon geeft. Het is echter wel noodzakelijk dat aan deze voorwaarden voldaan wordt, wil iemand obstakels kunnen negeren en in hoge mate wilskracht uitstralen. Instinctief herkennen massa's in energieke en overtuigende mensen de meesters die ze altijd nodig hebben.

In een parlementaire vergadering hangt het succes van een toespraak bijna uitsluitend af van het prestige dat de spreker bezit, en helemaal niet van de argumenten die hij naar voren brengt. Het beste bewijs hiervan is dat wanneer een spreker om de een of andere reden zijn prestige kwijtraakt, hij tegelijkertijd al zijn invloed, dat wil zeggen, zijn macht om stemmen naar believen te beïnvloeden, verliest.

Wanneer een onbekende spreker naar voren komt met een toespraak die goede argumenten bevat, maar alleen argumenten, is de kans groot dat hij alleen maar wordt aangehoord. Een voormalig volksvertegenwoordiger, M. Descubes, heeft onlangs in de volgende regels het portret geschetst van de volksvertegenwoordiger die het aan prestige ontbreekt:

‘Hij neemt plaats op het podium en haalt een document uit zijn tas, spreidt het nauwgezet voor hem uit op tafel, en maakt zelfverzekerd een start.’

‘Hij vleit zich met de gedachte dat hij dadelijk in de hoofden van zijn publiek de overtuiging zal implanteren waar hijzelf enthousiast over is. Hij heeft zijn argumenten gewikt en gewogen; hij is goed voorbereid met cijfers en feiten; hij is er zeker van dat hij zijn toehoorders zal overtuigen. Gezien het bewijs dat hij gaat aanvoeren zou verzet zinloos zijn. Overtuigd van de rechtmatigheid van zijn zaak, en vertrouwend op de aandacht van zijn collega's, wier enige wens het natuurlijk is om de waarheid te onderschrijven, steekt hij van wal.’

‘Hij spreekt, maar merkt ineens verbaasd de rusteloosheid in de Kamer op, en raakt een beetje geïrriteerd door het geroezemoes.’

‘Hoe komt het dat er geen stilte wordt bewaard? Waarom deze algemene onoplettendheid? Waar denken die volksvertegenwoordigers aan, die in gesprek zijn? Welk dringend motief heeft deze of gene volksvertegenwoordiger ertoe gebracht om zijn stoel te verlaten?’

‘Een uitdrukking van onbehagen trekt over zijn gezicht; hij frons zijn wenkbrauwen en stopt. Aangemoedigd door de Voorzitter begint hij opnieuw, nu met stemverheffing. Er wordt alleen nog maar minder naar hem geluisterd. Hij legt nadruk op zijn woorden en gebaren: het lawaai om hem heen neemt toe. Hij kan zichzelf niet meer horen en stopt weer; ten slotte, bang dat zijn stilzwijgen de gevreesde kreet “Afsluiten!” zou uitlokken, begint hij weer opnieuw. Het lawaai van harde stemmen wordt ondraaglijk.’

Wanneer in parlementaire vergaderingen een zekere opwindung ontstaat, worden ze identiek aan gewone heterogene massa's, en hun sentimenten vertonen dan ook de bijzonderheid van altijd extreem te zijn. Ze zullen betrappt worden op daden van het grootste heroïsme of de ergste excessen. Het individu is niet langer zichzelf, en dit is zo volledig het geval dat hij zelfs zal stemmen voor maatregelen die ronduit nadelig zijn voor zijn persoonlijke belangen.

De geschiedenis van de Franse Revolutie laat zien in welke mate vergaderingen in staat zijn hun zelfbewustzijn te verliezen en te gehoorzamen aan suggesties die volkomen strijdig zijn met hun belangen. Het was een ongehoord groot offer voor de adel, om afstand te doen van haar privileges, en toch deed zij dat, zonder aarzeling, op een beroemde nacht tijdens de zittingen van de Assemblée Constituante. Door afstand te doen van hun onschendbaarheid hebben de mannen van de Conventie zich een voortdurende dreiging van de dood bezorgd en toch namen ze deze stap; ze waren niet bang om hun eigen gelederen te decimeren, ofschoon ze zich er volkomen van bewust waren dat het schavot waarop ze vandaag hun collega's stuurden, morgen hun eigen lot zou kunnen zijn. De waarheid is dat ze die volledig automatische toestand hadden bereikt die ik elders heb beschreven, niets zou hen ervan weerhouden toe te geven aan de suggesties waarmee ze werden gehypnotiseerd. De volgende passage uit de memoires van een van hen, Billaud-Varennes, is in dit opzicht absoluut typerend: “De beslissingen die ons zo verweten zijn”, zegt hij, **“waren twee dagen, één dag van tevoren, zeker niet onze wens, maar het was de crisis waarom ze toch werden genomen.”** Niets kan dichter bij de waarheid zijn.

Dezelfde verschijnselen van onbewustheid waren te zien tijdens alle stormachtige zittingen van de Conventie.

“Ze hebben maatregelen goedgekeurd en afgekondigd”, zegt Taine, “die ze verafschuwden - maatregelen die niet alleen dom en dwaas waren, maar ronduit misdadig - de moord op onschuldige mannen, de moord op hun vrienden. Links, gesteund door rechts, stuurde unaniem en onder luid applaus Danton naar het schavot, hun natuurlijke leider en de grote promotor en leider van de Revolutie. Unaniem en onder het luidste applaus stemt rechts, gesteund door links, voor de vreselijkste decreten van de revolutionaire regering. Unaniem en onder uitroepen van bewondering en enthousiasme en demonstraties van hartstochtelijke sympathie voor Collot d'Herbois, Couthon en Robespierre, houdt de Conventie door spontane en herhaalde herverkiezingen de moorddadige regering aan de macht, ofschoon zij wordt verafschuwd door de ‘plaines’ omdat zij moorddadig is, en door de ‘montagnards’ omdat zij erdoor gedecimeerd zijn. Plaines en montagnards, meerderheid en minderheid, helpen daardoor uiteindelijk mee aan hun eigen zelfmoord. Op de 22e Prairial bood de hele Conventie zich aan aan de beul; op de 8e Thermidor, in het eerste kwartier na de toespraak van Robespierre, deed het hetzelfde nog eens opnieuw.”

Dit beeld kan somber overkomen. Toch is het waarheidsgetrouw. Genoeg opgewonden en gehypnotiseerd, vertonen alle parlementaire vergaderingen dezelfde kenmerken. Ze verworden tot een onstabiele kudde, die gehoorzaamt aan iedere impuls. De volgende beschrijving van de Assemblée van 1848 is te danken aan M. Spuller, parlementariër, wiens geloof in democratie boven iedere verdenking verheven is. Ik reproduceer het uit de ‘Revue littéraire’, en het is door en door typerend. Het geeft een voorbeeld van al die overdreven sentimenten die ik heb beschreven als karakteristiek voor massa's, en van die buitensporige veranderlijkheid waardoor vergaderingen van het ene moment op het andere over kunnen gaan van de ene reeks sentimenten naar een andere, volledig tegenovergestelde.

‘Haar verdeeldheid, afgunst, achterdocht, of dan weer juist haar blind vertrouwen en grenzeloze hoop, hebben de Republikeinse partij parten gespeeld. Haar argeloosheid en naïviteit werden alleen geëvenaard door haar wantrouwen tegen alles. Een afwezigheid van elk besef van

wettigheid, van elk begrip van discipline, samen met grenzeloze angsten en illusies, doen haast kinderlijk en niet erg intelligent aan. Hun geduld is even groot als hun ongeduld, hun brutaliteit is even groot als hun volgzzaamheid. Deze toestand is het natuurlijke gevolg van een onrijp temperament en van het gebrek aan opleiding. Niets verbaast zulke mensen, en alles brengt hen in verwarring. Trillen van angst, of dapper zijn tot op het punt van heroïsme, ze zouden door vuur en water gaan, maar vluchten weg voor een schaduw.'

'Ze hebben geen idee van oorzaak en gevolg en over de verbanden tussen de dingen. Ze zijn net zo snel ontmoedigd als opgetogen, ze zijn al gauw in paniek, ze zijn altijd ofwel te verwachtingsvol of te neerslachtig, maar nooit in de stemming of met de daadkracht die de situatie zou vereisen. Vloeibaarder dan water reflecteren ze alle kleuren en nemen ze elke vorm aan. Wat voor basis voor een regering kan er dan van hen verwacht worden?'

Gelukkig komen alle zojuist beschreven kenmerken die men kan tegenkomen bij parlementaire vergaderingen echt niet constant aan de oppervlakte. Het is slechts op bepaalde momenten dat dergelijke vergaderingen een massa vormen. De individuen waar ze uit zijn samengesteld behouden in een groot aantal gevallen hun individualiteit, wat verklaart hoe het komt dat een vergadering technisch gezien uitstekende wetten kan maken. Het is zo, dat de auteur van deze wetten een expert is, die ze in de rust van zijn studeerkamer heeft voorbereid, en dat de wet waarvoor gestemd wordt in werkelijkheid het werk is van een individu en niet van een vergadering. Deze wetten zijn natuurlijk de beste. Zij kunnen alleen wel rampzalige gevolgen hebben als een reeks aanpassingen ze heeft omgezet in het product van een collectieve inspanning. Het werk van een massa, van welke aard dan ook, doet altijd onder voor dat van een geïsoleerd individu. Het zijn de experts die vergaderingen behoeden voor het passeren van onverstandige of onwerkbare maatregelen. De expert is in dit geval een tijdelijke leider van de massa. De vergadering heeft geen invloed op hem, maar hij heeft wel invloed op de vergadering.

Ondanks alle moeilijkheden van hun manier van werken, zijn parlementaire vergaderingen de beste vorm van regering die de mensheid tot nu toe heeft ontdekt, en vooral ook het beste middel dat ze heeft gevonden om te ontsnappen aan het juk van persoonlijke tirannieën. Ze vormen in ieder geval zeker de ideale regering voor filosofen, denkers, schrijvers, kunstenaars en geleerden - kortom, voor al degenen die de crème van een beschaving vormen.

Bovendien vormen ze in werkelijkheid slechts twee ernstige gevaren, de ene is de onvermijdelijke financiële verspilling, en de andere de toenemende beperking van de vrijheid van het individu.

Het eerste van deze gevaren is het noodzakelijke gevolg van de behoeften en de kortzichtigheid van electorale massa's. Indien een lid van een vergadering een maatregel voorstelt die duidelijk recht doet aan democratische ideeën, mocht hij bijvoorbeeld een wetsvoorstel indienen om iedere werknemer te verzekeren van een ouderdomspensioen, of om de lonen van alle ambtenaren te verhogen, dan zullen de andere volksvertegenwoordigers, slachtoffers van suggestie in angst voor hun kiezers, het niet wagen de belangen van de laatsten te negeren door afwijzing van de voorgestelde maatregel, hoewel ze zich er terdege van bewust zijn dat ze nieuwe druk leggen op de begroting en de invoering van nieuwe belastingen noodzakelijk maken. Het is onmogelijk voor hen om te aarzelen het hun stem te geven. De gevolgen van de stijging van de uitgaven zijn nog ver weg en zullen niet leiden tot onaangename gevolgen voor hen persoonlijk, terwijl de

gevolgen van een tegenstem misschien duidelijk aan het licht komen wanneer zij zich de volgende keer herkiesbaar stellen.

Naast deze eerste oorzaak van overdreven hoge uitgaven is er nog een andere, niet minder belangrijke - de noodzaak om voor alle subsidies voor lokale doeleinden te stemmen. Een parlementariër kan het zich niet veroorloven tegen dergelijke subsidies te stemmen omdat zij ook wat dit betreft geacht worden de behoeften van de kiezers te vertegenwoordigen, en omdat elke individuele volksvertegenwoordiger alleen iets voor elkaar kan krijgen voor zijn eigen achterban als hij ook instemt met soortgelijke verlangens van collega's.³⁰

Het tweede van de hierboven genoemde gevaren - de onvermijdelijke beperkingen van de vrijheid veroorzaakt door de parlementen - is misschien minder goed zichtbaar, maar niettemin zeer reëel. Het is het resultaat van de ontelbare wetten - altijd met een inperkende werking - waar parlementen denken vóór te moeten stemmen terwijl zij, door hun kortzichtigheid, voor de gevolgen in grote mate blind zijn.

Dit gevaar moet inderdaad wel zo goed als onvermijdelijk zijn, aangezien zelfs Engeland, waar men absoluut het populairste type parlementaire regering kent, het type waar de volksvertegenwoordiger sterk onafhankelijk is van zijn kiezer, er niet aan heeft kunnen ontsnappen. Herbert Spencer heeft in een al oud werk laten zien, dat de toename van schijnbare vrijheid noodzakelijkerwijs gevolgd moet worden door de afname van werkelijke vrijheid. Terugkomend op deze stelling in zijn recente boek, 'The Man Versus the State', spreekt hij zich als volgt uit over het Engelse Parlement:

‘De wetgeving heeft sinds die tijd de koers gevolgd, waar ik op wees. Met elkaar steeds sneller opvolgende dictatoriale maatregelen is voortdurend gestreefd de individuele vrijheden te beperken, en wel op twee manieren. Ieder jaar zijn er meer regels uitgevaardigd, die de burger beperkingen opleggen in handelingen die voorheen volledig vrij waren, terwijl hij anderzijds gedwongen wordt om handelingen te verrichten daar waar hij voorheen zelf over doen en laten

³⁰ In haar nummer van 6 april 1895 publiceerde de *Economiste* een opmerkelijk overzicht van de verwachte cijfers voor uitgaven die uitsluitend gedreven zijn door overwegingen van electorale aard, met name de uitgaven voor spoorwegen. Om Langayes (een plaats met 3.000 inwoners, gelegen op een berg) te verbinden met Puy werd voor een spoorlijn gestemd die 15 miljoen frank zal gaan kosten. Er moet 7 miljoen worden uitgegeven om Beaumont (3.500 inwoners) te verbinden met Castel-Sarrazin; 7 miljoen om Oust (een dorp van 523 inwoners) te verbinden met Seix (1.200 inwoners); 6 miljoen om Prade te verbinden met het gehucht Olette (747 inwoners), enz. Alleen al in 1895 werd er voor uitgaven van 90 miljoen franken gestemd, bestemd voor spoorwegen van slechts plaatselijk nut. Er zijn nog andere en niet minder belangrijke uitgaven, die eveneens nodig zijn op gronden van verkiezingstechnische aard. De wet tot instelling van werknemerspensioenen zal binnenkort een minimale jaarlijkse uitgave van 165 miljoen vergen, aldus de minister van Financiën, en volgens academicus M. Leroy-Beaulieu zelfs 800 miljoen. Het is duidelijk dat de voortdurende groei van dit soort uitgaven moet eindigen in een faillissement. Veel Europese landen - Portugal, Griekenland, Spanje, Turkije - hebben dit stadium al bereikt, en andere, zoals Italië, zullen binnenkort hetzelfde lot ondergaan. Toch hoeft er bij deze stand van zaken niet echt alarm te worden geslagen, aangezien het publiek land voor land heeft ingestemd met een vermindering van viervijfde deel in de uitbetaling van rente op hun staatsobligaties. Faillissement onder deze uitzonderlijke voorwaarden zorgt er wel voor, dat de moeilijk kloppend te houden huishoudboekjes in één klap kunnen worden gerepareerd. Bovendien, oorlogen, socialisme en economische conflicten houden voor ons nog een overdaad aan andere rampen in petto in de periode van universele desintegratie die we doormaken, en het is zaak om te berusten in een leven van de tering naar de nering zetten, zonder al te veel zorgen voor een toekomst die we toch niet in de hand hebben.

kon beslissen. Steeds hogere publieke en vooral ook lokale lasten hebben zijn vrijheid nog verder ingeperkt door het deel van zijn inkomsten dat hij naar eigen wil kan besteden te verkleinen, terwijl het deel dat hem wordt afgenomen om naar welbehagen van de overheidsautoriteiten te worden besteed wordt vergroot.'

Herbert Spencer heeft er niet op gewezen dat deze voortschrijdende beperking van vrijheden zich in elk van de landen nog iets anders met zich meebrengt, namelijk dat het passeren van deze ontelbare reeks wettelijke maatregelen, allemaal van de een of andere beperkende soort, noodzakelijkerwijs leidt tot het vergroten van het aantal, de macht en de invloed van de met hun doorvoering belaste functionarissen. Deze functionarissen worden zo steeds meer de ware meesters van de beschaafde landen. Hun macht is des te groter omdat, temidden van de onophoudelijke wisselingen van regering, de kaste van ambtenaren de enige is die onaangetast blijft door deze veranderingen, en ook de enige die geen aansprakelijkheid bezit, onpersoonlijk is, en een levenslange aanstelling kent. Er is geen onderdrukkender despotisme dan dat wat zich aandient met deze drie aspecten.

Deze onophoudelijke creatie van beperkende wet- en regelgeving, voor zelfs de kleinste aspecten van het bestaan, met de meest verregaande formaliteiten, heeft onvermijdelijk steeds nauwere grenzen tot gevolg van de sfeer waarin de burger zich vrij kan bewegen. Slachtoffer van de waanvoorstelling dat gelijkheid en vrijheid des te beter worden verzekerd door de stortvloed van wetten, stemmen naties dagelijks in met de invoering van zwaardere restricties. Hun wetgeving blijft echter niet ongestraft. Gewend om elk nieuw juk te verdragen, eindigen zij al snel met een verlangen naar slavernij en verliezen ze alle spontaniteit en energie. Ze zijn dan verworpen tot niet meer dan nutteloze schaduwen, passieve, ruggengraatloze en machteloze automaten.

Op dit punt aangekomen, heeft het individu geen andere keus meer dan de vermogens die hij niet langer zelf heeft, buiten zichzelf te gaan zoeken. De rol van overheden neemt noodzakelijkerwijs toe naarmate de onverschilligheid en hulpeloosheid van de burgers groeit. Het zijn de overheden die nu noodzakelijkerwijs het initiatief moeten nemen, ondernemend en in die leidende rol waar het bij particulieren inmiddels aan ontbreekt. Het komt op hen aan om alles te ondernemen, alles te leiden en alles onder hun hoede te nemen. De staat wordt een almachtige god. Maar de ervaring leert dat de macht van zulke goden nooit van lange duur of erg sterk is.

Deze steeds verdere beperking van alle vrijheden bij bepaalde volkeren, ondanks een uiterlijk vertoon dat hen de illusie geeft dat deze vrijheden nog steeds in hun bezit zijn, lijkt op zijn minst net zo veel een gevolg van hun ouderdom als van een bepaald systeem. Het vormt een van de inleidende symptomen van die fase van degeneratie waaraan tot nu toe geen enkele beschaving is ontsnapt.

Afgaande op de lessen uit het verleden en de symptomen die aan alle kanten de aandacht trekken, hebben verschillende van onze moderne beschavingen die fase van extreme ouderdom bereikt die voorafgaat aan degeneratie. Het lijkt onvermijdelijk dat alle volkeren door identieke fasen van bestaan gaan, omdat de geschiedenis zo vaak haar loop blijkt te herhalen.

Het is niet moeilijk om kort deze gemeenschappelijke fasen van de evolutie van beschavingen te benoemen, en ik zal dit werk eindigen met een samenvatting daarvan. Deze snelle schets zal

misschien wat licht werpen op de oorzaken van de macht die momenteel door massa's wordt uitgeoefend.

Als we in grote lijnen het ontstaan van de grandeur en van de val onderzoeken van de beschavingen die voorafgingen aan de onze, wat zien we dan?

Aan het begin van de beschaving staat een zwerm mensen van verschillende afkomst, door het lot bijeengebracht als gevolg van migraties, invasies en veroveringen. Van verschillend bloed, en van even verschillende talen en geloofsovertuigingen, is de enige gemeenschappelijke band van eenheid tussen deze mensen de half-erkende wet van een leider. In deze warrige samenlevingen zijn de psychologische kenmerken van massa's duidelijk zichtbaar aanwezig. De mensen hebben de voorbijgaande cohesie van massa's, hun heroïsme, hun zwakheden, hun impulsiviteit en hun geweld. Niets is stabiel wat hen aangaat. Het zijn barbaren.

Op den duur doet de tijd zijn werk. De plaatselijke omstandigheden, de voortgezette etnische vermenging, en de gemeenschappelijke levensbehoeften oefenen hun invloed uit. De samenleving van ongelijke eenheden begint te versmelten tot één geheel, om een volk te vormen; dat wil zeggen, een samengeraapte verzameling mensen met gemeenschappelijke kenmerken en sentimenten, die door overerving steeds verder bevestigd worden. De massa is tot één volk geworden, een volk dat in staat is om uit zijn barbaarse staat te ontsnappen. Het zal echter alleen volledig daaruit oprijzen wanneer het, na lange inspanningen, noodzakelijkerwijs herhaalde strijd en ontelbaar vaak opnieuw beginnen, een ideaal zal hebben bereikt. De aard van dit ideaal is van ondergeschikt belang; of het nu de cultus van Rome is, de macht van Athene, of de triomf van Allah, het zal voldoende zijn om alle individuen van het volk dat zich aan het vormen is te begiftigen met een volmaakte eenheid van gevoel en denken.

In dit stadium kan een nieuwe beschaving, met haar eigen instituties, haar overtuigingen en haar kunsten, geboren worden. Om dit ideaal te bereiken zal het volk stap voor stap de kwaliteiten verwerven die nodig zijn om zich pracht, kracht, en grootsheid te verlenen. Ongetwijfeld zal het soms nog steeds een massa zijn, maar voortaan wordt onder de wispelturige en veranderlijke kenmerken van massa's een solide ondergrond gevonden, de ziel van het volk, die aan de transformaties van een natie nauwe grenzen stelt en de rol van toeval teniet doet.

Na eerst zijn creatieve werk te hebben volbracht, begint de tijd aan dat sloopwerk waar goden noch mensen aan kunnen ontsnappen. Een beschaving die een bepaald niveau van kracht en complexiteit heeft bereikt stopt met groeien, en nadat zij is gestopt met groeien, is zij gedoemd snel af te takelen. Het uur van de ouderdom heeft geslagen.

Dit onvermijdelijke uur wordt altijd gemarkeerd door de verzwakking van het ideaal dat altijd de steunpilaar was van het volk. Naarmate dit ideaal verder verbleekt beginnen alle religieuze, politieke en maatschappelijke structuren die erdoor geïnspireerd zijn te schudden op hun grondvesten.

Met het voortschrijdend verlies van zijn idealen verliest het volk meer en meer alles wat hen verbindt, hun eenheid en kracht. De persoonlijkheid en intelligentie van het individu mogen misschien toenemen, maar tegelijkertijd neemt het collectieve egoïsme van het volk af om plaats te maken voor een steeds erger egoïsme van het individu, vergezeld van een verlies van

ruggengraat en een vermindering van handelingsbekwaamheid. Wat eerst een volk vormde, een eenheid, een geheel, wordt uiteindelijk een samenleving van individualiteiten zonder samenhang, vooralsnog een tijdlang kunstmatig bij elkaar gehouden door tradities en instituties. Dan gebeurt het, dat mensen, onderling verdeeld door conflicterende belangen en ambities, zichzelf niet meer kunnen redden en ernaar verlangen om ook in meest onbeduidende activiteiten geleid te worden, en de staat alle invloed naar zich toe trekt.

Met het definitieve verlies van het vroegere ideaal verdwijnt de ziel van het volk volledig; het is alleen nog maar een zwerm losstaande eenlingen en keert terug naar zijn oorspronkelijke staat - die van een massa. Zonder consistentie en zonder toekomst heeft het alle voorbijgaande kenmerken van massa's. De beschaving mist nu stabiliteit en is overgeleverd aan elk toeval. Het gepeupel bepaalt nu zelf wat er gebeurt, en het tij van barbaarsheid komt opzetten. De beschaving lijkt misschien nog steeds glans te hebben omdat ze de schijn weet op te houden met een in lange jaren opgebouwde façade, maar in werkelijkheid is zij een bouwval die geen steun meer heeft en zal instorten bij de eerste de beste storm.

Bij het nastreven van een ideaal van de barbaarse naar de beschaafde staat overgaan, om vervolgens, wanneer dit ideaal zijn waarde is kwijtgeraakt, in verval te raken en te sterven, dat is de cyclus van het leven van een volk.